منتدى إقرأ الثقافي
www.iqra.ahlamontada.com

ژماره ـ ٣٦ ـى ئايارى سالى ـ ١٩٧٦ ـ

ووتەی ژمارە

کاتێك ئــــەم ژمارەیەی (بە[illegible]) لە ژێر چاپدا بوو ، ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆرش ، یاسایێکی گرنگی دەرکرد ، بەناوی (یاسای دەزگای رۆشنبیریو بلاوکردنەوەی کوردی) ژمارە (٢٩) و بەپێی ئەم یاسایە د[illegible] که ئەتوانێ چەندەها رۆژنامەو گوڤار دەربکاتو چاپخانە دا[illegible]رێنێو لقی تر بکاتەوە لە سەرانسەری عیراقماندا ، بۆ جێبەجێ کردنی ئەرکەکانی خۆی ، کە برێتین لە بوژاندنەوەی کەلەپوری نەتەوایەتی گەلی کوردمانو گەشەپێدانو پێشخستنی بزوتنەوە رۆشنبیرییەکەی لە هەموو لایێکەوە .

(بەیان)یش وەکو هەریەو بلاوکراوەکانی تری ئــــەم دەزگایە سود لەو هەلو توانا فراوانانە وەرئەگرێت کە بەپێی یاسا بۆ دەزگاکە دانراوەو دەورێکی کاریگەری ئەبێ لە گۆڕینی (بەیان) و گەشەپێدانی دا[illegible] لەرویچۆنیو چەندی بابەتەکانیو ناوەروکەکــــەیانو چ لەروی دەرهێنــــــانی هونەریو پێشخستنیەوە .

بێگومان ئەمە لایێکی مەوزوعەکەیە ، چونکە سەرکەوتنی رۆژنامەیێك یا گۆڤارێك ، بەشێوەیەکی سەرەکی بەندە بــــە جۆرو چــــەندیی خوێنەرانیو بە بەهێزی وەیاخــــود لاوازی پەیوەندی نێوان بلاوکراوەکەو خوێنەراندا .

دیاریشە ئێمە سورین لەسەر ئەوەی پەیوەندی لە نێوان (بەیان)و خوێنەرانی بەهێزتر بێت لەوەی جارانو بەدل بــە پەرۆشی ئەوەین ، رۆشنبیرو نوسەرو خوێنــــەرانی بەرێز ، بەپێی توانا بەشدارییێکی راستەوخۆ بکەن لــــە دەرهێنانی (بەیان) ، لەپێناو خزمەتکردنی رۆشنبیری پێشکەوتنخوازی گەلی کوردمان بەتایبەتیو هی نیشتمانی عیراقی خۆشەویستمان بەگشتی .

لەم ژمارەیەدا

● رۆشنبیری کوردی لە چوارچێوەی رۆشنبیری یەکێتــــــی نیشتمانیدا
جێدەگەیەنی ..؟
ئەحمەد چەزراوی

● سەدەی ســــینەمای سیاسی
– عبدالله عباس

● دوو هۆنراوە
– لەتیف هەڵمەت

● دوێنێ دڵبو ئەمــــڕۆ فارغۆنە
– عبدالله پەشیو

● بەیارمەتی ئێوە
– راستگۆ

● لــــــە ئەلبــــومی هەڵبەستێکدا
– کاکەی فەلاح

● راگوزاری بەیان
– سەربەست بامەڕنی

ناونیشان :
دار الثقافة والنشر الكردية
ساحة الخلاني ـ بغداد
تەلیفۆن :
٦٨٣١١ ـ ٦٨٣١٢ ـ ٦٨٣١٣

نرخی ٥٠ فلسه

بەیان

گــــۆڤـارێکی رۆشـنبیری گـشـتییـە
دەزگـای رۆشــــنبیری و بـڵاوکـردنـەوەی کــــوردی
مـانـگێ جـارێ بـڵاوی ئـەکـاتـەوە

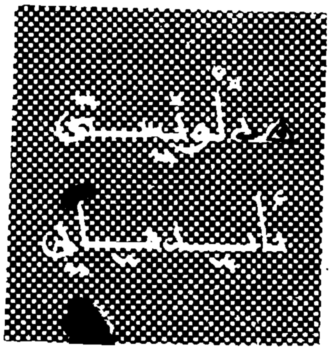

د. منیف رەزاز

یەکەم قۆنـاغی سوشیالیزم ، بەتایـبەتی ئەگەر بەگوڕ بـەرەو پەرە پێـدان ڕۆیـی لەسەر حیسـابی جێبەجێ کردنی بەپەلـەی داواکاری‌یەکانی میللەت ، ناچار هەندێ دڵڕەقی‌و توندو تیژی تیا ئەبێ ، تەنانەت بەرامبەر هێزە کارکەرەکانیشەوە ، بۆیەکا ئەگەر هات‌و ئەم هێـزانە باوەڕیـان بە خۆبەخـت کردن نـەبێ‌و لە پێداویستەکانی قۆناغەکە نەگەن‌و بەشداری نەکەن لە جێبەجێ کردنی ئەرکەکانی قۆناغەکە ، ئەوە سەرەنجامی قۆناغەکە لەناوچـوونە وەیاخود ئەبێ بـە سیستمێکی پۆلیسی‌و دڕندە کـە کەرامەتی ئەم هێـزانە تیا ئەبێتە قۆچی قوربانی .

بۆیـە وتـــراوە (سۆشـیالیزم نی‌یـــە بـەبێ سۆشیالیستەکان) ، چونکە سوشیالیزم تەنها کۆمەڵە یاساو ڕێبازێك نی‌یەو بەس ، بەڵکو لە پلەی یەکەمدا بیروباوەڕو توانا ، کە ئەبێ خۆی لەو هێزە کارکەرانەدا بنوێنێ کـە خـاوەنی بـەرژەوەندە بنچیـنەکەن لـەم ڕژێمانەدا .

ئەم هێزانە ئەبێ بەر لە هەموو شتێك لەهەست کردن بـە چەوساندنەوەو ژێردەسـتی ڕزگار بێـت‌و هەست بکا کە چۆن لەم کۆمەڵەدا مافی هەیە ئەوهاش ئـەرکی لەسەرەو ، هـەر لە بەرژەوەنـدی خۆشیەتی ئەرکـەکانی بـەجێ بهێنێـت بەقـەدەر ئـەوەی لـە بەرژەوەندیەتی مافـەکانی بەدەست بهێنێـت ، هەروا پێویـستە بەسەربەسـتی‌و هەسـت کـردنیش بـە لێپرسینەوەو ئەرکەکانی بەجێ بهێنێ‌و مافەکانیش لـە چنگی خۆیابێت .

بۆ ئەوەی هێـزە کارکەرەکان بتـوانن بەتەواوی ئەرکەکانی خۆیان بەجێ بهێنن پێویستە لەگەڵ کارکردن‌و جێبەجێ کردنی ئەرکەکانیاندا بە پوختی ڕێگای خـۆ فێرکـردن‌و تاقی‌کردنـەوەو مەشقیشیان لەبەردەمـدا بکرێتەوە .

قۆناغی یەکەم لەدامەزراندنی
سۆشیالیزم
د. مونیف رەزاز

رۆشـــنبیری کوردی لـە چوارچێوەی رۆشـــنـبـیری یەکێتی نیشتمانیدا چـــی دەگـەیەنێ؟ .

لە چاوپێکەوتنێکی [بەیان]دا لەگەڵ چەندکەسێك کە لە مەیدانی رۆشنبـیری کوردی‌دا دەوریـان هەیە گفتوگۆیەکمان کرد دەربارەی چالاکی رۆشنبیری لەپێناوی گەشەکردنی گشتی‌و گۆڕانی دیموکراتی‌و سۆشیالیستی لە وڵاتدا ، دەربارەی پێکەوە یەکگـرتن‌و یەکانگیربوونی نێوان رۆشنبیری نیشتمانی‌و رۆشنبـیری کوردی‌دا کە رویەکە لـەروەکانی بەرزکردنەوەی بـیری یەکـێتی‌ی نیشتمانی‌و دوارۆژی رۆشنبیری گەل‌و بناغەی مێژووی رۆشنبیری‌ی نیشتمانیمان .

نەخشـەی گۆڕانی باری رۆشنبـیری گەلی عیراق ئیستا بە تاقیکردنەوەیەکی وردو چالاکی شۆڕشگێڕانەدا ئـەڕوات‌و تێکرا لایـەنەکانی [رامیاری ، ئابـووری ، رۆشنبیری] لـە قۆناغێکی نـوێ‌دا خۆی ئەبینـێ .. لێرەشدا سـوودیان لە تیشـکی راپۆرتی سـیاسی‌ی هەشـتەمین کۆنگرەی قوتری حـزب وەرگرتووە .. وە دڵنیابوون لەسەر ئەم گۆڕانکاریەش بەستراوە بە دەس پێشکەری کردنەوە .. ئەمەش لەسەر گرنگی پاڵپشت کردنی مەبدەئی یەکڕێکخستن‌و هاوشانی لەجوڵانەوەداو سەرکردایەتی‌کردنی کاروانی پێشکەوتنی ئەم جموجوڵە ئەبێ ، چونکە هەر یەکە ئەڵقەی کارگەرو کارلێ‌کراوەو لە گۆڕانی گشتی‌دا بەیەکەوە بەستراون .

ئەگەر یەکێتی جووڵانەوەی نیشتمانی‌و دیموکراتی‌و سوشیالیستی یەکبن لە وڵاتاو لەیـەك دابڕ نەکرێن‌و کاری گەشە کردنی ئابووری لە تەواو کردن‌و داهێنانی هاوبەشـداو لە پەلـەلێ‌کردنی پەروەردەبـوونیا مانای فراوانتـر ببەخشێ ، ئـەی یەکێتی لایەنـە جیاکانی رۆشنبیری نیشتمانی لە وڵاتەکەماندا چیە ؟ کە راستەو

ئەحمەد چەمەنساوی ئامادەی کردوە

خۆ پەیوەندیـەکی تونـدی لەگـەڵ عەقـڵی خەڵـك‌و نەرێتەکەیانەوە هەیە ــ راپۆرتی سیاسی ــ ، وەیاخود ئەوپەیوەندیە دینامیکیە چیە لەنێوان رێبازی رۆشنبیری نیشتمانی‌و لایەنە تایبەتیەکانی رۆشنبیری میللەتانـەوە هەیە کە لەم وڵاتەدان‌و شێوەی یەکگرتنیان لەنێو جوغزی جێبەجێ کـردنی خواست‌و مەبەسـتەکانی شۆڕش‌دا ئەبێ .

ئائێسـتا رۆشنبـیری بە یەکێـك لە بنـکەکانی دامەزراندنی کۆمـەڵ ئەزانرێ ، ئـەو میللەتانەی لـە زەمینەیەکی دیاریکراودا رۆڵەکانیان لەگەڵ یەکدا خاوەنی پەیوەندی‌یەکی مێژووین بێگومان پەیوەندی رۆشنبیری هاوبەشیش لەناویانا زیاتر پێکەوەیان ئەبەستێ .. بەم شێوە گشتی‌یە **مامۆستا (ئیسماعیل رەسوڵ)** لەگـەڵ هەموو لایەنەکانی رۆشنبیری نیشتمانی‌و کوردی‌دا بـە شێوەیەکی تایبەتی ــ مەعامەلە ــ ئەکات‌و ئەڵێ :

ئەم رۆشنبیری‌یە لە تاقیکردنەوەو زانینی ئـەو میللەتەوە بەتەنیا پەیدا نابێ ، چونکە بوون‌و بەناوهاتن‌و گەشەکردنی لەوەوە دێت کە رۆشنبیری‌و شارستانێتی پێشکەوتووی وڵاتـەکانی دراوسێشیان ئەوانـەی کە لەگەڵی‌دا لەیەك وڵاتدا ئەژین کاری تێ‌ئەکا .

بێگومان رۆشنبیری هەرە پێشکەوتو کار ئەکاتە سەر ئەو رۆشنبیری‌یەی کە تازە لە گەشەکردندا ئەبێت لەبارەی نـاوەرۆك‌و رێبازی بیری فەلسـەفییەوە .. میللەتی کورد کە لەم ناوچەیەدا ژیاوە رۆشنبیری‌یەکەی هەر لە کۆنەوە بە شەپۆلی شارستانێتی‌ی ئەو میللەتانەی کە هەزاران ساڵ لەگەڵیا ژیاون گەشاوەتەوەو کاری تێ کردووەو بەشێوەیەکی تایبەتی پەیـوەندی مێژوویی‌و

ئاینیی نێوان هەردوو میللەتی کوردو عەرەب لەعێراقداو ژیانی هاوبەشیان لەیەك وڵاتداو پەیوەندی هاوبەشیان لەگۆڕەپانی تێکۆشانی هاوبەشیدا دژی هەموو جۆرە هێزێکی زۆردار .

ئەم هەموو هۆیانە بنەڕەتێکی پتەوی بۆ ڕۆشنبیری نیشتمانی هاوبەشی پێكهێنا ، ئەمەش ساڵ لەدوای ساڵ گەورە بووەو زیاتر گەشەی کردووە . بەتایبەتی ئاینی ئیسلام بەردەبازێك بو شارستانێتی عەرب‌و ئیسلامی بە هەموو لایەنەکانیەوە گەیاندە نەتەوەی کوردی دواکەوتو .. وا چەند سەد ساڵە زمانی عەرەبی‌و (فقه)و (شەریعەتی) ئیسلام کەرەسەی خوێندنی سەرەکی‌یە ئەمەش لە هەموو مەڵبەندی فێرکردن‌و ئاینی شارو دێیەکانی کوردیدایەو سەرچاوەی ڕۆشنبیری‌و زانیاریە .. هەروەها زانا کوردەکانیش وەك [ابن خلكان‌و ابن مستوفی] چەرخی ڕەوڕەوەی پێشکەوتن‌و پەخش کردنی ئەم ڕۆشنبیری‌یەیان وەپێش خست .

ـ با ڕۆشنبیری‌مان چەکی دەستی جەماوەر بێ ـ

بەڵام لەم کاتە مێژووییە هاوچەرخەدا ئەو پێشکەوتنە گەورانەی کە لەم چەند ساڵانەی دواییدا ڕوویداو ئاگاداری‌و زانیاری نیشتمانی‌و سیاسی [هاوشان‌و لەگەلا] بوو ئەمەش پاش تێکۆشانی میللی دژی ئیستیعمارو کۆنەپەرستان‌و دژی هەموو دواکەوتنێك‌و یەکێتی هەموو میللەتان لە شۆڕش‌و (انتفاضەکانیدا) بوو کە کۆلەکەی هەموو بەکرێ گرتن‌و (دیکتاتۆریەتێك)ی لە وڵاتەکەماندا روخاند . ئەمەش لەگەڵ تەوژمی بیری جیهانی لەسەر ڕۆشنبیری‌مان بە شێوەیەکی گشتی ، ئەمانە هەموو زەمینەیەکی بەپیت‌و بەرەکەتیان بۆ پەروەردەکردن‌و گەشە کردنی ڕۆشنبیری نیشتمانی هاوبەش پێكهێنا .

شۆڕشی ١٧ـ٣٠ی تەمموزی نەتەوایەتی‌و پێشکەوتنخواز ئاسۆیەکی‌فراوانی لەبەردەم پەروەردە بوون‌و گەشە پێدانی ڕۆشنبیری نیشتمانی بە جێی گەلی عێراقمان بە هەموو نەتەوەکانیەوە ئاواڵە کرد . ڕۆشنبیری‌یەك کە پاڵ بەبیری شۆڕشگێڕێتی سوشیالیستەوە بنێت‌و ببێتە چەکی دەستی کۆمەڵ .. تا پارێزگاری شۆڕشی پێ بکاو بەرەو پێشتری ببات‌و بەشداری ئەو گۆڕانانە بکات کە بەرەو سۆشیالیستی ئەڕوات . ئەمەش لەپێناوی دروست کردنی کۆمەڵێکی تازەدا کە هەموو بە خۆشی‌و کامەرانی لە هەمووبارێکەوە تێیدا بژین .

ناوەڕۆکی ڕۆشنبیری ئیستاو هەموو لایەنە

مامۆستا ئیسماعیل ڕەسوڵ :

با ڕۆشنبیریمان چەکی دەستی جەماوەر بێ

سەرەکی‌یەکانی ئەبێ شۆڕشگێڕانەو سوشیالیستی بێ‌و لەپێناوی روخاندنی بیری کۆنەپەرستانەو بورژوازیەتدا بێ‌و تا هەموو تەوژم‌و کارکردنەسەر دام‌ودەزگا ڕۆشنبیری‌یەکان‌و کۆمەڵیش بەشێوەیەکی گشتی لەناو ببات .

لەگەڵ ئەمەشدا شۆڕش (خاسیەتی) ڕۆشنبیری میللەتی کوردمان‌و کەمایەتیەکانی‌تری لەیاد نەکردوە ، دانی بەمافی ڕۆشنبیری‌یانا ناو چەند دامەزراوێکی ڕۆشنبیری‌و ئەدەبی بۆیان داناو ڕۆژنامەو چاپەمەنی‌و بڵاوکراوەشیان هەیە ، هەروەها ڕێگای بۆ خۆش‌کردن تاکو گەشە بە ڕۆشنبیری‌و زمانی نەتەوایەتی خۆیان بدەن‌و ئەدەب‌و هونەرەکەشیان (بە هەموو بەشەکانیەوە) پێش بخەن .. گومانی تیا نیە کە میللەتی کوردمان ئیستا لەسایەی ئۆتۆنۆمی‌دا ئەحەسێتەوە ، ڕۆشنبیری گەلێك لەناویا گەشە ئەکات ، ئەمەش بەشێکە لە ڕۆشنبیری‌ی نیشتمانی ، بێ‌گومان لەلایەن شۆڕشەوە یارمەتی‌و پاڵپشتی ئەکرێ .

*** ڕۆشنبیری کوردی ... دەنگ‌و گۆڕان ..**

کاك **عەبدولوەهاب تاڵەبانی** هەموو لایەنە نیشتمانیەکانی ڕۆشنبیری کوردیمان بۆ دەرئەخات کە لە جوڵانەوەی دەربڕیندایەو لە ناخۆشی‌و ئاوات‌و ئامانجی ملیۆنەها کەس دەرئەبڕێ کە خەریکی بنیاتنان‌و بەرگرین دژی دەست درێژی عەسکەری‌و دوژمنان ئەڵێ :

ڕێبازی ڕۆشنبیری کوردی لەپێشداو ئیستاش لە ناوەڕۆك‌و ئاوات‌و لایەنەکانیا ڕێبازێك بو کە بە ڕۆحی نیشتمانی تیرو خەست کرابوو ئەمەش پەیتا پەیتا بەرزو پیرۆز ئەبێ نەك تەنیا لەو کاتەی کە هەستی نەتەوایەتی کورد دەرئەبڕێ بەڵکو ئەم سنوورەش ڕەت ئەکاو ئەشکەنجەو ئاوات‌و خەمەکانی ئەو کەسانەش دەرئەبڕێ کە لەم وڵاتەدا لەگەڵیا ئەژین‌و دژی ئیمپریالیزم‌و زایۆنیستەکان‌و کۆنەپەرستانن . لێرەشدا ئەوەندە بەسە کە چەند ناوێکی گەش‌و زیندوو دەست نیشان بکەین کە لە بیری گەلێ لە ئەدیبە کوردو عەرەبەکاندان وەك (گۆران ، بێکەس ، کامەران

موکری ...) لەسەر بەخشندەکانی ڕۆشنبیری کوردیو بۆ مەسەلەی نیشتمانیو ویژەیی ڕابەرن . هەروەها چەند ناوێکی لاوو هاوچەرخیش هەیە بە قولی بۆ مەسەلەی نیشتمانیان نووسیوە بە هێزو بە ژیری‌یەوە لێی ورد بوونەتەوەو لە قاوغە گشتی‌یەکەیەوە بۆ مەسەلە نەتەوایەتیەکە چون .. بەلام ئەبێ لەراستیەکی گرنگتر دلنیایی بکرێ ئەویش ئەوەیە کە ڕۆشنبیری کوردی ، جیهانو لایەنی نەتەوایەتی تایبەتی خۆی هەیە ، ئەمەش بەرهەمی (تاکی)یەو لەبارو زروفی تایبەتی بوە ، ئەمەش ویژدانی میللەت دەرئەبڕێ ، وا ئیستاش دەنگی ئەشکەنجەو ئاواتو ئامانجەکانی نەتەوایەتیو نیشتمانیتی لەنێوان نوێیەکانیاندا .. دەنگێك کە بە قولیو بەراستی داخوازیەکانی نەتەوەی کورد دەرئەبڕێ دەنگێك کە بەرەو هاریکاری لە دروست کردنی دیموکراتی پێشکەوتنخوازیان ئەباتو مافی نەتەوایەتی‌یان لە چوارچێوەی یەك ولاتدا بۆ زامن ئەکا .

یەکگرتنی ڕۆشنبیرانی عەرەبو کوردو خەباتی ناوکۆیی نێوان گەلەکەمان پتەوتر دەکات ، چەند مەسەلەیەکی پەیوەندی هاوبەشی چارە نووسانە کۆمان دەکاتەوە ، بۆیە جێی سەرسوڕمان نیە ئەگەر هەلوێستی ڕۆشنبیری کورد دەربارەی ئەو مەسەلانەی کە روبەروویان ئەبێتەوە لە ناوەوەی ئەو پەیوەندیانەوە هەلقولابێ کە هەستو نەستە مرۆڤایەتی‌یەکانی ئەتەقێنێتەوە ، پاشانیش ئەیخاتە چوارچێوە سەرەکی‌یەکەیەوە بە چوار چێوەی چارەنووسی هاوبەش . ڕۆشنبیری کورد کاتێ کە لە چوارچێوەی ڕێبازی بەتەوژمی مرۆڤایەتی لە ژیاندا ژیاو زۆر چاك خۆی ناسیو ڕێگای ڕاستی خۆی دەست نیشان کردو لەخۆشیو ناخۆشیەکانی گەلدا بەشدار بو ، لەمەش زیاتر بە هوشیاریو ئاگاداری‌یەکی قوولەوە سەرکەوتنەکانی نەتەوەی عەرەبو مەسەلە نەتەوایەتیەکانی بەهی خۆی زانی ، ئەمەشی لە بەرهەمە ڕۆشنبیریەکانیا دەرخست بەمەش نیشتمان پەروەرێتی خۆی بەپیت کردو لەسەر ڕێبازی پێشکەوتنخوازو دیموکراتی ڕۆیشت کە ڕێبازی هەموو ئەو کەسانەیە کە ئاواتو ئامانجی هاوبەشو بەجێو ئاواتی پیرۆز کۆیان ئەکاتەوە .

ڕۆشنبیری کوردی بەو پێیەی کە وشەی کوردی پیرۆزی ئەڕژێتە ڕێبازی کاری تێکۆشانی پێشکەوتن خوازەوە بەپاکی خۆی پاراستووە . بەو پێیەی کە ڕۆشنبیری کوردی بەشێکە لە ڕۆشنبیری‌نیشتمانیو لەبەریەکەوە لکانی تێکۆشانی هەردو نەتەوەی کوردو عەرەب لە ولاتی عیراقداو بەرەو جێبەجێ کردنی

یەکگرتنی ڕۆشنبیرانی عەرەبوکورد خەباتی ناوکۆیی نێوان گەلەکەمان پتەوتر ئەکات

داخوازیەکانی قۆناغی شۆڕشگێڕانەی ئیستا .. ئەبێ هەول بدەین تا بەپتەوترین شێوەی یەکگرتنی ڕۆشنبیرە کوردو عەرەبەکان جێبەجێ بکرێو هەول بدرێ بۆ قول‌کردنەوەی دەسـ[illegible]تە ڕۆشنبیری‌یەکانی گەلی کوردمانو پەرە پێدانی [illegible]بو کەلەپووری نەتەوایەتی ، ئەو دەسکەوتانەی کە [illegible]پۆرتی سیاسی کۆنگرەی قوتری هەشتەمی پارتی بەعسی عەرەبی سوشیالیستو ئەو بڕیارانەی کە لەلایەن سەرکردایەتی‌ی سیاسی‌یەوە بڕیاریان لەسەردرا ، بەم پێیەش باشترین (کەش) بۆ پێشخستنو گەشەکردنی ڕۆشنبیری کوردی دروست بوو وە ئەتوانرێ هاوشانی دەسکەوتە نیشتمانیەکانی گەلەکەمان بڕوا .

پردە ڕۆشنبیریەکانمان لە پێناوی گەشە کردنو پەرەسەندنی ولاتدایە .. لە پیشاندانی بیری پێشکەوتوو شۆرشداو سەرکەوتنی ئۆردوگای میللەتان لەجیهاندا .

مامۆستا غەفور میرزا کەریم ئەمە ئەچەسپێنێ :

جەماوەری کورد پاش ئەو ژانو جەزرەبە پڕ لە ناخۆشیو بەربەرەکانێ تالو درێژ خایەنە خۆی سەرپەرشتی قۆناغی ڕۆشنبیری ئیستای خۆی ئەکاتو ئەتوانێ ڕۆشنبیری‌یەکی پێشکەوتنخواز بۆ خۆی پێك بێنێو کەلەپوری نیشتمانی زیندو بکاتەوە ..

ماوەیەکی زۆر بەسەرچو پێش ئەوەی ئەم گەلە خاوەنی سامانی ڕۆشنبیری خۆی بێ ـ کە ڕۆلەکانی شانازی پێوە ئەکا ـ چونکە ڕۆشنبیری نیشانەی پێشکەوتنیانو بەردی بناغەی دروست کردنی برایەتی خۆشیو جێی بەیەك گەیشتنی ڕۆشنبیری کوردیو عەرەبی‌یە .

ڕۆشنبیری کوردو ڕۆشنبیرە نیشتمانیەکانی‌تری عیراق لە هەموو قۆناغەکاندا ئەوپەڕی توانای خۆیان لە پێناوی دروست کردنی ئەم پردە ڕۆشنبیری‌یەدا خستۆتە کار لەپێناوی گەشە کردنو پێشکەوتنی گەلی عێراقدا بۆیە هەستمان بە قولی ڕەگو ڕیشەی دروشمی

ماموٚستا غه‌فور میرزا كه‌ریم :

ئاواته هاوبه‌شیه‌كانی رۆشنبیرانی عیراقی به‌شێوه‌یه‌كی گشتی وا له رۆشنبیرانی كورد كرد كه گه‌لێ به‌رهه‌می رۆشنبیریانه‌ی له‌ پێناو مه‌سه‌له‌ی برا عه‌ره‌به‌كانی و تێكۆشانیانی بنێت .

برایەتی کوردو عەرەب کرد بەشێوەیەك کە هیچ هێزێکی ئیمپریالیزمو کۆنەپەرستی نەوێرێ زەفەریان پێ بەرێت .

پەیوەندی ڕۆشنبیری نێوان هەردوو نەتەوەکە پەیوەندیەکی بنەڕەتی مێژوویەو لەپێناوی نیشتمانو ئەم دوو گەلە برایەدا بەیەکەوە لکاوە . بەپێویستی ئەزانین کە ڕۆشنبیرەکانمان توانای خۆیان زیاتر بکەن بۆ ئەوەی بەباشترین شێوە دەورە مێژوویەکەی خۆیان لە پێشخستنی ڕۆشنبیری نیشتمانی لەم قۆناغەدا ببینن کە هەموو بیرو ڕێبازێکی دواکەوتوو کۆنەپەرستانە بەرانبەر ئەم ڕۆشنبیریە نوێیە خۆی ناگرێ کە دوای شۆڕشی ١٧ـ٣٠ی تەمووزی نەتەوایەتی پێشکەوتنخواز کە ماوەی لەبەردەم ڕۆشنبیرە کوردەکاندا کردەوەو زەمینەی بەپیتی داهێنانی بەربەرینیان بۆ داهێنان لە پێناوی دروست کردنی عێراقێکی نوێی خاوەن ڕۆشنبیرێکی سوشیالیستی یەکگرتو .

✱ پشتەمای سیاسی ڕۆشنبیری نیشتمانیمان ..

ئەگەر لە قۆناغەکانی تێکۆشاندا سەرنجێکی وردی مێژووی گەلی عێراقمان بدەین چەند لاپەڕەیەکی چریسکەداری کۆششی قارەمانێتی هاوبەشی کوردو عەرەب ئەبینین .

بەپێی ئەم دەست نیشان کردنە وردە **ماموٚستا محمد بدری** پشتەمای رامیاری بۆ پێکەوە ژیانی ڕۆشنبیری کوردیو عەرەبیو یەکگرتنیان لە ڕۆشنبیری نیشتمانی هاوبەشدا وێنە ئەکێشێو ئەڵێ : **ئەم پێکەوە ژیانە هاوبەشەو ئەم گیانە پتەوەی برایەتیە یەك ڕۆشنبیری نیشتمانی پێك هێناوەو ئەو ڕۆشنبیریەی کە هەموو جۆرەکانی ئەدەبو بابەتە شارستانیەکان ئەگرێتەوەو سیمای برایەتیو ئاشتیو پەرەسەندنو خۆشەویستی پێ ئەبەخشێت .**

ڕۆشنبیری نیشتمانی پێویستی گەشە کردنو پێشکەوتنی خۆی لە تێکۆشانی گەلی عێراقەوەو ڕێبازی ژیانو بیروباوەڕو ئاواتو ئامانجەکانیەوە وەرگرتووە ئەمەش شێوەیەکی وا چاكو گونجاوی لێدەرچو کە لەگەڵ ئەدەبو ڕۆشنبیریو ئاواتو ئامانجەکانی هەموو نەتەوەکانو کەمایەتیەکانیتری گەلی عێراقدا بگونجێو یەك کار بکاتە سەر ئەویترو هێزو پێشکەوتنو پەرە پێدانی لەوەیترەوە وەربگرێ .

ئاواتە هاوبەشیەکانی ڕۆشنبیرانی عێراق بە شێوەیەکی گشتی وای لەڕۆشنبیرانی کورد کرد کە گەلێ بەرهەمی ڕۆشنبیریانەی لە پێناوی مەسەلەی برا عەرەبەکانو تێکۆشانە بەجەرگەکەیان بێو لەپێناوی سەندنەوەی مافو ڕزگار کردنی زەویە داگیرکراوەکانیا دابێ چونکە ئەم مەسەلەیە بە هی خۆیان دائەنێن .. ئەم ئاواتانەش وای لە ڕۆشنبیرە عەرەبەکان کرد کە لەگەڵ ئاواتو ئامانجەکانی برا کوردەکانیان دابن . ئەوانیش بۆ کوردستانو مافی نەتەوایەتیی گەلی کورد گۆرانییان وت ، چونکە ئەم گەلەیان بە بەشێك لە گەلی عێراق دانا کە یەك ئاواتو یەك دوارۆژ کۆیانئەکاتەوە .

ڕاستە کە ڕۆشنبیری کوردی کەلەپوری تایبەتیو شێوەیەکی جیاوازی خۆی هەیەو بەدرێژایی قۆناغەکانی ژیانی مێژوویی گەلەکەی لەگەڵیا دروست بووە ، بەڵام ئەو گۆڕانەی قۆناغی ئیستا بەرەو بەکارهێنانی ڕۆشنبیری بەگشتی لەپێناوی بنیاتنانو دروستکردنی پیشەسازیو گەشەکردنی کۆمەڵایەتی (پێویستی) یەکخستنی ڕۆشنبیری هەموو گەلی عێراقمان لەلا پێویست ئەکات .

بەو هەموو لایەنە تایبەتیە نەتەوایەتیانەی کە هەیە ئەبێ پێ لە پاڵ پشتی کردنو دەوڵەمەند کردنی ئەم لایەنانەدا بگیردرێو بۆ مەیدانی ڕۆشنبیری نیشتمانیش بەرزترین پایەی پێکەوە لکانو گونجانو یەکگرتنی بنەڕەتی زامن بکرێ .

★

سەدەی سینەمای ئیتالی

وەرگێڕانی

لە سەرەتای ئەمساڵدا ، هونەرمەندی گەورەی ئیتالیایی « جیان ماریا فولنتی » گەیشتە وڵاتی کۆبا ، بەر لە رۆشتنی پروپاگەندەیەکی زۆر بۆ ناسینی فلیمەکانی « ماتی »و « جیور دانو برونو »و « چینی کرێکاران ئەچێتە بەهەشت»و «کوشتن» کرا، ئەوی ڕاستی بێ لە ماوەی بەرهەمەکانی «فولنتی»یەوە

داهاتوی وزە لەجیهاندا

ماوەی سێ ساڵە وڵاتانی بەرهەم هێنەری نەوت لەو باوەڕەدان کە پێویستە نرخی نەوت بچێتە سەرو لە وماوەیەشدا دەوڵەتانی بەکارهێنەر بەردەوام بەرهەڵستی ئەو بیروڕایەیان کردوە و زیادکردنی نرخی نەوتیان بە هەڵەزانیوە .

لە چەند مانگی داهاتودادنیا زۆر باسی نەوت و نرخی نەوت دەکا ، بەتایبەتی پاش کۆنفرانسی شیمال و جنوب بۆ لێکۆڵینەوەی کەرەسەی خاوو کەلوپەلی پیشەسازی دەوڵەتە پێشکەوتووەکان کە لە پاریس بەسترا . ئەمە یەکەم جار بو کە کۆبوونەوەیەکی جیهانی لە بارەی ئەو مەسەلەوە پێك هاتو هەموو لایەنەکان بەرەو رووی یەکتر لەسەر مێزی وتووێژ دانیشتن .

ئیستا دنیا چاوەڕوانی کۆبوونەوەی رێکخراوی ئۆپێکە کە بڕیار وایە لە «بالی» بەسترێ . ئەو کۆبوونەوەی وەزیرانی نەوتی وڵاتانی بەرهەم هێنەری نەوت بە کۆبوونەوەیەکی مێژوویی دادەنرێ ، پاش ئەوەی کۆبونەوەی رابردویان لە ڤیەننا بەبێ گەیشتنە ئەنجام بڵاوەی لێ کرا ، ئەویش لەبەر ئەوەی پەلامار دران و مەترسی مردن هەڕەشەی لێ کردن .

کۆبونەوەی « بالی » کەندوکۆسپی زۆر لەپێشە، چونکە بەشێك لەئەندامەکان داوا دەکەن کە بۆ بەربەرەکانێی ئاوسانی دراو (التضخم النقدی) نرخی نەوت کەم بکرێتەوەو بەشێکیش سوورن لەسەر ئەوە کە نرخی نەوت بەردەوام بچێتە سەر .

دەوڵەتانی بەکار هێنەری نەوتیش خۆیان بۆ کۆبوونەوەیەك ئامادە دەکەن کە لەومەسەلەیە دەکۆڵێتەوە

ئەتوانرێ باسی « سینەمای سیاسی » بکرێ .

« فولنتی » هونەرمەند بو بە پالەوانێکی میللی لە ناوەوەو لە دەرەوەی وڵاتەکەی ، ئەمەش قسەی رۆژنامە نووسێکی کۆبایە لە گۆڤاری « سینی کوبانۆ »دا ، ئەم قسەیە دەربارەی «فولنتی» لە خۆیەوە نەهاتووە ، بەڵکو راستی‌یە لە بەرهەمەکانیا وێنەی ئەو مرۆڤانە نیشان ئەدات کە گیانی بەربەستی‌و تێکۆشان لە خۆیاندا پەروەردە ئەکەن پالەوانێتی لە هەوڵی رۆژانەوە پێ‌ئەگەیەنێ‌و بە گژ چەوسانەوەدا ئەچێ‌و لەگەڵ جەماوەردا ئەبێ .

لە بەرهەمی ئەم هونەرمەندە ، دوا فلیمێتی کە لە مەکسیك گرتوێتی‌و بە هاوکاری لەگەڵ دەرهێنەری شیلی « یجیل لیتین » بە ناونیشانی « دەفتەری ماوتسیا » کە وێنەی تێکۆشانی شۆڕشگێڕانەی کرێکارانی کانەکانی شیلی لە ساڵی ١٩٠٩دا دژی کومپانیاکانی بەریتانیا نیشان ئەدات .

پێشوازی گەرمی فلیمەکانی « فولنتی » لە هەر وڵاتێكدا نیشان دانی رێزە بەرامبەر دەوری سینەمای سیاسی‌و ئەو کارە گەورەیەش ساغ ئەکاتەوە کە ئەم جۆرە فلیمە ئەیکاتە سەر ژیانی هاوچەرخی گەلانی دنیا .

« فۆلنتی » لە کۆنگرەیەکی رۆژنامە نوسیدا وتویە ئەو ئەکتەرانەی (ممثل) کە تەنیا دەوری « رابواردن » لە سینەمادا ئەبینێ ، بووکە سەما کەرەن بۆ پێکەنین‌و کات بردنە سەر ، بە لای منەوە «ئەکتەر»ی سەر بە میللەت پێویستە ئەو دەورانە ببینێ کە ژیانی راستەقینەی خەباتی جەماوەر نیشان ئەدات . هەروەها وتویە « کاتی ئەوە هات سینەما لە چوارچێوەی بۆرجوازی‌و خزمەت کردنی تەنیا ئەو چینە رزگار بکرێ ، پێویستە فلیمی وا دروست بکرێ کە خزمەتی گەل بە گشتی‌و چەوساوەی گەل بەتایبەتی ئەکات . ئەو فلیمانەی کە باری راستی ژیانی سیاسی‌و ئابووری‌و کۆمەڵایەتی خەڵك لەم چەرخەدا نیشان ئەدات .

بەرهەم هێنانی فلیمی راستەقینە لەلایەن هونەرمەندە پێشکەوتو خوازەکانی دنیاوە ، بۆتە ئامانجێکی بەرزو بۆی تێ‌ئەکۆشن ، ئەکتەری ئەمریکایی «کانەیس برجن»و «روبرت شنایدر» فلیمی « دڵو ژیر »یان بەرهەم هێناو کومپانیا سەرمایەدارەکانی ئەمریکا زۆر کۆسپیان خستە رێگای ئەم فلیمە ، بەڵام هەر خۆی سەپاندو هەتا پاداشتی « ئوسکار »یشی پێ‌درا ، هەروەها دەرهێنەری ناسراو «فرانسیس فۆرد» فلیمی « باوکی گیان»و «گفتوگۆ»ی بەرهەم هێناو یەکێ لەم فلیمانە لەشەڕی ڤێتنام ئەدوێ ، بەڵام لەگەڵ تەواو بوونی شەڕەکەشدا هێشتا نیشان دانی لە ئەمریکا قەدەغەیە .

ئاخۆ جیهان لە دە ساڵی داهاتودا چەندەی پێویستی بە وزە (الطاقه) هەیە . هەر وەك لەمەوبەریش کۆبوونەوەیەك لە نێوان ئەمریکاو ژاپۆن‌و بازاڕی هاوبەشی ئەوروپاو ئاژانسی جیهانی وزەدا بۆ ئەو مەبەستە بەستراو دەوڵەتی سعوودی بە نوێنەرایەتی رێکخراوی ئۆپێك تێیدا بەشدار بو .

ئێستا ئەو پرسیارە دێتە پێشەوە : دنیا لە ساڵێ‌دا پێویستی بە نەوت چەندە ؟ ئەگەر نەختێك بەرەو دوا بگەڕێینەوە دەبینین رادەی کڕینی نەوت لە لایەن وڵاتانی بەکار هێنەرەوە ساڵی ٩٧٤ وەك خۆی مایەوە ، بەڵام لە ساڵی ١٩٧٥دا زۆر هاتە خوار . کەچی ئەم‌ساڵ دەبینین پێویستی دنیا بە نەوت ڕۆژ بە ڕۆژ زیاد دەکا زیاتر نەوت لە دەرەوەڕا دەچێ بۆ وڵاتانی بەکارهێنەر ئەمە دەری دەخا کە بیرو ڕای وڵاتانی بەرهەم هێنەری وزە راست بووە ، چونکە لێکدانەوەکەیان لە ساڵی ١٩٨٥دا دێتە دی . لە کاتێكدا وڵاتانی بەکار هێنەر دەبێ دان بەوەدا بنێن کە لێکدانەوەکەیان راست دەرنەچووە ، ئەوان لایان وابو رادەی هێنانی نەوت لەدەرەوە لەساڵەکانی حەفتادا لە جێگای خۆی رادەوەستێ‌و هیچ زیاد ناکاو لە ساڵی ١٩٨٠ش بەولاوە زۆر دێتە خوار .

نەخشەی دەوڵەتانی بەکار هێنەر بۆ سەری نەگرت ؟

وەڵامەکەی زۆر ئاشکرایە وڵاتە یەکگرتووەکان گوێ‌ی نەدایە بەرنامەی دەوڵەتانی بەکارهێنەرو بەردەوام نەوتی دەرەوەی کڕی . ئێستا ئەو نەوتەی لە دەرەوەی دەکڕێ لە سەدا چلی ئەو نەوتەیە کە لەناوخۆدا بەرهەمی دێنێ‌و لەساڵی ١٩٨٥دا دەگاتە سەدی پەنجای بەرهەمی ناوخۆ ئەم زانیاریانە لە سەرژمێری‌و ئەژمارەکانی کومپانیای ئاکسۆن وەرگیراون .

شتێکی تازە ئەوەیە کە ئەمریکا لە مانگی ئازاری رابردودا پتر لە بەرهەمی ناوخۆی نەوت لە دەرەوەڕا هێناوە . ئەم مەسەلە زۆر گرنگە . چونکە نیشانەی ئەوەیە کە سەرمایەداری ئەمریکا وای بە باش زانیوە لە جیاتی ئەوەی پارەکانی لە پرۆژەی دۆزینەوەی وزەدا بخاتە کار ، نەوت لە دەرەوە بکڕێ .

←

ئادەمیزادی ئێستاو کانەکان

عەبدوللا زەنگنە

کانەکان بەردی بناغـەی شارستانێتی ئێـستامان ، رۆژ بە رۆژ ئادەمیزاد زیاتر پێویستی بەکەرەسەی خاوی کانەکان ئەبێـت ، ئاسـن‌و پـۆلا گـەلێ چـیرۆکی رۆمانتیکیمان دەربارەی ئەم کانانە بۆ ئەگێڕێتەوە .

لـە سـالی ۱۸۰۰دا بەرهەمی کانـەکان لە ۵۰۰ هەزار تـۆن تێناپـەری ، چونکە خەلکی هێشتا زیاتر هەر لە خانـوی سـادەو ئاسان دروسـت کـراودا ئەژیان‌وگالیسکەو عەرەبانەی دارینیان بەکار ئەهێناو .. رسـتن‌و چنـین هەر بـە دەست‌و ئامێری دەستکـرد پێـك ئەهێنـراو ، تـۆو شۆویش هەر بە شێوە دوا کەوتـووە ئاسایەکەی لای خۆمان جێ بەجـێ ئەکرا ، نـەك وەکـو ئێسـتا لـە کۆشکی چەند نهۆمدا بژین‌و جۆرەها ئۆتۆمبیل‌و مەکینە هەبێـت بۆ هـەر کارێـك بتەوێ جێ بەجێی بکەی .

ئادەمیزاد لە سەدو پەنجا سالی رابـوردوودا گـەلێ سەرکەوتنـی مـەزنی لـە کۆڕی زانست‌و تەکنەلۆژیاو پیشەسـازی‌دا بە دەسـت هێناوە . رێـگای ئاسـن‌و کارەبا زۆر بەشـی تاریکی ئەم‌جیهانەی رۆشن کردەوەو بەدنیای شارستانێتی‌یەوەی بەستەوە .. تەنها ولاتەکەی ئێمە نەبێت کە هەر مایەی ئاهو حەسرەتی شاعیرانمان بووە ، مـەگەر ئەم چەنـد سالەی ئەم دواییە نەبێت .

کەشتی‌یـە پۆلایـینە گەورەکان دەریایان لەپاپۆڕو بەلەمە بچـووکەکان کـردە کونە مشك‌و رەویان دانـە کەنارەکانەوە ، فڕۆکە تـیژ ڕەوەکانیش تەختی سینگی ئاسـمانیان کـردە کاروان سـەراو بە بـاری پەنجـا تۆنی‌یەوە فڕکان فڕکانیانە .

خۆ تەشی‌و تیرۆك‌و نـاو برێشك‌و داس‌و داسولکەو قەلانگ‌و هەوجاڕو خەنجەرو مەلاغان‌و شـەکر شکێـن مەگەر هـەر لـە عەنتیـکە خانەکانی جیهان‌وکوردستانی ئێمەدا ببینرێن ، لە کاتێکا ئادەمیـزاد هـەر ئـەو ئادەمیزادەیە کە دەستکردە پۆلایینە زەبەلاحەکانی خۆی بۆ سەر مانـگ‌و پشکنینی هەموو کون‌و قوژبنێکی ئەم گەردوونـە فراوانـە ئەنێرێت .

ئەو هەمـوو پێشکەوتنە هەروا بە ئاسانی نەبووە ، بەکارهێنانی چوار ملیۆن تۆن لە بەرهەمی کانەکان تەنیا لە ئامێـر وخانـوو بـەرەدا ، بەکارهێنانی بیرو ئیشکردنی ئەوێـت‌و ، جوولانـەوەو هیممەت .

ئەمە ئەمـڕۆو دوێنێ ، ئەی سـبەینێ چیمان بـۆ دێنێ ؟!

پلاستیك گەورەتریـن‌و [illegible]وانتـرین کەرەسـەی پێویـستی سـبەینێی ئادەمیزادەو ، رەنگە گـیرو گرفتی کەم بوونەوەو نەمانی کەرەسەی خـاوی کانەکان بەمـە چارەسەر بکـرێت‌و پیشەسازی لـە بەردەوامی خۆی نەکەوێت .

بەلام تا ئێستاش کانەکان بناغـەی پێشـکەوتنی تەکنەلۆژیای ئەمڕۆمان .

بۆ نووسینی ئەم باسـە سوود لە(المعادن والانسان)ی م ـ ڤاسیلیف وەرگیراوە .

داهاتوی وزە لەجیهاندا

لەلایەکی‌ترەوە دەری‌دەخاکـە وتووێژی دەولـەتانی شیمال‌و جنۆب لە بـارەی‌نرخی نـەوت‌و بەربەرەکانی چونە سەری نرخی نەوتەوە،لە نێوان سالەکانی ۱۹۸۰ ـ ۱۹۸۵دا سەدی سەد تـێ‌دەشـکێ . کـە وابـو لێکدانـەوەکانی رۆژئـاواتوشـی هێنـدێك تەنـگ‌و چەلەمەی ئەوتۆ دەبن کـەناتوانن چارەسەریان بکەن . وەك لە بیرمانە وەختێکیش هەرەشـەیان لـە ولاتـانی بەرهـەم هێنـەر کرد کـەپارەیەکی زۆر دەخەنە کـار بۆ ئەوەی سەرچاوەی تـازەبـۆ وزە بدۆزنـەوەو پێویستی‌یان بـە نـەوت نەمێنـێ . کـەچی بـۆیان دەرکەوت ئەگەر بشـتوانن شتێکی بەکەلـك بدۆزنەوە زۆریان بە گران لە سـەر دەوەستێ .

ئێستا رۆژ بە رۆژ ئـەو نیگەرانیە زیـاد دەکات کـە نەتوانن سەرچاوەیەکی‌تری وزەبدۆزنەوە. وەك دەزانین بە دەست هێنانی وزە لـە تیشکی رۆژ سەری نەگرت‌و لە ئال‌و گۆڕەکانی ئەتۆمیش هیـچ بەرهـەمی نەبـو . هەروەها دەرکەوت وزەیەك کە لە تێکەل کردنی غـازو خیزی گەرم بەدەست دێ ، دوو هێندی نرخی نـەوتی تێ دەچێ .

ئەگـەر بیانـەوێ لەگەل ولاتانـی خـاوەن نـەوت هـاوکاری نەکـەن تەنـیا سەرچاوەیەکی وزەیان بـە دەستـەوە ئەمێنـێ کـە

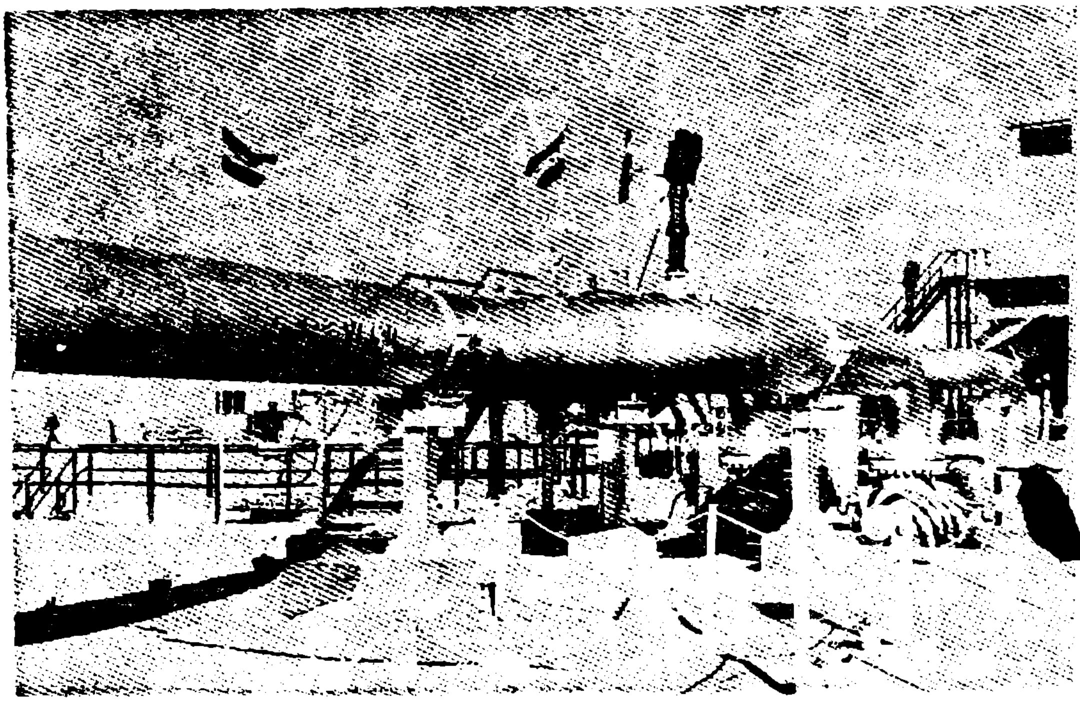

نەوت لە مێژوودا

نەوت (النفط) لە مێژوودا

کەمال جەلال غەریب

نەوت لە زۆر کۆنەوە ناسراوە ، چونکە ئێرانی‌یەکان چەند هەزارساڵێك لەمەوپێش ئاگرەکەیان پەرستووە ، هەروەها نەوت لە گەلێك کتێبی مێژوویی‌و ئاینی‌ی کۆندا باس‌کراوەو ، لە ناوچەی (باکۆ)دا لە سەدەکانی ناوەڕاستدا ناسراوە . بەڵام ئادەمیزاد بەتەواوی لە ساڵی (١٨٥٩)ی زایینی‌یەوە بۆی دەرکەوتووە کە نەوت ماددەیەکی زۆر بەکەڵکەو هەر لەو ساڵەشەوە لەشاری (پەنسلڤانیا)دا بەکارهێنراوە بۆ ڕووناك کردنەوەی ناو شار . بەڵام ئیستاکە نەوت بریتی‌یە لە شادەماری پێشکەوتنی ئادەمیزادو گەورەترین هۆیە بۆ بەڕێوەبردنی فڕۆکەو پاپۆڕو ئۆتۆموبێل هەروەها بۆ پەیداکردنی هێزی کارەباو بۆ چەور کردنی مەکینەو دروست کردنی بۆیەو دەرمان .

نەوت چی‌یەو لە چی پەیدا بووە

وا دیارە کە وشەی نەوت (نفط) لە وشەی (نافثا)ی گریکی‌یەوە هاتووە ، هەندێك ئاوێتەی ئۆرگانیکی (مركبات عضوية) هەن کە (نافثینەکان)یان پێ‌ئەوترێت‌و لە پێکهاتنی نەوتی سروشتی (النفط الطبيعي)دا هەن .

هەروەها وشەی پیترۆل (بترول)

بریتی‌یە لە خەڵووزی بەردو دیارە ئەو لە نەوتیش هەرزانتر تەواو دەبێ . بەڵام داخوا تا چ ڕادەیەك دەتوانن لەو ڕێگایەوە وزە بەدەست بێنن‌و لە کەیەوە دەتوانن دەست پێ بکەن ؟ ئەمە پرسیارێکە کە هیچ کەسێ ناتوانێ وەڵامی بداتەوە .

لەبەر هەمووی ئەو ڕاستەقینانە دەوڵەتانی بەرهەم هێنەری نەوت دەتوانن بە بڕوایەکی پتەو بە ڕاستی‌و دروستی بیرو ڕاکانی‌خۆیانەوە لەکۆبونەوەو کۆنفرانسە جیهانیەکاندا بەشدار بن‌و داخوازیەکانیان بەسەر وڵاتانی بەکارهێنەردا بسەپێنن . لەوەش زیاتر دەتوانن داوا لەو وڵاتانە بکەن کە پارەی خۆیان بۆ دۆزینەوەی سەرچاوەی تازەی وزە بخەنە کار ، چونکە زەخیرەی نەوت لە جیهاندا ئەوپەڕەکەی تا چل ساڵی دیکە تەواو دەبێ .

بەم جۆرە دەگەینە ئەو ئەنجامە کە لە جیاتی ئەوەی وڵاتانی بەکار هێنەر بیرو ڕای خۆیان بەسەر وڵاتانی بەرهەم هێنەردا بسەپێنن ، ئەمان دەتوانن پێ لەسەر داخوازەکانیان بچەقێنن . کەواتە دەوڵەتانی بەرهەم هێنەر لەدوو لاوە قازانجیان کردوە : لە لایەك لێکدانەوەکانیان سەدی سەد ڕاست دەرچووەو لە لایەکی تریش بیروڕای وڵاتانی بەکار هێنەر ڕاستە بەڵام نەك بۆ بەربەرەکانی‌و بەرهەڵستی دەوڵەتانی بەرهەم هێنەر ، بەڵکو بۆ ئەوەی بیرێکی کاریگەر بۆ داهاتووی وزە لە هەموو جیهاندا بکرێتەوە .

واتا نەوتی سروشتی وشـەیەکی گریکی‌یەو لـە دوو بـــرگە پێـــك هاتووە یەکەمیـــــان (پێترۆ) واتا بەردو دووەمیان (ئۆلیۆم) واتا ڕۆن ، کەوابوو مانای وشەی پێترۆل یان پێترۆلیۆم (ڕۆنی بەرد) ئەگرێتەوە . چونکە نەوتی سروشتی لـە بەردی تایبـەتی‌دا هەیەو دۆزراوەتـەوە .. **نەوتی سروشـتی لە ماوەی چەند مەتریکەوە هەتـا (٣) میل لە ژێـر زەوی‌دا دەبێت‌و چۆنێتی‌ی نـەوتەکە لەسـەر سروشـتی زەوی‌ی ئەو ناوچەیە وەسـتاوە کە تیایدا پەیدا دەبێـت . نەوتی سروشتی شـلەیەکی فـاوەیی مەیلـەو ڕەش‌و سـەوز ئەنوێنێت ، کاتێـك کە تیشکی خـۆر ڕەتدەکاتەوە . کێشی هەر یەك سانتیمەتر شەش پالۆو (سێ جا) لە نەوتی سروشتی دەکاتـە (٧٦ر٠ ــ ١) گرام لـە پلەی گەرمی (١٤)ی سانتیگرادا** . نەوتی سروشتی تەنهـا یەك ماددە نیە بەڵکو تێکەڵاوێکە لە چەنـد ماددەیەك ، بـە زۆری لـــە هایدرۆکاربــــــۆن واتـــــا ئاوێـتەیەك لە هایدرۆجـین‌و کاربـۆن پێك‌هاتبێت)و ئەمانەش لە شێوەی گاز یان شـلە یان ڕەقدان ، بـە کوڵاندن‌و سارکردنەوە لەیەکتری جیادەکرێنەوە . ئەم هایدرۆکاربۆنانە زۆریان لە شـێوەی (ئەلیفاتیك) واتا چـــەوری‌و مـــۆمدا ئەبـــن‌و کەمێـکیان لـە شـێوەی (ئەرۆماتیـك) واتـا عەتـردا ئەبـن . ئەلیفاتیکەکان زۆریـان تێرن (مشبع) بـە هایدرۆجین‌و کەمێکیشیان نیمچە تێرن . جگە لەمانە نەوتی سروشتی گەلێك ماددەی‌تریشی تیادایە وەکو ترشەڵۆکی (ترشی) (نافتین و ستیرین و ستیرۆل و هۆرمۆن و کلۆرۆفیل و هیمین) . لە هایدرۆکاربۆنە ئەرۆماتیکی‌یەکانیش ماددەی (بەترول و تلـۆك و زلـۆل و فەنـۆل) جارجـاریش هەندێکی زۆر کەم لە چەند کانزایـەکی (معدن) وەکو زێڕو زیوو مس‌و نیکل‌و ڤانادیۆمی .... تیادایە .

لە ئەنجـامی شی‌کردنەوەی تـەواوی نـەوتەوە دەرکەوتووە کە بریتی‌یە لە ٨٣ــ٥ر٨٥٪ کاربۆن ، لـە ١١ــ٢ر١٤٪ هایدرۆجـین‌و ، میقداریکی زۆر کەم لە ئۆکسجین‌و نایترۆجین‌و گۆگرد . نەوتی پەسەند کراو ئەو نەوتەیە کـە میقداریکی زۆر کەم لـە نایترۆجین‌و گۆگردی تیادابێت ، چونکە ئەگەر هات‌و نەوت لە ٢٪ لەم دوو ماددەیەی زیاتر تیابێت ئەوا پاڵاوتنی گـران دەبێت .

لە ڕووی ئابووری‌یەوە نەوتی سەرزەمین دەکرێت بە چوار جـۆرەوە بە پێی ئـەو هایدرۆکاربۆنانەی کە تیایەتی‌و کار ئەکەنە سەر قورسی‌و سووکی‌ی نەوتەکە :

ا ــ نەوتی پارافینی : ئەمە سووکە وەکو نـەوتی مەکسیك .

ب ــ نەوتی قیراوی : ئەمە قورسـە وەکو نەوتی باکۆ .

ج ــ نەوتی نافتینی : ئەمیش هەر قورسە .

د ــ نەوتی تێکەڵاو : ئەمـە تێکەڵاوە لـەو سێ جۆرەی کە لەسەرەوە باسمان‌کردن وەکو نەوتی عیراق‌و ئەمەریکا .

★

نەوت چۆن پەیدا بووە

زاناکان لەسەر چۆنێتی پەیدا بوونی نەوت ڕێك نەکەوتوون . هەندێکیان ئەڵێن نەوت ڕەگەزێکی کانزایی (معدنی) هەیە ئەم بیروڕایەش پێی دەوترێت (تیۆری کانزایی) واتا (النظریـة المعدنیة)و بەم جـۆرە لێکی دەدەنەوە : مـاددەی (کالسیۆم کاربایـد) لەگـەڵ ئاودا کارلێك دەکات‌و مـاددەی (ئەسیتلین) پەیـدا دەبێت ، ئنجا هەر سێ بەش لە ماددەی ئەسیتیلین لەناو خۆیاندا یەك ئەگرن‌و ماددەی (بەنزۆل) پێك‌ئەهێنـن ، ماددەی بەنزۆلیش یەکێکە لەو ماددە گرنگانەی کە لەناو نەوتدا هەن . بەڵام زوربەی زاناکان بەم بیروڕایە قایل نین .

دوای ئـەوە بیروڕایەکی‌تـر هاتۆتە کایـەوە کە ڕەگەزی نەوت ئەگەڕێنێتەوە سەر گیاندار (الحیوان)و ڕووەك (النبات)و پـێی ئەوترێت (تیـۆری ئۆرگانیکی) واتا « النظریة العضویة » . ئەم تیۆری‌یەش دوو لقە : لقی یەکەم ئەڵێت نەوت لە ڕووەك پەیدا بووە بـەوەی کەوا هەندێ جار لە نزیك بیری نەوتدا خەڵوز هەیە . بەڵام زاناکان لە ماوەی (٤٠) ساڵ لەمەوبەرەوە وازیان لەم تیۆری‌یە هێناوە ، چونکە وادەرکەوتووە کە مەرج نیە لە ناوچەیەکدا خەڵووز هەبێت نەوتیش هەبێت . لەبەرئەوە ئێستاکە باشترین تیۆری بـۆ لێکدانەوەی چۆنێتی‌ی پەیـدابوونی نـەوت ، ئەو تیـۆری‌یەیە کە ڕەگەزی نەوت دەباتەوە سەر گیاندار (لقی دووهەم) : **ئەم بیروڕایە وامان بۆ دەردەخات کـەوا ئەو ملیۆنـەها ماسی‌و گیاندارانەی‌تری وەکوو گیانداری (فۆرامنیفیرا) کە لە دەریاکاندا ژیاون‌و ئەژین ، دوای مردنیان بەسەر یەکتری‌دا کەڵەکەبوون‌و بوونەتە بەرد ، ئـەم بەردەش لەگەڵ ئـاودا تێکەڵاو بووەو بەهـۆی قورسایی ئـەو زەوی‌یەوەی کە لـە سەریانەو بەهـۆی گەرمی‌یەوە ، ماددەیەکی ڕەش‌و گازیان لێ‌پەیدا بووە .**

ئەم ماددە شلە ڕەشەش نەوتە . لەبەر ئەوە زۆر جار پەیکەری ئـەو گیاندارانـە لەنەوتدا بینـراوە ، بەتایبەتی لەنەوتی عیراق‌و ئەمەریکادا . هەروەها بوونی ماددەی (کالسیۆم فۆسفەیت)و (کالسیۆم سۆلفەیت) ، ئەو دوو ماددەیەی کە لە ئێسقانی گیانـداران هەن لە

←

ئافــرەت وســەربەســتی

ئانیا قادر حاجی حوسەین

ئافرەت کە ئەم بەشـــەزۆرەی کۆمـــەڵ بێ ، ئەبێ بـــەو پێـــەش سەربەستی‌هەبێ‌و لەگەڵ پیاوا جیاوازی نەبێت‌و ڕێگای کارکـــردن‌وچوونە ناو کۆمەڵی لەبەردەما بکرێتەوە ، ئەو بیرو بـــاوەڕەڕزیوانـــەی ئافرەتی لەنـــاو چـــوار دیواردا بەستۆتەوەو گیان لەبەرێکی بێ فـــەڕو کەم نرخی ئەزانێت پـــووچ‌بکرێتەوە چونکە نرخ دان بە ئافـــرەت مرۆڤایـــەتی‌وپێشکەوتـــنی کۆمەڵـــەو ، ئادەمیـــزادی نـــوێ لـــە سەربەستـــی‌ی ئافـــرەت ناترسێت ، چونکە باوە[illegible] بە خۆی‌و بـــە ئافـــرەتیش هەیە .

تا ئێستاش لەکوردستاندا خێزانی وا هەیە تەنانەت لە نـــاو ماڵیش‌دا ئافرەت بـــە کۆیلەو ئادەمیزادی دەرەجە دوو ئەزانن‌و ئەوەی لەبـــەر دەســـت پیـــاو نەمێنێتەوە ئافـــرەت نایخـــوا ، ئەگـــەر دایـــکیش بێـــت ؟!! جـــگە لەمەش هـــەندێ لـــە لاوە دواکەوتووەکانیشمـــان وا ئەزانـــن ئەگـــەر ئافـــرەت سەربەست بوو جڵەو لـــە دەست پیاو ئەسێنێت‌و .. لەهەمان کاتیش بەندو باوی بێ توانایی‌و بێ بەهرەیشی ئەدەنەپاڵ ؟!! بەڵام بێ‌گومان نەسەربەست بوونی ئافرەت پیاو ژێر دەست ئەخاو ، نە ئافرەتیش ئەو گیان لەبـــەرە کـــەم توانایەیە کـــە باســـی ئەکەن ، بەڵکو بە تەواوەتی بـــە پێچەوانـــەی ئەم بـــیرو ڕایانـــەوە ، ئافـــــرەت سەربەستی پیاویش لە زۆر کۆت‌و پەیوەندی کۆمەڵایەتی کۆن‌و باری نزمی ئابووری‌و سەدان کـــەم‌و کووڕی‌تـــــر ڕزگـــار ئـــەکات‌و زووتـــر ئادەمیزاد بەرەو گەیشتن بە ئامانجە گەورەکانی ئەبا .

بەستنەوەی ئافرەت لـــە ناو چـــوار دیواری ماڵـــدا هۆی سـەرەکی‌ی دواکەوتن‌و بێ‌توانایيەتی لە کۆمەڵگا دوا کەوتووەکان‌دا ، ئەگینا کەی ئافـــرەتی سەربەســـت لـــە خزمەت کردنی وڵات‌و فیدا کاری‌و بەرهەم هێناندا لـــە پیاو کەمـــتر بـــووە ئەگـــەر ڕێگای جوولانـــەوەی پـــێ درابێـــت‌و چووبـــێتە نـــاو کۆمەڵـــەوە ، چونـــکە سەرکەوتنی ئادەمیزاد تەنها بەند نەبووە بەهێزی بازووی پیـــاوەوەو ، زوربـــەی دڕندەکان لەپیاو بەهێزترن ، بەڵکومەسەلەکە سەرکەوتنی عەقڵی ئادەمیزادە بە سەر هێزدا کە ئادەمیزادیش لـــە ژن‌و پیاو پێك‌هاتووە ، هەر ئەم مەسەلەی بێ‌هێزی‌یەیە کە وای لە پیاوانی کۆمەڵـــە دوا کەوتـــووەکان کـــردووە ئافرەت ژێر دەست بکات‌و لە قۆناغێك لە قۆناغەکانی مێژوودا بـــۆ بەرژەوەندی‌و خۆشـــی‌ی خۆی بـــەکاری بهێنێت وەکو بەکار هێنانی ئادەمیـــزاد لـــە لایـــەن ئادەمیزادەوە بە گشتی ، کە جیهانی ئەمڕۆ بەرەو لەناو بردنی ئـــەم خوێن مـــژی‌یە هەنگاو ئەنێت‌و وا خەریـــکە یەکســـانی‌و سەربەســـتی‌ی کەسایەتی‌و کۆمەڵایـــەتی‌ی سـیاسی بـــەدی دێت کـــە بێ‌گومان ئێمـــەی کوردیش هـــەروا دەســـتە وەســـتان بەرامبەر بەم پێشکەوتـــنە ڕاناوەستین‌و هـــەر ئـــەبێ دەوری چاکی خۆمان‌ببینین.

→

پێکهاتنی نەوت‌دا ، **باشترین بەڵـگەیە بۆ ئـەوەی کە نەوت لە لەشی گیاندار پەیدابووە . جگە لەمە زانـای بەناوبانگی ئەڵمانی (ئینگلەر) تاقی‌کردنەوەیەکی کردووە بۆ دەرخستنی چۆنێتی پەیدابوونی نەوت لە گیاندار : ئەم زانایە ماسی‌یەکی ساردینی هێناوەو لە شووشەیەکی داخراودا دایناوە ، دوای ئەوەی کە شووشەکەی لـە هەوا بەتاڵ کردۆتەوە ، وردە وردە شووشەکەی گەرم کردووە هەتا ڕادەیەك کە دیوێتی شلەیەکی ڕەش لـە شێوەی نەوت‌دا پەیدا بووە وە ئـەم شلەیە بەکەڵـکی سووتاندن هاتووەو لەم شلەیە نەوتی سپی‌ی دەرهێناوە.** دیسانەوە ناتوانین بەتەواوەتی بڵێین کە ئەم بیروڕایـــە زۆر ڕاستە بۆ لێکدانەوەی چۆنێتی پەیدابوونی نەوت لەسەر هەموو ناوچەیەکی زەمین‌دا ، لەبەرئەوە باشترین شت ئەوەیە کـــە بڵێین « بۆ لێك‌دانـــەوەی چۆنێتی‌ی پەیدابوونی هەر جۆرە نەوتێك ، بیروڕایەکی تایبەتی‌ی هەیە » . هەرچەندە راسترین بیروڕا ئەوەیە کە ڕەگەزی نەوت ئەگەڕێنێتەوە سەر گیانـــدارو ڕووەك ، چونکە لەم دوایی‌یەدا زاناکان ماددەی (پۆرفیرین)یان لە نەوت‌دا دۆزیوەتەوە ، ئـــەم ماددەیەش تەنهـــا هەر لـــە لەشی گیاندارو ڕووەك‌دا دروست ئەبێت .

نەوت لەکوێ پەیدا ئەبێت :

نەوت لە جۆرە بەردێکی کون کون‌دا پەیدا ئەبێت‌و کونەکانی داگیر ئەکات ، بە زۆری لەو جۆرە بەردانەدا کە پێیان ئەوترێت بـــەردی نیشتوو واتـــا (رسووبی) وەکو بەردی لم‌و چەوو بەردی قسڵ (کلس) ، واتا ئەو بەردانەی کە بـــە شێوەیەکی ئەوتـــۆ کون کونـــن گازو شلەیان پیادا تێپەڕ ئەبێت ، ئەو بەردانەش لە (٥٠٠) ملیۆن ساڵەوە هەتا ملیۆنێك ساڵ لەمەوبەر پەیدابوون . وەکو زانراوە کە نەوت بەزۆری لە قووڵایی (١٠) هەزار پێ زیاتر ناڕوات بەولاوە هەرچەندە جاری وا هەبووە کە قووڵایی بیری نەوت گەیشتوەتـــە (١٨) هەزار پێ . بێ‌گومان ئەو گەرمی‌و قورسایی‌یەی کار ئەکەنە ســـەر نەوت بەپێی قووڵی ئەو بیرە ئەگۆڕێن .

میهرەبان خاتووی بەرواری

عەبدولرەحمانی مزووری

بادینان لانەی سەدان شاعیرو گۆشکەری دەیان ئەدیبو زاناو هونەرمەندی مەزنو بەتوانای کورد بووە، کە بلیمەتانە لە میانی زانستو ئەدەبو هونەرداو شۆڕەسوارانە هێزو تینی خۆیان خستۆتە گەڕ ، هەر یەکەیان بولبولێك بوون و ئاوازێکی بەجۆشی گەرمو

گوڕیان تێکەڵ بە سیمفۆنی ژیانی ئەدەب کردووە ، هەر یەکەیان شاکارێکی سەرکەوتوانەی دڵفڕێنیان لە پاڵ شاکارە ڕازاوەکانی ترا ڕیز کردووەو هەر یەکەیان مشتێ گەوهەری درەوشاوەی گرانبەهای بە دەگمەن هەڵکەوتوویان هاویشتۆتە سەر خەرمانی زمانو ئەدەبی نەتەوەکەیان.

هەر یەکەش لەمانە ، بێ درێغی کردن ، زۆر گیان لە خۆ بووردوانە توانای خۆیان بەخت کردووەو بوونەتە مۆمێك ڕوناکی‌یان پەخش کردووە .

ئەم زاناو بوێژو هۆنەرانە وەك ئەستێرەی گەشو پرشنگدار ، ئاسمانی بادینانیان ڕۆشن کردۆتەوەو چوونەتە پاڵ ئەستێرە گەشەکانی‌تری ئاسمانی کوردەواری ، بگرە بوونەتە هاوسێو هاودەمی ئەستێرە درەوشەدارەکانی تری ئاسمانی جیهانو لە ئاستی خۆیان شەوگاری تاریكو نووتەکیان شەق کردووە و گەردو تەپو تۆزی نەزانینو بێ‌هونەری‌یان لە ڕووی خاكو میللەتی سستو دوا کەوتویان تەکاندووە ، ئەم مرۆڤە هەڵکەوتوانەش وەك (ابن حاجب)ی کەشانی کە ـ یاقوت الحموی ـ لە (معجم البلدان)دا ، بە زانایەکی بڵندی سەردەمی خۆی دادەنێ ، وە زانای گەورە (شێخ محمدی خوڕکی) دانەری کتێبی ـ رساله فی الحساب ـ وە کتێبی ـ الاسطرلاب ـ وە (شێخ ئادی هەکاری) شاعیرو فەیلەسووفو نوێ کەرەوەی ئایینی یەزیدی ، وە (مەلا یەحیای مزووری) زاناو ڕاوێژکەرو پیاو ماقووڵی میر محمدی ڕەواندزی ، وە (نورالدین بریفکی) شاعیرو قطبی زەمانی خۆی ، وە شێخ طەهای مائی‌و منصور گرگاشی‌و حەمکی تۆڤی‌و بەکر بەگی‌ئەرزی‌و ئەحمەدی نالبەندو شێخ الاسلام ـ ابو سعودی ـ ئامێدی‌و سەدەهای‌تری وەك ئەمانە . وەنەبێ ئافرەتیش خۆی دوورە پەرێز گرتبێو

نەهاتبێتە ریزی ئەوان ، بەلکە دەورێکی بالآی بووەو لە ئاقاری خۆیەوە بەردێکی خستۆتە سەر بینای شارستانیەتی مرۆڤو چەپکە گولێکی بۆن خۆشو مێخەکو سملی پژاندووە بەو خەرمانەداو بۆنو بەرامەیەکی هێجگار خۆشو سەر کاسەکەری پـ بەخشیوە .

ئافرەتیش شان بە شانی پیاو خزمەتی هونەرو ئەدەبو ڕۆشنبیری کورد کردووە ، ئەوەتا مریەمخ میان خاتوون ، لیلی بەدرخان ، فاطمە هەکاری ، نائلەخانو ، ئەم شاعیرەی لێی ئەدوێین ، میهرەبان خاتوونی بەرواریو دەیانی تری وەك ئەوان کە هەر یەکەیان شا گولێك .. !! شەوچرایەکی ڕۆشنبوون .

(میهرەبان خاتوون) کچی مەلا (حوسنی) بەرواریە ، هەندێ سەرچاوەی مێژویی وای بۆ چوون کە باوکی ناوی مەلا (حەسەن) وەیا مەلا (حوسەین)ی بەرواریە ، بەلآم ڕاستیەکەی (حوسنی) بەرواریە .

میهرەبان خاتوون لە سالی ١٨٥٨ی زایینی هاتۆتە دنیاوەو ، لە سالی ١٩٠٥دا کۆچی دوایی کردووە . تا ئێستا بە تەواوەتی ڕوون نەبۆتەوە کە ئەم شاعیرە خەلکی چ گوندێکی بەرواریە ، هەندێ لە ئیختیارو بەسالآچووەکانی بادینان بە خەلکی ـ گارە ـی دادەنێن، هەندێکیتر دەلێن خەلکی گوندی ـ تویلەر ـ بووە ، بەشێکیتر بە خەلکی گوندی ـ مائی ـ دەزانن .

هەروەك دەماودەم لە پیرەکانەوە بۆمان گەڕاوەتەوە میهرەبان خاتوون ئافرەتێکی شۆخو شەنگو هێجگار کەلەگەتو بالآ بەرز بووە ، ناسكو نازدار ، شارەزاو زیرەك ، خوێنەوارو ژیرو کارامە بووە .. جگە لەوەی لە مالداریدا بێوێنەو لە کارو فەرمانی پیشەسازیی خۆمالی کوردەواری ئەو سەردەمەدا ، وەك تەون چنینو دەسمال دروست کردن ، وەستاو دەست ڕەنگین بووە ، بە چەشنێك ئەو بەرهەمانەی دەستی ئەو نەخشاندوونی گەلێك بە نرخو بە نامێ بوون ، لەبەر ئەمانە گەلێ سەردارو میر سەوداسەرو گیرۆدەی داوی خۆشەویستی ئەو بوونو ویستوویانە بیخوازنو بە ئاواتەوە بوون میهرەبان خاتوون دلیان بداتێو ببێتە هاوسەریان ، بەلآم ئەو دلی داوە بە ئامۆزایەکی خۆی .

یەکێك لە میرەکانی ئامێدی کە مێژوو ناوی نابات خوازبێنی لە باوکی کردووە ، باوکی خەریك بووە گفتی پێ بداو بیداتێ ، کە میهرەبان بەمەی زانیوە، شیعرێکی پڕ سۆزی دل تەزێنەری بۆ میر ناردووە ، لەوشیعرەدا باسی دلداریو ئەڤینی خۆی دەکات لەگەل ئامۆزاکەی ، میریش زۆر جوامێرانە وازئەهێنێ تا دوو دلو دوو گیان بەیەك شادو ئارام بکات .

ئەمەش ئەو تەنیا شیعرەیە .. ئەو تەنیا گولە گەشاوەیەی یادگاری میهرەبان خاتوونە کە لە لاپەڕەکانی مێژوودا ماوە ، شیعرەکانیتر وەك گول بە دەم بای زریانو خەزانەوە هەلوەریوون .. داخەکەم سیس بوونو ژاکاون .

ئەز چ بێژم چ بەیانکەم
کی بە حالی من دزان ؟!
مەخفیانکا ، ئاشکەراکەم
ئاه ژڤی دەردێ گران
ئاه ژ دەست عەشقو ئەڤینا
کەفتمە تازی و شینا
کی دێ ساخکەت ڤان برینا ؟!
چو ژ دل سەد ئاخ و ژان
دەردەکێ زورێ گرانە
عەقلو هۆش من چ نەمانە
مام پەپیك و بێ خودانە
کێ دیە ئەڤ چ زەمان ؟!
من نەما سەبر و قەرارە
دل ژ من بو پارە پارە
دۆزەخە پڕ نار و مارە
چون ژ من هەست و خوان
دو دلا یەك دو حەباندن
زەحمەتە بێنە ڕەڤاندن
ئایەتا عشقێ یخاندن
نائێنە شەرحو بەیان
عەشق نزانیتن گەداهی
عشق نزانیت پادیشاهی
شوعلەکە ژ ڤورا ئیلاهی
هەر وەکو روحو رەوان !!

(بڕوانە : سجادی : علاءالدین ـ مێژووی ئەدەبی کوردی ـ چاپخانەی معارف ـ بەغدا ١٩٧١ ـ چاپی دووەم ـ ل٩٥٤ .

هەروەها بڕوانە (د. خەزنەدار ـ مارف : اغانی کردستان ـ مطبعه اسعد ـ بەغدا ١٩٥٦ ل٣٠ـ٣١) .

(بڕوانە : گۆڤاری چیا ـ ژمارە ـ ٢ سالی یەکەم چاپخانەی دهۆك ١٩٧١ ز ل : ٣٥ـ٣٦ .

بڕوانە : جەباری ـ عبدالجبار محمد : ئافرەتە ناودارەکانی کورد ـ چاپخانەی الجمهوریە ـ کرکوك ١٩٦٩ز ـ ل٥٠) .

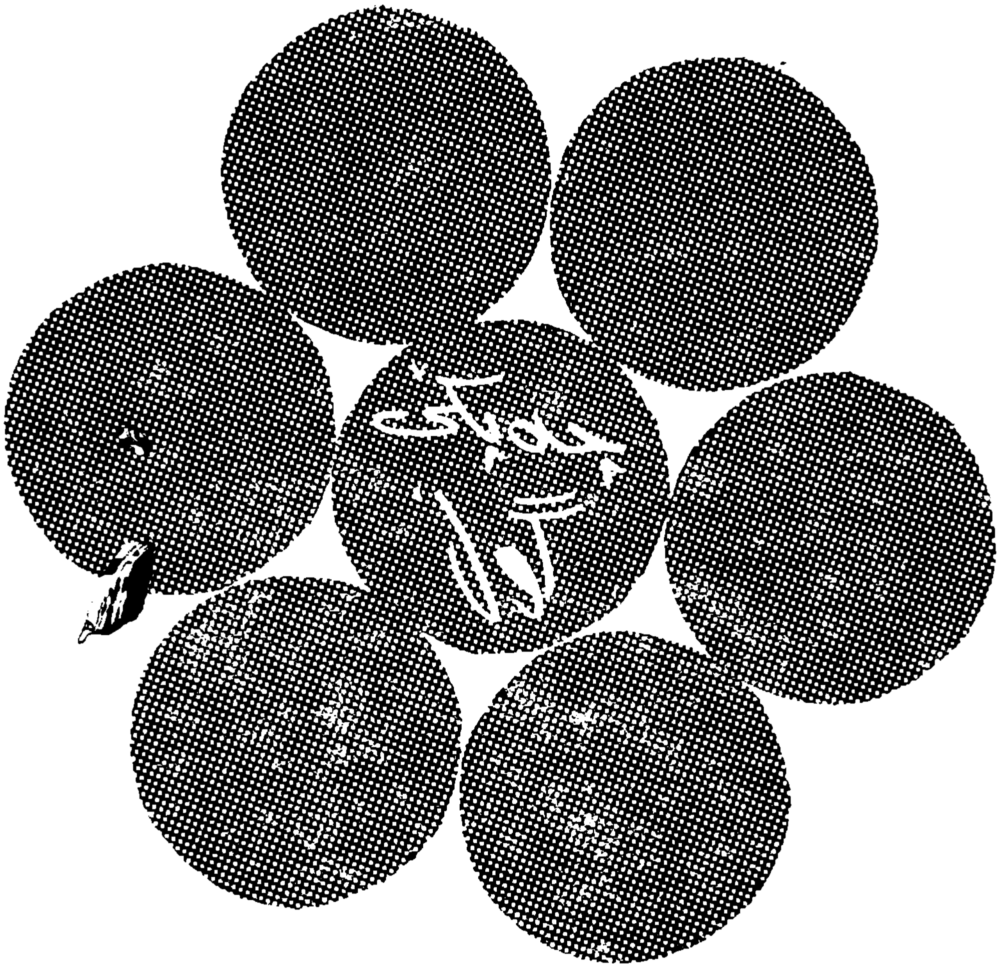

نظیف هەورامی

گـوڵي هـاوینـە

زنجیره	ناوی گوڵ	کاتی چاندنی	هۆی زۆرکردنی	کاتی گواستنەوەی شەتڵ	کاتی گوڵ کردن	بۆ چەپك باشە
١	گوڵە خەندان	١٥ی شوبات تا مارت	تـۆو	مارت ـ نیسان	تەموز ـ ئاب	ناشێ
٢	نازناز	= = = =	=	= =	= =	ناشێ
٣	پرچی کچان	= = = =	=	= =	= =	دەشێ
٤	سلیڤیا ـ مەرجان	= = = =	=	= =	= =	ناشێ
٥	دەمەشێر	= = = =	=	= =	= =	دەشێ
٦	شەستپەڕ	= = = =	=	= =	= =	دەشێ
٧	مینا	= = = =	=	= =	= =	ناشێ
٨	مینا ئێرانی	= = = =	=	= =	= =	دەشێ
٩	لاولاو	= = = =	=	= =	= =	ناشێ
١٠	گوڵە خەنە	= = = =	=	= =	= =	ناشێ
١١	قەیفە	= = = =	=	= =	= =	دەشێ
١٢	ئەستەمبوولی	= = = =	=	= =	= =	دەشێ
١٣	کۆلیۆس	= = = =	تۆو ـ قەڵەم	= =	گەڵاکانی جوانە	گوڵەکەی
١٤	دالیا	= = = =	سەلك	ناگوێزرێتەوە	تەمووز ـ ئاب	دەشێ
١٥	. کشمیر	= = = =	تـۆو	مارت ـ مایس	= =	دەشێ

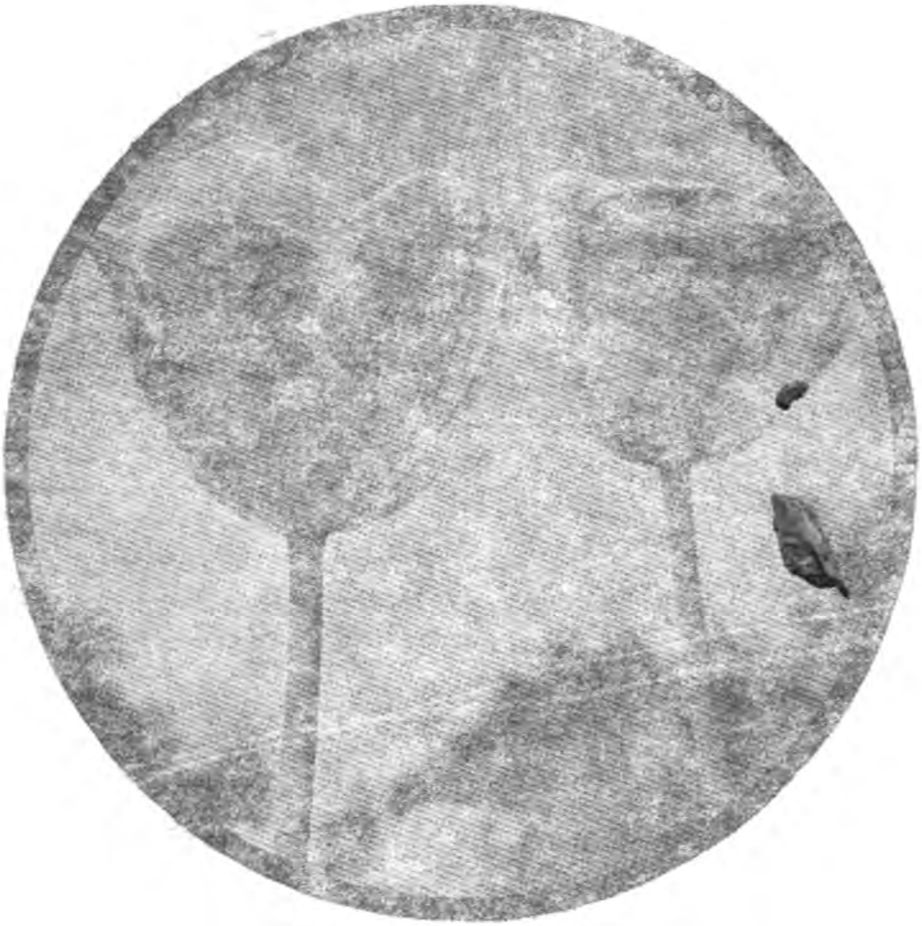

گـوڵي زسـتانه

زنجیره	ناوی گوڵ	کاتی چاندنی	هۆی زۆرکردنی	کاتی گواستنەوەی شەتڵ	کاتی گوڵ کردن	بۆ چەپك باشە
١	گوڵاڵە‌ـشەقایق	ئەیلول ــ ت١	سەلك ــ کورمە	ناگوێزرێتەوە	شوبات ــ مارت	دەشێ
٢	نێرگس	= =	= ×	=	= =	=
٣	هەڵاڵەبرەم	= =	=	=	= =	=
٤	سونبول	= =	=	=	= =	ناشێ
٥	شەوبۆ	= =	تــۆو	دەگوێزرێتەوە	= =	دەشێ
٦	ئەرجایی	= =	تــۆو	=	= =	=
٧	هەمیشە بەهار	= =	=	=	= =	=
٨	بەنەوشە	= =	=	=	= =	=
٩	گوڵە رەقەم	= =	=	=	= =	=
١٠	گوڵە دوگمە	= =	=	=	= =	=
١١	دەمە شێر	= =	=	=	= =	=
١٢	حسنی یوسف	= =	=	=	= =	=
١٣	مێخەك	= =	=	=	= =	=
١٤	پاتۆنیا	= =	=	=	= =	=
١٥	عەتر	= =	=	=	= =	=

دیسانەوە گۆشەیەك لە ئەدەب و فۆلكلۆری ژن

ئازاد بابان

وەختی خۆی لە ژمارە (٢٢)ی گۆڤاری (بەیان)ی ئازیزدا نووسینێکم خوێندەوە بەناوی «گۆشەیەك لە ئەدەب و فۆلكلۆری ژن» کە نووسەرەکەی (سەعید) بوو جا هەرچەند ماوەیەکی زۆریشی بەسەردا ڕۆیشتووە ، بەڵام گرنگیی بابەتەکە ئەو نرخەی ئەداتێ کە ئەو نووسینەشی بە هاوارەوە بچێ . نووسەر دوای ئەوەی زۆر بەشارەزایی دەگاتە سەر شوێنەواری فۆلكلۆری بابەتی ژن کە ژنانی مەشکە ژەن بە مەشکەیدا هەڵدەڵێن، ئیشارەت بەوە دەکاو دەڵێ «ڕەنگە لەو جۆرە هۆنراوانە لە ناوچە جۆر بەجۆرەکانی کوردستاندا بە زۆر جۆر گوترابن ، بەڵام من تەنیا ئاگام لە هێندێکی ئەو هۆنراوە فۆلكلۆریانە هەیە» .. بۆیە منیش (ڕەنگە)کەی کاك سەعید دەگۆڕم بە دڵنیایی‌و ، شکی لێ دەردەکەم کە ئەوەی نووسیویەتی ڕاستە چونکە شایەرێکی زیرەك‌و گۆرانی‌بێژێکی لێزان ، بەیتی مەشکێ بە جۆرێ دەڵێ جیاوازی‌یەکی لەگەڵ هی نووسەر هەیە . ئەو شایەرە ناوی (ڕەسوولی نادری)یە کە لە بەیتێکی مەشکێدا ناوی خۆی تێداوێ‌و دەگێڕێتەوە کە چووەتە چادرەکانی بەشی (مەنگوڕان)ی ئەودیو ، لە چادرێك لە چادرەکانی پشت ماڵی (کیسەڵان) شەوێ بە میوانی ماوەتەوە ، دەڵێ لەو ماڵەیدا دوو بووك هەبوون یەکێکی ناوی (لالی‌خان) بوو ئەوی دی ناوی (پەری‌خان) بوو .. ئیدی ئەوێ شەوێ هەر «حەیرانە و گەلۆ»یان بۆ دەڵێ‌و (نەقڵ)یان بۆ دەگێڕێتەوە ... پاشان دەنوون ، بەری‌بەیانی کە بەخەبەر دێ گوێی لێ‌دەبێ کە لالی‌خان ڕوو لە پەری‌خانێ دەکاو دەڵێ با مەشکەی بژێنین‌و بە نۆر(١) بەندانی پێ هەڵبلێین . جا بەندی هەوەڵی پەری‌خان دەیڵێ :

خەسووم عەمری نەمێنێ
لە هەیوانێم دەنوێنێ
ئاوی مەشکێم پێ دێنێ
دە ڕەبی ملانی دە قوڕێ نێ
هەی ماڵە بابی من بی
هەی عەمرو چاوی من بی
مەشکەم مەشکەی مانگایە
دەی‌ژێنم لە بێلایە
ئەوڕۆ دەنگی چاك نایە
هەی ماڵە بابی من بی

هەی عەمرو چاوی من بی

لالی‌خان تێڕا هەڵدەد[illegible]

بار دەکەین بۆ پی[illegible]ری
خودایە مەڕمان لێ [illegible]رێ
کابان زەمبێ هەڵناگرێ
میوانە « ڕەسووی نادری »
هەی ماڵە بابی من بی
هەی عەمرو چاوی من بی
بار دەگەین بۆ جانداران
ڕۆنی دەگرین بە باران
لە بۆ پایزە و هەواران
هەی ماڵە بابی من بی
هەی عەمرو چاوی من بی

پەری‌خان :

مەشکەم دەژێ بەیانە
ڕەسووی نادری میوانە
قەدری لەسەر چاوانە
خەڵکی نێو گەورکانە
هەی ماڵە بابی من بی
هەی عەمرو چاوی من بی
مەشکەم مەشکەی مانگە قوڵە
دەنگی دەڕوا وەك زەنگوڵە
ئەو مێردەم زۆر نابەدڵە
پێی قایل نیم خەرسە دڵە
هەی ماڵە بابی من بی
هەی عەمرو چاوی من بی
مەشکەم مەشکەی گامێشێ
چەندم شان‌و قۆڵ دێشێ
چەندم کردوە مەشکەژێنی
عەزاب نەبێ پێم نامێنێ
هەی ماڵە بابی من بی
هەی عەمرو چاوی من بی

(١) نۆر ـ نۆرە ـ نۆبە .

تیوری زانین لە فەلسەفەی ئەفلاطوندا

گۆشەیەک
فەلسەفە

حمید عەزیز

سەرەتا :

تیوری زانین یاخود مۆلۆگیا (نظرية المعرفة) بەگرنگترین لقەکانی فەلسەفەی نوێو هاوچەرخ ئەژمێردرێ .. ئەگەر بمانەوێ لەو لقە بکۆڵینەوە ئەوا ئەبێ لە هەموو فەلسەفەی نوێ بکۆڵینەوە کە لەسەدەی پانزەهەمەوە دەست پێئەکات ... جابۆیە بێرتراند رەسڵ بەبێ سڵ کردنەوە ئەڵێ : لۆجیكو تیوری زانین بە هەردووکیان فەلسەفەی نوێ پێك‌ئەهێنن . پێش ئەوەی بچینە ناو باسەکەوە وای بەباش ئەزانم سەرنجێك لەو لقەو بابەتو مێژووی سەرهەڵدانی بدەین بۆئەوەی بتوانین گرێ‌کوێرەکانی بکەینەوەو تیشك بخەینە سەر لایەنە تاریكو نادیارەکانی .

ئەگەر سەرنجێك لەو مۆزەخانەیە بدەین کە مێژووی فەلسەفەی کلاسیکی پێئەوترێ بۆمان دەرئەکەوێ ئەم تیورە وەکو بابەتێکی سەربەخۆ لەسەدەی حەڤدەهەمەوە لەلایەن فەیلەسوفی بەناوبانگ (جۆن لۆك ١٦٣٢ــ١٧٠٤ز)ەوە سەری هەڵداوە . لۆك کتێبێکی دانا بەناوی «لێکۆڵینەوەیەك دەربارەی تێگەیشتنی ئادەمیزاد» Essay Concerning Human Understanding تیایدا ئەڵێ : مێشك ، عەقڵی ئادەمیزاد ، وەکو لاپەڕەیەکی سپی وایە Tabuku Raza ژیانی ڕۆژانەو تاقی‌کردنەوە شتی لەسەر ئەنووسن ... [**ئەو شتانەی ئێستاکە لە مێشكو عەقڵماندا هەیە لە بنچینەو سەرەتادا بە ـ هەست ـدا تێپەڕیون**] (١) . بەڵام لە فەلسەفەی یۆنانو سەدەکانی ناوەڕاستدا ئەم ڕێکوپێکیە دەربارەی ئەم لقەی فەلسەفە بەرچاو

ناکەوێ ... هەر فەیلەسوفە بەپێی بۆچوونو بیری خۆی ئەم بابەتەی کردوە بە لقێکی ڕێبازەکەیو کەم تا زۆر بایەخی پێداوە ... ئەرستۆی دەریا عیلم تیوری زانینی کردوە بە بەشێك لە میتافیزیقاو لە سەدەکانی ناوەڕاستدا بەیەکجاری ئەم بابەتە پەکی کەوت چونکە وەحی بوو بە سەرچاوەیەکی گومان لێنەکراوی هەموو ڕاستیو بڕوایەك ! .

بابەتی تیورەکە :

لە وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارانەوە بابەتەکانی تیوری زانین دەرئەکەونو ڕێختی گشتی

←

فەیلەسووفەکەش دیاری ئەکرێ کە ئایا سەر بە کام ڕێبازو قوتابخانەیە ، پرسیارەکانیش ئەمانەن :

- ئەتوانین چی بزانین ؟!
- سروشتو بابەتی ئەو شتە چی‌یە کە ئەتوانین بیزانین بە بێ ئەوەی گوێ بدەینە جۆرو ڕەگەزەکەی .
- زانیمان لەکوێوە دەستگیر ئەبێ .
- ئایا زانینی ئادەمیزاد سنووریکی هەیە بیگاتێو ئەتوانێ لێی تێ‌بپەڕێ(؟) یان نا ؟!
- تا چ ڕادەیەك ئەتوانین دلنیا بین لەوەی ئەو شتانەی ئەیانزانین ڕاستن‌و هەڵەو چەوت نین ؟!
- کام ، لەمانە ، سەرچاوەی زانینە : عەقل ، حەواس (هەست) ، تاقی‌کردنەوە ، سەرنجدان ؟!
- پەیوەندی عەقل وەکو ـ ذاتێك ـ چی‌یە بەو شتانەوە کە ئەیانزانین‌و بە ـ موضوع ـ دائەنرێن ؟!
- ئەو تیورەی لە مەسەلەی زانین‌دا پەیڕەوی ئەکەین تا چ ڕادەیەك کار ئەکاتە سەر کردارو ژیانی ڕۆژانەمان .
- دەوری پراکتیك (الممارسة العملية) وەکو پێودانگێك چی‌یە لە هەڵسەنگاندنی ئەو شتانەی ئەیانزانین ؟!
- خۆ ئەگەر ئەم خاڵانەی سەرەوە بکەن بە ڕستەو پرسیارێك ، ئەوا ئەڵێین «چۆن ئەو شتانەمان زانیوە کە ئێستا ئەیانزانین ؟!»

ڕێبازەکە :

ئەفلاتوون ، هەروەکو لە بەرهەمەکانیەوە دەرئەکەوێ ، کتێبو نووسینی تایبەتی بۆ ئەم تیورە تەرخان نەکردووە بەڵکو ئەم لقە بە پەرش‌و بڵاوی لە چەند بەرهەمێکی‌دا دەرئەکەوێ کە ئەمانەن‌و تەرجەمەی عەرەبی کراون : کتێبی الجمهورية ، فیدون ، تیاتیتوس ، تیوری فۆرم ، نەفس ، میتولوجیای ئەشکەوت ... کەوابوو ئێمە تەنها بۆ دوو جۆرە سەرچاوە ئەبەین ، بەرهەمەکانی خۆی‌و ئەو بەرهەمانەی کە مێژووناسانی فەلسەفە لەسەر ئەو دانایەی یۆنانیان نووسیوە .

لە جیهانی فەلسەفەدا ئەفلاتوون دوو ڕێبازی لە بەردەست‌دا بوو ، ڕێبازی هیراقلیتس کە بریتی‌یە لە گۆڕانی بەردەوام‌و هەمیشەیی‌و [هەموو شتێك ئەگۆڕێ‌و هیچ شتێك هیچ ساتێك لەسەر یەك شێوە نامێنێ] .

دووەم ڕێبازیش فەلسەفەی پارمەندیس بوو کە هەموو جۆرە گۆڕانێك ڕەت‌ئەکاتەوەو بڕوی بە وەستان‌و نەگۆڕان‌و بوونی رووت هەیە (بوون هەیەو ناگونجێ نەبێ ... ئەوەی هەیە ، هەیەو نەبوونیش ، نی‌یەو نەبوونە) ... بەم پێیە لەلای هێراقلیتس هەست (حواس)و لەلای پارمەندیس عەقل سەرچاوەی هەموو زانینێکە(۳) .... ئەفلاتوون هەردوو ڕایەکەی لێكداو هەریەکەی لە مەیانێك‌دا بەکارهێنا ، لە مەیانی جیهانی (محسوس)دا ڕای هیراکلیتس‌و لە مەیانی جیهانی (معقول)دا ڕای دووەمیانی پەسند کرد . بۆ ؟ چونکە وەکو ئاشکرایە ئەفلاتوون بوون ئەکات بەدوو بەشەوە کە هەردوو جیهانەکەی سەرەوەیەو یەکەمیان ئەگۆڕێ‌و بەهۆی هەستەوە (کە ئەویش ئەگۆڕێ) دەرکی پێ ئەبردرێ‌و جیهانی دووەمیشیان جیهانی بیری ڕووت‌و فۆرمە لە گۆڕان بەدوورەو بەهۆی عەقلی ڕووتەوە ئەزانرێ . جیهانی یەکەمیش سێبەرو لاسایی کردنەوەی جیهانی دووەمە جا بۆ ساغ کردنەوەی ئەم ڕێبازەو

گەیشتنە ئەم ئەنجامە ڕای هیراقلیتیسی ڕەت کردەوەو پەنای بردە بەر عەقڵ ...

زگماکی زانین :

بەلای ئەفلاتوونەوە ئەو شتانەی ئێستا ئەیانزانین هەر لە زگماکەوە زانیومانن‌و ئێستاش بەهۆی شتی‌ترەوە کە ئەیبیستین یان بەرچاومان ئەکەوێ بیرمان ئەکەوێتەوەو دێتەوە یادمان . **جا بۆیە زانین [بەبیرهاتنەوەی ژیانی پێشوویە]** (٤) ... خۆ ئەگەر منداڵێك یان کەسێك کە ئەندازیاری نەخوێندبێ پرسیاری لێ‌بکەین‌و وردە وردە یارمەتی بدەین ئەگاتە ئەنجام‌و بەڕاستیی وەڵامی پرسیارەکەمان ئەداتەوە ، کە لەسەر ئەندازە بوو ... ئەمەش لەوەوە هاتووە کە نەفس پێش ئەوەی بچێتە بەر لەشی ئادەمیزادەوە لە جیهانی فۆرم (المثل)دا بووەو بە سەیرکردنی جیهانی مەعقول بەختیار بووە ، شتی زانیوە ، توانای بینینی لە ئەندازە بەدەر بڕی کردوە بەڵام هەڵەو گوناهی کردوەو فڕێدراوەتەوە ناو جیهانی ئێمەوەو کەوتۆتە ناو لاشەوەو لاشەی مرۆڤی هێناوەتە جوڵە هەروەك بەردێك فڕێدەیتە ناو گۆمێك ئاوەوە ... لاشەش بەندیخانەی نەفسەو ئەو فڕێدان‌و هاتنە خوارەوەشی کە سزادانی بووە هەموو شتێکی لە بیر بردۆتەوەو ئێستاش کە چاومان بەشت ئەکەوێ شتە کۆنەکانمان بیر ئەکەوێتەوە .

کەوانە ئەم نەفسە چۆن لەم سزایە دەربازی ئەبێت ؟! ئێمەی گیان‌لەبەری لە مادە دروستکراو چۆن فۆرم‌و جیهانی مەعقوولی نامادده ئەناسین ؟! لە وەڵامدا ئەفلاتوون ئەڵێ بە پەروەردەی تایبەتی‌و هەردوو دیالێکتیکی ڕوو لە بەرزو بەرەوخوار زانینی ئادەمیزاد بەرەو سەرو هەنگاو ئەنێ‌و ئەگاتە ئەو رادەیەی دەرك بە زانینی ئەم جیهانە بەرێت‌و نەفسیش بگەڕێتەوە دۆخی جارانی [عەقڵ بەم ڕێبازە لە جیهانی هەست پێ‌کراوەوە بەرەو جیهانی مەعقوڵ بەرز ئەبێتەوە تا ئەگاتە قۆناغێك ڕاستەوخۆ بە بینینی فۆرم‌و خێرو بوونی ـ مطلق ـ شاد ئەبێت](٥) ... کەوابوو دوو ڕێگا لەم کێشەیەدا لە بەردەم عەقڵدا هەیە پیایاندا ئەڕوات :

- تەرکیبی کە تیایدا لە (جزء)ەوە بەرەو (کلی)و فۆرم ئەچێ .
- شی‌کردنەوە (تحلیلی)یە کە لە فۆرمەوە سەرەو ژێر ئەبێتەوە .

لەم دوو پرۆسێسەدا عەقڵ بە هیچ جۆرێك پەنا ناباتە بەر (هەست) [چونکە ئەم ئامرازە درۆزنەو هیچ جێگای دڵنیایی نیە](٦) . بۆ ڕوونکردنەوەی پتری ئەم مەسەلەیە ئەفلاتوون نموونەی ئەشکەوت ئەهێنێتەوەو ئەڵێ :ـ

وای‌دائەنێین تاقمە کەسێك لەسەرەتای لەدایك بوونیانەوە لە ئەشکەوتێکدا کۆت‌و پێوەند کراون‌و ناتوانن بە هیچ لایەکدا جوڵە بکەن یان ئاوڕ بدەنەوە لە دەرەوەی ئەشکەوتەکەو لە جێگایەکی بەرزدا ئاگر کراوەتەوە ، لەنێوان ئاگرو ئەشکەوتەکەدا ڕێگایە هەیە خەڵکی پیادا هاموشۆ ئەکەن ، تیشکی ئاگر وا ئەکات سێبەری ئەو کەسانەو ئەو شتانەی پێیانە لە دیواری ئەشکەوتەکەی بدات‌و خەڵکی ناو ئەشکەوتەکە ببینن ، خەڵکی ناو ئەشکەوتەکەش وا ئەزانن ئەو سێبەرانە شتی ڕاستەقینەن چونکە لە سەرەتای ژیانیانەوە لەگەڵیانا ڕاهاتوون‌و شتی‌تریان نەدیوە(٧) ... خۆ ئەگەر یەکێك لەو گیراوانە بەرەڵڵا بکەین‌و بیهێنینە دەرەوە ، چی بەسەر دێت ، چی ئەبینێ ؟! یەکسەر ئەحەپەسێ‌و تیشکی ئاگرەکە ئازاری چاوی ئەدات ، چونکە هەر لەگەڵ دیتنی سێبەری شتدا

ڕاهاتووه ... بەڵام وردە وردە ئەو کەسە لەگەڵ شتە تازە ڕاستەقینەکاندا ڕادێت‌و ئنجا ئەتوانێ نەك هەر تەماشای ئاگرەکە بکات بەڵکو ئەتوانێ سەرنجی خۆریش بدات کە سەرچاوەی هەموو ڕووناکی‌یەکە . **ناو ئەشکەوتەکە جیهانی هەست‌پێ‌کراوی درۆزنە ، بینینی سێبەرەکان زانینە بە هەست (حواس) ، ڕزگاربوونیش لەم جیهانە تەنیا بەهۆی دایلێکتیك‌و(٨) پەروەردە ئەبێت ، شتە ڕاستەقینەکانیش فۆرم (مثل)ن خۆریش بەرزترین نموونەی (خێر)و سەرچاوەی بوون‌و کاملی‌یە .**

دوای ئەم نموونەیە ئەتوانین هەنگاوێك بەرەوپێش بهاوێژین‌و بڵێین بەباوەڕی ئەفلاتوون زانینی ئادەمیزاد بە چوار قۆناغدا تێ‌ئەپەڕێ تا ئەگاتە قۆناغێك ڕاستی ڕووت ئەزانێ‌و دەرکی پێ ئەکات‌و پەردەی گومان‌کردن لائەبرێت .

چوار قۆناغەکە :

ئەو چوار قۆناغەش کە مێشك‌و بیری ئادەمیزاد پیایاندا تێ‌ئەپەڕێ بەرەو جیهانی مەعقول ئەمانەن :

- هەست یان خەیاڵ .
- بڕوا یان باوەڕ .
- تێ‌گەیشتن .
- عەقلی ڕووت یان زانینی فۆرم (المثل)(٩) .

بە باوەڕی ئەفلاتوون هەست یەکەم قۆناغی زانینە ، بەڵام دڵنیایی لێ‌ناکرێ چونکە ئەگۆڕێ‌و هەر شتێکیش بگۆڕێ درۆزنە [کە نەخۆشی ، ئاو لە دەمتا تاڵەو کە ساغیش بێ تامەکەی تاڵ نیە] سەبارەت بە

بڕواش هەمان شت ئەیگرێتەوە چونکە بڕواو باوەڕ پەیوەندی‌یان بە شتی نەگۆڕاوەوە نیەو بەپێی بابەتەکە ئەگۆڕێن‌و خۆشی مادی‌یەو مادەش هیچ کاتێك لەسەر شێوەیەك نابێ جگە لەمەش ئەو شتەی لەم قۆناغەدا ئەیزانی ناتوانی بەباشی هۆیەکانی بۆ خەڵکی‌تری ڕوون بکەیتەوە بۆئەوەی پێ‌یان بسەلمێنی .... لە قۆناغی سێ‌یەم‌دا ئەفلاتوون سیستەمێکی تایبەتی خوێندن‌و پەروەردە کردن پێشنیار ئەکات کە تیایدا ژمێرەو ماتماتیك‌و ئەندازیاری‌و فەلەك‌و مۆسیقا ئەخوێندرێ‌و ئەم بابەتانەش نەفسی ئادەمیزاد پلەیەکی‌تر بەرز ئەکەنەوە ... لە قۆناغی چوارەم‌دا نەفس لە چەپەڵی‌ی مادە دەربازی ئەبێت‌و ئەوکەسە کە [فەیلەسووفە] بە زانین‌و بینینی جیهانی مەعقول‌و بیری ڕووت شاد ئەبێت .

ئەنجام :

ئەفلاتوون وەكو فەیلەسوفێكی ئایدیالیست (بگرە داهێنەری رێبازی ئایدیالیزم) بە هەموو توانایەكیەوە (هەستو تاقی‌كردنەوە) وەكو ئامرازو رێگای زانین رەت ئەكاتەوەو بەتوندی ئەڵێ عەقڵ ، بەتەنیا عەقڵو بیر سەر[illegible]وەی بێ‌گەردو گومان لێنەكراوی زانینن ... چونكە هەروەكو خۆی ئەڵێ هەست درۆزنەو لە دوورەوە شت بە بچووكیو لە نزیكەوە بە گەورەیی ئەبی[illegible]یان كێشەی سەرابو بیابان كە بە چاو ئەبی[illegible]و هەر دوای ئەكەوینو نایگەینێ .... ئەفلاتوون دوای كۆششێكی زۆر گەیشتە ئەو رادەیەی كە ماتماتیك (الریاضیات)و لقەكانی بەباشترین بوارو مەیدانی زانین دابنێ(١٠) كە هیچ گومانی لێ ناكرێ ... هیچ كەسێك ناتوانێ بڵێ ٢ + ٢ ناكاتە چوارو سێ گۆشەیی (مثلث) هەموو كاتێ (١٨٠) دەرەجەیە ... جا بۆیە بە خەتێكی دیار ئەفلاتوون لەسەر دەرگای ئەكادیمیەكەی نووسیبوو :
(هەركەسێ لە ئەندازیاریو ماتماتیك زۆر باش نەزانێ نابێ بێتە بۆ لامان) .

لە سەرێكیترەوە ئەگەر وردتر سەرنجی قسەو نموونەكانی ئەفلاتوون بدەینو لایەنە ئایدیالیستی‌یەكەی فرێ‌بدەین كە جیهانی (مثل)و بیرو ماهیەتە(١١) ئەبینین هەنگاوێكی دلێرانەی بەرەوپێش هاویشتووە كەئەویش پەنا بردنە بۆ ماتماتیك (الریاضیات) وەكو بابەتو زانستێكو خۆ ئەگەر ئەو جیهانەی سەرەوە بگۆڕین بە پلەو قۆناغو ئاستێكی رووتی بیری زانستیانە ئەوا ئەوەندەی‌تر ئەفلاتوون لە تیورەكانی فەلسەفەی هاوچەرخو بیری هەندێ زانایانی فیزیا نزیك ئەبێتەوە ... چونكە ئەو زانایانە بەجۆرێك سەرنجی زانینی زانستیانە Scientific Knowledge ئەدەن كە ئایا تا چ رادەیەك ئەو موعادەلەو بیرو زانینە لە ماددەوە دوورەو تا چەند پەیوەندی بە واقیعەوە هەیەو جۆری ئەو پەیوەندی‌یە چۆنە ؟!

سەرچاوەكان :

(١) یوسف كرم : تاریخ الفلسفة الحدیثة ، دار المعارف بمصر القاهرة ــ ١٩٦٢ ل١٤٦ .

(٢و٨) هنتر مید : الفلسفة انواعها ومشكلاتها ترجمة د. فؤاد زكریا دار النهضة المصریة القاهرة ــ ١٩٦٩ ، ل١٧٣ .

(٣) رسل ، برتراند : تاریخ الفلسفة الغربیة ترجمة د. زكي نجیب محمود ك ١ لجنة التألیف والترجمة والنشر ، القاهرة ــ ١٩٦٧ ط ، ل ١٧٧ و ١٧٨ .

(٤) افلاطون : فیدون : ترجمة وتحقیق د. علي سامي النشار وعباس الشربیني ، دار المعارف بمصر القاهرة ــ ١٩٧٤ ، ل ٣٨ و ٣٩ .

(٥) متی ، الدكتور كریم : الفلسفة الیونانیة . مطبعة الارشاد بغداد ١٩٧١ ، ل ١٦١ .

(٦) افلاطون : تیاتیتوس أو العلم ، ترجمة د. امیرە حلمي مطر ، الهیئة المصریة العامة للكتاب القاهرة ــ ١٩٧٣ ، ل ٦١ .

(٧) افلاطون : الجمهوریة ترجمة ودراسة د. فؤاد زكریا ، الهیئة المصریة العامة للكتاب القاهرة ــ ١٩٧٤ ، ل ٤٣٢ ــ ٤٣٣ .

(٨) كرم ، یوسف : تأریخ الفلسفة الیونانیة ، لجنة التألیف والترجمة والنشر القاهرة ــ ١٩٧٠ ، ط ٥ ، ل ٧٤ .

(٩) افلاطون : الجمهوریة : ل ٤٥٩ .

(١٠) ریشنباخ ، هانز : نشأة الفلسفة العلمیة ترجمة د. فؤاد زكریا ، دار الكاتب العربي للطباعة والنشر القاهرة ــ ١٩٦٨ ، ل ٣٨ .

(١١) خلیل ، الدكتور یاسین : منطق المعرفة العلمیة ج١ من نظریة العلم ، منشورات الجامعة اللیبیة ١٩٧١ ، ل١٨١ .

ئیسماعیل ڕۆژبەیانی

کولیچەی جەژن

منالەکەی لەباوەشیا درێژ کردبوو ، مەمکی سپیی کچانەی خستبووە دەمی . ئەمیش بێ ئەوەی چاوی لێ دابگرێت دەستی کرد بە تێکدانی چایەکەی ، بەڵام ئەو پەردەی بێدەنگیی نێوانیانی دڕی و هاتە قسە :

ـ ئەم جەژنەش نەکەی بە جەژنەکەی تر . بایی دە دوانزە پەنجایی چۆرەک و مۆرەکمان بۆ بکڕی و ئیلەڵلاو بڕایەوە .

ـ ئەی بەتەمای چیت ؟

ـ بەتەمای ئەوەم منیش وەکو ئەو خەڵکە کولیچە بکەم .

ـ کچێ کولیچەکردن سەرەڕای هیلاکی یەکەی پارەیەکی زۆریشی تێ ئەچێت .

ـ گوایە ئێمە لە ماڵە حەماڵەکانیش کەمترین ؟

ـ بێ ئەقڵ حەماڵی ئەمڕۆ کوێخایی یە . ئەوی هیچ نەبێت ئەمڕۆ مووچە خۆرە « ناومان هەیەو ناوکمان نی یە » .

ـ ئەمانە نازانم ، سبەی نیوەڕۆ لەگەڵ خۆتدا ئاردەکەی بهێنەوە . خوێشم تروتفاقەکەی ئەکەم .

دووکانی ئاردفرۆشەکە ئەوەندە قەڵەباڵغ بوو سەد سوێندت ئەخواردو ئەتوت هێلکەی لێ دابەش ئەکەن . ئەمیش خۆی کرد بەناو حەشاماتەکەدا ، هەر کیسە ئارد بوو بە بان سەری خەڵکەوە ڕائەکێشرا . ئەگەر لادێییەک بەوێدا تێپەڕ بوایە سەری لە چۆنیەتیی یەکگرتنی ئەو هەموو ئاشەوانانە سووڕ ئەما . لەپڕ کیسەیەک لە ڕاکێش ڕاکێشدا دڕاو بۆ نەگبەتی ڕژا بەسەریا . لەبەرخۆیەوە کردی بەبۆڵەبۆڵ و قسەکردن. هەزارو یەک نەحلەتیشی لە جەژن و تەدارەکی جەژن کرد . هەرچۆنی بوو ئاردەکەی وەرگرت و بە خۆڕاپسکاندن هاتەدەرەوە ، ئەوی ئەیبینی دەستی ئەکرد بە پێکەنین و توانج تێ گرتنی .

ـ تەکسی ... تەکسی ..

ئۆتۆمۆبیلەکە ڕاوەستا . ئەمیش بە پەلە خۆی هاویشتە ناوی . شۆفێرەکە ئاوڕێکی لێ دایەوەو بزەیەک گرتی .

کیسەکەی داناو دەستی کرد بە جوێن دان :

ـ بە ژەهرتان بێت ... قوزەڵقورت بخۆن ...

ـ دەیاڵلا دەی چی بووە ؟ ئەوە قاتی ترت هەیە لەبەری کە ، تاکو ئەمە ئەدەی بە شۆردن .

ئیتر ئەمەی پێ ئەوێ ؟

بارانەکەی وا بەنەرمی ئەباری زەوی یەکەی کردبووە هەویرەنچە . کۆڵانەکانی سەر جادەکە فێیان لێ هاتبو . بەشێوەیەکی ئەوتۆ قوڕیان ئەجاکان جادەکەشیان پێوە لەوتاندبوو .

لەوەتی لەدایک بوون ئەمە ڕەوشتیانە .

هەر ئافرەت و منال بوو سینیە کولیچەی نابووە سەرەوەو بەرەو فڕنەکە ئەڕۆیشتن . ئەمیش سینیەکانی خۆی خستە سەر عەرەبانەیەک و بردی . هەر سینیەکیش کەوچکێکی خستبووە سەر بۆئەوەی نەگۆڕێ . بەم‌لاو بەولای فڕنەکەدا سینی ڕیز کرابوو . ئەمیش سینیەکانی خۆی لەلایەکەوە ڕیزکردو بەدیاریانەوە دانیشت تاکو نۆرەی بگاتێ .

دوو ئافرەتەکەی تەنیشتی بەدەنگێکی بەرز هەر یەکە باسی جوانی و دەس ڕەنگینیی کچەکەی خۆی ئەکرد . لەناکاو بووە شاتەشاتیان ، نابەخوا دەستیان لەقژی یەکتر گیر بوو . بەدەم قژ ڕاکێشانەوە کەوتنە بۆقدانی یەکتر . هەرچەنی کرد دووریان بخاتەوە بەڵام بۆی نەکرا . سینیە نیشان کراوەکانیان دوو گاسنەیەکی باش کرد .

بە کزی یەکەوە سینیە بەتاڵەکانی هەڵگرت و گەڕایەوە .

ـ پیاوەکە ئێوارە بایی دە دوانزە پەنجایی لە چۆرەکەکانی ئەوسامان بۆ بهێنەوە .

گی دوو موپاسان

تەنیا

هەمیشە تەنیا

هێمن وەری گێڕاوە

گی دوو مووپاسان
هێمن
له فارسیەوە
وەری‌گێڕاوە

پاش خواردنی ژەمێکی تێر و پیاوانه هەموو شاد و دلخۆش بوون ، یەکێك لەوان ، دۆستێکی کۆنم گوتی :

ــ پێت خۆشه کەمێك له «شانزلیزه» بگەڕێین ؟ وەڕێ‌کەوتین ، بەبن ئەو دارانەدا که هێشتا تاكو تووك گەلایان پێوه مابوو ڕۆیشتین . هیچ دەنگێك نەدەهات جگه لەو زەنا زەنایەی که هەمیشه له پاریس‌دا هەیه و نابڕێتەوه . شنەیەکی فێنك رووومەتی ئێمەی دەنگاوت . کۆمەلی ئەستێرەکان بە ئاسمانی ڕەشەوە پڕشنگی زیوین‌یان داویشت .

دۆستەکەم گوتی :

ــ نازانم بۆ شەوانه لێرەدا له هەموو جێ‌یان ئاسوودەتر هەناسەم دێ‌و دەچێ ؟ بیرم پان‌و بەرین‌تر دەپێوێ له پڕ برووسکەیەك مێشکم ڕووناك دەکاتەوه که بۆ تاوێك دەمەوێ له هەموو رازەکانی جیهان بگەم .

پاشان رۆچنه داخندرێ ، هەموو شت دەبڕێتەوه. هەر وا دەڕۆیشتین ، جار جار دوو سێبەرمان دەدین که له سیلەی دیوارێك‌دا دەلەرزین ، یا بەلای تەختێك‌دا تێ‌دەپەڕین که دوو ئینسانی لەسەر بوون وا پێکەوه نووسابوون دەتگوت پەلەیەکی رەشن .

ئاوالەکەم دەیگوت :

ــ بێچارانه ! « نام ئارووژێنن هەر ئەوەندە هەیە

هەست بە بەزەیی‌یەکی قووڵ دەکەم ! » لە نێو رازەکانی ئەم جیهانەدا من تەنیا لە یەکیان ورد بوومەوە .

« چارە ڕەشی هـەرە گەورەی ئێمە لـە ژیاندا ئەوەیە تا هەین تەنیاین . هەموو تێکۆشانمان بۆ ئەوەیە لە چەنگ ئەو تەنیایی‌یە رابکەین . ئەوانەی لەسەر ئەو تەختانە دانیشتوون وەك ئێمە و وەك هەموو کەسی‌تر دەیانەوێ تەنانـەت بۆ تاوێك بە تەنێ نەژیـن ، کەچی هەتا هەتایە تەنیان . هەموو کەس کەم تا کورتێك لەوە گەیشتوە » .

من ماوەیەکە رەنجی تەنیایی دەکێشم ، دڵنیاشم هیچ شتێك ناتوانێ دوایی بەو رەنـجە بێنێ ، گوێت لێ‌یە هیچ شتێك .

هەرچەندی تێ‌بکۆشـین ، هەر کارێـك بکەین ، قسـەمان چەند نـەرم بێ و باوەشمان چەنـد گەرم ! هەمیشە هەر تەنیاین !

من ئەمشەو تۆم بۆیە لەگەڵ خۆم گێرا تا بە تەنێ نەچمەوە ماڵ چونکە زۆر لە تەنیایی بێـزارم . بەڵام چ قازانجێکی بوو ؟ من قسانت بۆ دەکەم تۆش گوێم بۆ رادەدێری پێکەوەین ! کەچی تەنیاین تێ‌دەگەی دەڵێم چی ؟

لە کتێبی پـیرۆزدا هاتوە : « چەنـد بەختەوەرن ساویلکەکان ! »

ئەوان خۆ بە بەختەوەر دەزانن ئەوان ئەو تەنیایی‌یە شوومـەی ئێمە هەست ناکەن ، ئـەوان وەك ئێمە لە ژیاندا سەر لێ‌شێواو نین .

رەنگ بێ پێت وابێ کەمێك شێتم وا نیە ؟!

گوێت لێ‌بێ ! لـەو کاتەوە هەستم بـە تەنیایی کردوە ، پێم وایە هەموو ڕۆژێ زیاتر لە پێشوو بەرەو تاریکخانەیەك دەچم کـە دیوارەکانی نابینـم و نازانم بنەبانی لە کوێ‌یە ! بەو تاریکخانـەدا دەڕۆم بێ‌ئەوەی کەس ڕابەرم بێ ، کەس لە دەور و بەرم بێ و کەس وەك من ئەو کوێرە رێ‌یە باریك و تاریکە بپێوێ .

لەو تاریکخانەدا جگە لە دەستی خۆم هەست بە هیچ دەستی دیکە ناکەم . دەزانی دەڵێم چی ؟!

چەند کەسـێك لەو ژیانە بێ‌ئامانـە گەیشتوون « ئالفرد دوو موسە » دەڵێ :

ــ کـێ دێ ؟ کێ من بانـگ دەکا ؟ هیچکەس ، تەنیام تەنیا .... ئەی تەنیایی رەش و شووم !

بەڵام ئەوەی بـۆ من بڕوایـەکی تەواوە بـۆ ئەو گومانێك پتر نەبـوو ، ئەو شـاعیر بوو ، ئـەو تاپۆ و تارمایی دەخولقاندن ، ئـەو بەراستی قەت بـە تەنێ نەدەماوە ، کەچی من .... من تەنیای تەنیام .

« گوسـتاو فلوبێر » یەکێك لـە چارەڕەشترین مرۆڤی جیهان ــ چونکە یەکێك لە ڕۆشن‌بین‌ترین ئینسان بوو ــ . ئـەم رسـتە کورتەی بـۆ دۆستێکی خـۆی نووسیوە : « ئێمـە لە چۆڵێـك‌دا دەژین کـەس کەس ناناسێ ! »

نا ، نا ، هەرچی بڵێین ، هەرچی بیر بکەنەوە ، هەرچی خۆ لە دار و بەرد دەن ، کەس کەس ناناسێ . ئایا زەوی دەزانێ لەو ئەستێرانەدا کە ئەوەندە دوورن هەر پرشنگیان دەگاتە ئێمە چ رادەبرێ ؟

بەڵێ مـرۆڤ زۆر ئەوەش کەمتر لە هەسـتی مرۆڤێکی دیکە ئاگادارە . ئێمە وەك ئەو ئەستێرانە لێك دوورین و زیاتریش تەنیا ماوینەوە . چونـکە ناتوانین بیرکردنەوەی یەکدی شی بکەینەوە و لـە رازی یەکتر بگەین . تـۆ هیچ شـتێك لەو مرۆڤـانەی خۆ لێـك هەڵدەسوون ، بەڵام ناتوانن یەکتر بناسن چارە رەشتر دەبینی ؟

ئێمە ئەوەندەمان یەکتر خـۆش دەوێ کە دەڵێی زنجیر کراوین . بە ئامێزی ئاوڵاوە لە تەنیشت یەکتری بێ ئـەوەی بتوانین بە یـەك بگەین . تاسـەی نیـزیك بوونەوە بە تـەواوی هەست دەکەین . بـەڵام هەموو بەلە قاژەیەکمان بێسوودە . هاتنە رەدامان ، دەردی دڵمان ، لە باوەش گرتنمان ، لاواندنەوەمان ، هەمـوو بێ کەلکە ! کاتێك دەمانەوێ ئاوێزانی یەکتر بین ، لێك ئاڵێین ، خۆ لە باوەش هاویشتنمان تەنیا دەبێتە هۆی ئەوەی تێك هەڵەنگووین .

من هیچ کاتێك لەوکاتە خۆ بە تەنیاتر نابینم کە ڕۆچنەی دڵم بۆ دۆسـتێکم دەکەمەوە . چونکە باشتر ئەو پەرژینە بێ کەڵێنە دەبینم کە لە نێوانماندا هەیە . ئەو دۆسـتە ، لە بەرامبـەرمە ، چـاوە رووناکەکانی دەبینم کە لە منی بڕیون . بەڵام گیـانی لە پشت ئەم چاوانـەوە نابینم ! گـوێم دەداتێ ، بـەڵام بیر لـە چ دەکاتەوە ؟ بەڵێ بیر لە چ دەکاتەوە ؟ تـۆ هەست بەو ئازارە ناکـەی ؟ رەنـگ بێ لێم بێـزار بێ ، رقی لێ هەڵگرتبم ، یا گاڵتەم پێ بکا ؟ ئایا بیر لەوانە دەکاتەوە دەیانڵێم ، تیزم پێ دەکا ، یا بـە گێژم دەزانێ ! چۆن بتوانم بزانم چۆن بیر دەکاتەوە ؟ چۆن دەتوانم تێ‌بگەم ئەوەندەی خۆش دەوێم کە خۆشم دەوێ و لەم «سەر»ە خڕ و بچوکەدا چ لێکدانەوەیەك هەیە ؟

چ رازێکی سەر بە مۆرە بیرەکانی نەناسراوی مرۆڤێك ؟ بیری ون و ئازاد ، بیرێك کە ناتوانین ڕێبازی بۆ دیاری بکەین ، ناتوانین بەسەریدا زاڵ بین ، یا بیبەزێنین . من پێم خۆشە خۆم فیدا بکەم ، هەموو ڕۆچنەکانی گیانم بکەمەوە ، بەڵام ناتوانم . هەموو شتێك لە قوولایی تاریکی « من »دا رادەگرم ، لەو قوولایەدا کە کەس دەستی ناگاتێ ، کەس ڕێی تێنابا ، کەس نایدۆزێتەوە . چونکە کەس نیە وەك من بچێ ، کەسیش نامناسێ .

تۆ هیچ نەبێ ئێستا دەمناسی ؟ نا ، بەشێتم دەزانی ، تاقیم دەکەیەوە ، دوورم لێ رادەوستی ، لە خۆت دەپرسی : « ئەمشە[illegible]ۆ وای بەسەرهاتوە ؟ » « ئەرێ ناسیومی ؟ » رەنگ[illegible]انی بۆ تاوێك بەختەوەرم بکەی !

ژنن ئەوەی دوورەپەرێزی خۆمم باشتر نیشان دەدەن .

چارە رەشی ! داماوی ! ئای چەندم ئازار لە دەست ژنان دیوە . چونکە زۆر لە پیاوان زیاتر هەستی « تەنیا نەبوونیان » بۆ پەیدا کردوم !

کاتێك پیاو تووشی «ئەوین» دەبێ هەست دەکا لە جاران پتر بەربلاوترە ، هەست بە بەختەوەرێکی « بەرزتر لە بەختەوەری ئینسانی » دەکا . ئەو هەستە لە کوێوە پەیدا دەبێ ؟ لە وەێرا کە پیاو هەست دەکا ئیتر تەنیا نیە ، « دوورەپەرێزی » و تەرەکەمەیی دوایی هاتوە . چ هەڵەیەك ؟

ژن کە تاسەی « ئەوین » زیاتر لە ئێمەی ئازار دەدا درۆیەکی زلە ، بیرەخەوە . تۆ ئەو کاتە شیرینەی دەگەڵ ئەم کەزیە درێژە کولمە سوورە کە نیگای هۆشی پیاو دەرفێنێ رایدەبوێرم دەزانی چۆنە ؟

چ تراویلکەیەك چاوم فریودەدا ! چ بیرەخەوێك دەمباتەوە ! وا دەزانم من و ئەو تاوێکی دیکە مرۆڤێك زیاتر نابین . بەڵام ئەو تاوە قەت نایە . پاش چەند حەوتو چاوەنۆڕی ، هیوا ، شادی ، ، خۆشی ، ڕۆژێك لە پڕ خۆم لە هەمیشە تەنیاتر دەبینم . پاش هەر ماچێك ، پاش هەر لە ئامێز گرتنێك تەنیایی پتر دەبێ .

شاعیرێکی « سوولی پرود هام » دەنووسێ :

« لاواندنەوەکان جگە لە تاسەیەکی بەسام ، جگە لە پەلەقاژەیەکی ئەوینی داماو نین ، کە دەیانەوێ یەکەتی نامومکین لە نێوان گیان و لەشدا پێك بێنن » .

پاشان خوا حافیز ، تەواو بوو ، براوە ! پیاو هێشتا ئەو ژنەی کە بۆ ماوەیەك هەموو شتی ژیانی بووە ، نەناسیوە و لە هەستی دەروونی بێخەبەرە . لەوپەڕی نیزیك بوونەوە و تێکەڵیشدا لە قوولایی گیانی ئاگادار نیە . وشەیەك تەنیا وشەیەك « هەڵە »ی پیاو ئاشکرا دەکا . وەك بروسکێکی لە تاریکیدا بریسکێ ئەو کەندالە قووڵ و ڕەشەمان نیشان دەدا کە لە نێوانماندا هەیە .

دەگەڵ ئەوەش جوانترین دەمی ژیان ئەو دەمانەی شەوێکن کە لە پاڵ ژنی خۆشەویستمان بێ دەست بزێوی رایدەبوێرین . با بەرزەفڕ نەبین ، زێدە ڕەویی نەکەین چونکە هەرگیز دوو ئینسان نابن بەیەك .

بەڵام بۆخۆم بۆچی ڕۆچنەی گیانم ئاخنیوە ؟ هەرگیز ئەوەی لە بیرمدایە ، مێشکمی خەریك کردوە ، خۆشم دەوێ ، باسی ناکەم . چونکە دەزانم حوکمی تەنیایی هەتا هەتایەم دراوە . سەرنج دەدەمە هەموو شت بێ ئەوەی بیر و ڕای خۆم دەرببڕم .

بیر و ڕاکان ، کینشەکان ، دیمانەکان ، بۆ من گرنگ نین . ناتوانم لە هیچ کام لە زەمینەکانی فیکریدا لەگەڵ هیچکەس هاوبەشبم .

چەند وشەی کورت و ساکار بۆ وەڵامی پرسیارەکانی ڕۆژانە بەکار دێنم . جاری وایە زەحمەتی وەڵام دانەوەش ناکێشم و هەر بزەیەك لێوەکانم لێك دەکاتەوە . تێم دەگەی ؟ لە مەبەستم حاڵی دەبی ؟

شەقامی درێژمان تا تاقی نوسرەتی « ئەتوال » پێوا بوو ، پاشان گەڕاینەوە ، چونکە دۆستەکەم ئەو قسانەی بە پەراوێزەوە ـ کە من لەبیرم نەماون ـ بۆ کردم . ئەویش زۆر بە کاوەخۆ !

دوایە راوەستا و لە پڕ دەستی بۆ لای ئەستوونی « گرانیتی » میسری کە سەرگورشتەی وڵاتەکەی بە خەتێکی سەیر لە پایەیی نووسراوە و لە پاریس لە نێو ئەستێرەکانی میسریدا بزرە راداشت . و قیژاندی :

« ـ ئێمە هەموومان وەك ئەو بەردەین ! »

بێ دەنگ و بێ ماڵ ئاوایی بەجێی هێشتم .

مەست بوو ، شێت بوو ، زانا بوو ، ئێستاش نازانم ! جاری وایە بیر دەکەمەوە هەقی بوو ، جاری واشە پێم وایە ئاقڵی نەمابوو !

مادلین

نووسینی صادق هیدایەت
سیروان ۰۰۰۰ لە فارسی یەوە
کردویە بە کوردی

پێرێ شەو لێرە ، لەم ژوورە بچکۆلەیەدابووم کە هی میوانداری‌یە ، دایكو خوشکیشی لێرەبوون . دایکی بەرگێکی خۆڵەمیشی‌و کچەکانیش جلی سووریان لەبەردابوو . بەرگی موبێلەکانیش مەخمەلی سوور بو ئانیشکم دابووەسەر پیانۆکەو نیگام ئەکردن . ئێمە هەموو بێ‌دەنگ بووین . بەڵام دەرزی‌ی گرامەفۆنەکە ئاوازی پڕجۆش‌و خەمناکی «کەشتیوانانی ولگا»ی لە قەوانە رەشەکەوە بەرزئەکردەوە ، گڤە گڤ‌و دەنگی با ئەهات ، نمەنمی باران ئەیدا لە شووشەی پەنجەرەکە ، خۆشی‌ی دێنا ، ئەم دەنگانە هەموو بەیەکەوە لەگەڵ ئاهەنگەکەدا ئەچرژان‌و تێکەڵ ئەبوون .

مادلێـن لەتەنیشـتمەوە بە خەمـباریو مـاتی دانیشتبوو . دەستی خستبووە ژێر چەنەیو گوێی ئەگـرت . من بەدزییـەوە لـە قـژە بریسـکەدارە خورماییەکەیو لە بازووی گۆشتنو گەردنو روخساری منالانـەو ژیکەلـەی ئەوم ئـەڕوانی .. ئـەم مـاتو بێدەنگییەیم بە مەکرو دەهۆ باگی ئەهاتە پێش چاو . من وام بۆ ئەڕوانی پێویستە هەمیشە بزێو بێو رابکا ، یاریو شۆخیو گاڵتە بکات [illegible] هەرگیز بە خەیاڵما نەئەهات ئەویش بیرئەکاتەو[illegible] بـاوەڕم نەبوو بەوەی رەنگە ئەویش لەوانەبێ خ[illegible]م بخوات . زۆر شاییم بـە منال ئامێزیو سەرەخەر[illegible]یەکەی ئەهات .

ئەمە سێیەمین جارم بوو بە ئەو بگەمو بیبینم .. یەکەمین جار لە کەنـاری دەریا بینیمو ناسـیم . بەلام ئێستە وەك ئەوسا نییەو گۆڕاوە . ئەو وەختە لەگەڵ خوشکەکەیدا جـلی مەلەکردنیـان لەبەردابـوو . زۆر رووخۆشو سـەربەست بوون . ئەو منالکارو زۆرزان دیاربوو ، چاوەکانی ئەدرەوشانەوە .. خۆر خەریكبوو ئەنیشت ... شەپۆلی دەریا ، ئاواز ، گازینۆ ، هەمووی دێتەوە یادم .. کـەچی ئێستا رەنگیان پەژمـوردەو ژاکاو ، بەم جلە سوورە ئەرخەوانییانەوە کە مۆدەی ئیمسالەو دامێنێکی بەرزی هەیەو تا کەلەموستی پێیان دائەپۆشێ خەمبارو سەرپڕ لە خولیای ژیان دیارن .

ئاوازی قەوانەکە بەو دەنگە دوورو هێمنەیەوە کە لە زایەلەی شەپۆلی دەریاوە دوور نەبـوو ، وەستا . دایکیان بۆ گەرمکردنی کـۆڕەکە دەستی کردە باسـی قوتابخانەو کاروباری کچەکانی .. ئەیـووت : مادلێن لە رەسمدا یەکەم قوتابی بووە . خوشکەکەی سەیرێکی منی کرد . منیش بە رووالەت زەردەخەنەیەك گرتمیو وەلامی کورتو سەرپێیی پرسیارەکانیانم ئەدایەوە .

بەلام هۆشم لەلایـەکیتر بـوو ، هەر بـیرم لای ئـەو ساتەبوو کە بۆ یەکەمجار ئەمانم تیاناسی ..

دوو مانگ پێش پشووی هاوینی پار ، چووبووم بۆ کەناری دەریا : لەبیرمە لەگەڵ هاوڕێیەکمدا سەعات چواری پاش نیوەڕۆ بوو ، هەوا گەرم بوو ، بە خاوە خاو چووینـە «ترووێـل» لای ئێسـتگەی شەمەنـدەفەرو تەکسییەکمان گـرت . بە کەنـاری دەریـادا لەنـاو دارسـتانەکەدا تەکسییەکە لەناو سـەدان ئۆتومبیلو لەناو زایەلەی هۆڕنو بۆنی ئەو ڕۆنو بەنزینەدا کە بـە هەوادا پرژو بلاو بووبووەوە .. ئەخزاو تەکانی ئەدا .. دیمەنی دەریا ، دوور بەدوور لە پشتی درەختەکانەوە دەرئەکەوت .

دوایی لە یەکێ لە ئێستگەکاندا پیادە بووین ... ئێستگەی (ویلرویل) بوو ، بە چەند رێگایەکی بـەرزو نزمدا ، کە دیواری بەردو گڵ بە هەردوو لایدا کشابوو رابوردین . گەیشتینە سەر (پلاژ)ێکی بچکۆلە کە وەك نانێکی تەفتوونی لە بەرزایی کەنار دەریادا دروسـتیان کردبوو . لە مەیـدانی نزیك دەریـاکەدا گازینـۆیەکی بچکۆلەش دیاربوو . لە کەمەری ئەولای گردەکەوە چەند خانوو و کۆشکیلەیەك دروستکرابوو ... پێینی کەناری دەریاکە لمی وردو نەرم بوو . ئاوی دەریاکەش تـۆزێ لەولاترەوە شەپۆلی ئەدا . منالی وردیلە لە کەنارەکەدا بەتەنیا ، یا لەگەڵ دایکیاندا خەریکی تۆپتۆپێنو شەڕە لم بوون . کۆمـەڵێ ژنو پیاویش بـە مایۆو کراسـی بەدەن چەسپیانەوە خەریـکی مەلەکردن بـوون ... خۆیان ئەخستە ئاوەکەوەو ئەهاتنە دەرەوە ، کۆمەلێکیتر لەناو لمەکەدا دانیشتبوون ، هەندێ راکشابوون ، خۆیان دابووە بەر هەتاوەکە .. پیاوە پیرەکانیش لەژێر چەترە رەنگینو خەتخەتەکاندا رۆژنامەیان ئەخوێندەوەو لـە

ژێریشەوە بە تیلەی چاو سـەیری ژنەکانیان ئەکرد .
ئێمەش چووین و لە نزیك گازینۆکەوە پشت لە دەریاو لەسەر لێواری بەرزی بەستێکی پان کە بـەرەو نزیکی ئاوەکە ئەکشا ــ دانیشتین ، هەتاو لە ئاوابووندا بوو ، ئاوی دەریا بەرز ئەبۆوە .. شەپۆلەکانی ئەگەیشتنە کەنار ، تیشکی ڕۆژ لە شەپۆلەکاندا لە شێوەی سێ گۆشـەیی پۆپـەی درەختێکدا ئەدرەوشایەوە .. کەشتییەکی گەورەی ڕەش پەیدابوو .. لە نێوان ئەم و هەڵمی دەریادا بۆ بەندەری (لوهاور) ئەڕۆیشت . هەوا تۆزێ ساردیکرد .. ئەوانەی لەو کەنارە بوون وردە وردە بـەرەوژوور هەڵئەکشـان . لەم کاتـەدا دیم هاورێکەم هەستایە سەرپێ و دەستی ئەو دوو کچەی گۆشی کە لێمان نزیك ئەبوونەوەو منیشی پێناساندن ، ئەوانیش لە تەنیشتمانەوە لەسەر لێواری بەستەکە دانیشتن ..

(مادلێن) تۆپێکی گەورەی بەدەستەوەبوو ، لە نزیك ئێمەوە دانیشت و دەستیکرد بە قسەکردن ، ئەیوت دەمێ ساڵە ئێمە ئەناسێ .. تاوێ هەڵئەستاو بە تۆپەکەی ، دەستی ئەکرد بە یاری کردن و دواییش ئەهاتەوە . دیسان لەلامانەوە دائەنیشت . من بە گاڵتەوە تۆپەکەم لەدەستی ڕائەکێشاو ئەویش ڕایئەکێشایەوە ، دەس[illegible]ان لە دەستی یەك ئەکەوت و کەم‌کەم دەستی یەکتر[illegible]ئەگوشی ، دەستی ئەو گەرماییەکی خۆشی هەبوو . لەژێرەوە ئەمڕوانییە سینەو پووزو سەرو گەردنی . بەخۆمم ئەوت مشەیە سەر بنێمە ناو ئەو سینەو مەمکەی و لەم نزیك دەریایەدا تێر بنووم .. خۆر نیشت ، مانگی ڕەنگ پەڕیو ، تینی یەك ماڵی و خێزانییەکی سەیری بەم پلاژە بچووکو لە هەموو شوێن دوورو پەرتە بەخشیبوو ...

لەناکاو ئاوازی سـەما لە گازینـۆکە هەڵسـا ، (مادلێن) دەستی لەناو دەستمابوو ، گۆرانیی سەمایەکی ئەمریکایی ، گۆرانیی (مسی‌سپی) ئەوت . دەستیم ئەگوشی ڕۆشنایی چرای دەریـا لە دوورەوە ، نیـوە جوغزێـکی ڕۆشنی لـە ڕووی ئاوەکەدا کێشـابوو . هاژەی شەپۆلی ئاوی دەریـاکە هورووشی بۆ کەنـار ئەهێنا ، .. ئەبیسترا ، تارمایی ئینسان بە نزیکماندا ڕائەبوورد ..

ساتێ ئەم دیمەنانـە بە بەرچاوما تێئەپـەڕین ، دایکی هات و لەنزیك پیانۆکەوە دانیشت . من خۆم دایە کەنار ، لەپڕا مادلێن وەکو لەخەو ڕاپـەڕیبێ بەرزەپێ هەستا ، چوو نۆتە مۆسیقاییە پرژو بڵاوەکانی دا بـە یەکداو یەکێکی لەو نۆتانە جیاکردەوەو خستیە بەردەمی دایکی و خۆشی هات بە ڕوویەکی گەش و پێکەنیناوییەوە لای منەوە وەستا . دایکی دەستی کرد بە پیانۆ لێدان (مادلێن)یش بەهێمنی گۆرانیی ئەوت ، ئەمە هەر ئەو ئاوازی سەمایەبوو کە لە (ویلرویل) بیستبووم ، هـەر گۆرانی (مسی‌سپی)یەکەیە .

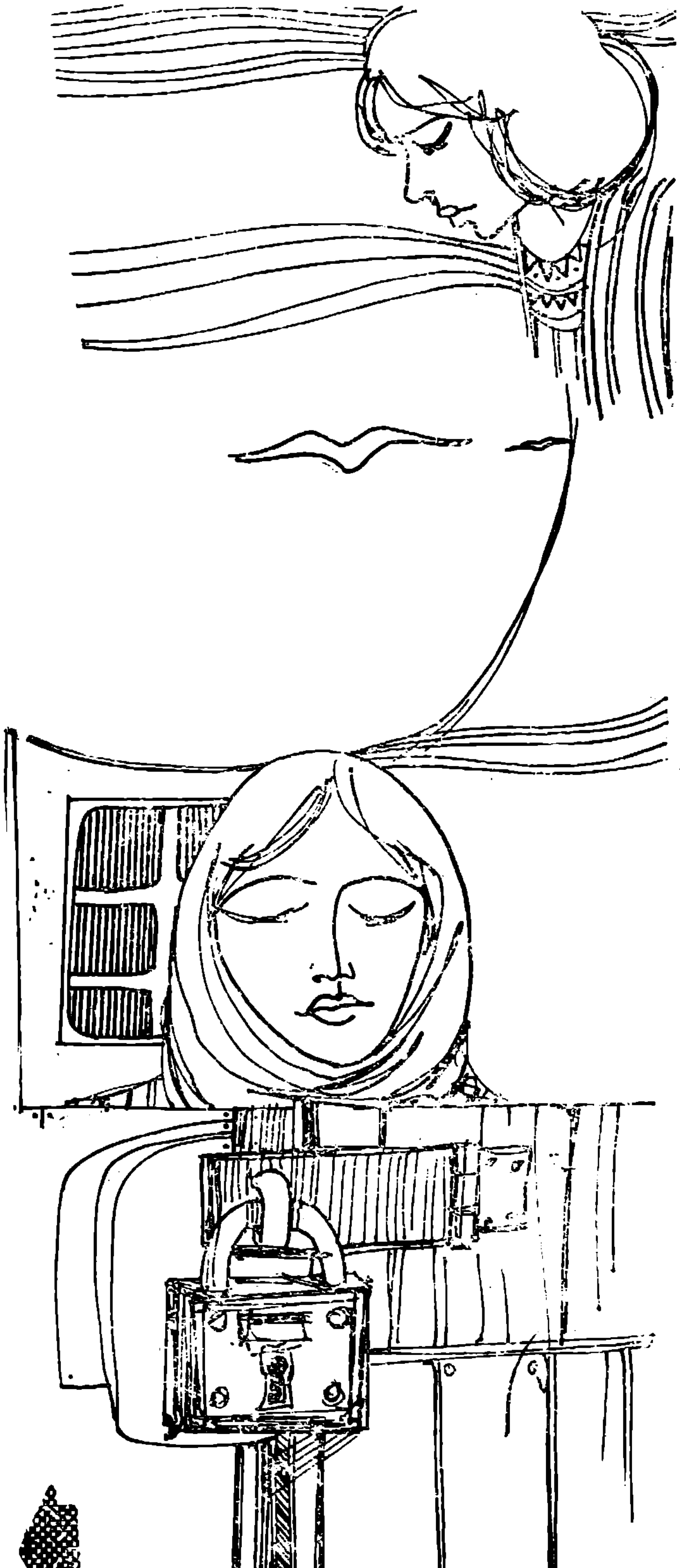

چیرۆکی ژمارە

خۆشەویستی کەرنەڤاڵ نابا

شێرزاد حەسەن

ـــ مام وسو .. مام وسو ..

ـــ بەڵێ گەورەم !

ـــ زوو وەرە بە پەلە .. واز لەم ئیشانە بێنە بـــە دەستتەوە .. باشترە پاڵێك بە عارەبانەکەمەوە بنێی . ئەمەوێ تۆزێك بچمە سەر شەقامەکە . ئێوارە داهاتو با جێگاکەم بگۆڕمو تەماشای هاتو چۆکەرەکان بکەم . لێرەدا مردم لە بەیانیەوە .. ئەڵێی شین بووم .. تف لەم ژیانە کە ئەوەندە بێ مانایە !!!

ـــ . هاتم گەورەم !

لەو کاتەدا مام وسو وتی (هاتم گەورەم) ســێو چوار ئیشی بەدەستەوە بوو ئەبوایە تەواوی بکردنایە . لەلایـەك ئۆتۆمبێلـەکانی ئەشـــت . لەلایەکی تـرەوە چیمەنەکەی ئاو ئەدا . لەلایەکی کەوە ڕەوە کۆترەکانی دان ئەدا . لەلایەکی ترەوە .... هتد . بە هەر حـاڵ

خۆشەویستی
کورنوشی نابا

مام وسو لەم کۆشکە پانو بەرینەدا لەسەر یەك قـاچ ئەسووڕایەوە .. وەکو هەنگ پشووی بۆ نەبوو ئیشو کاری چوار خزمەتکاری لەسەر شان بوو ، هەمیشـە ئازایانە ڕای ئەپەڕاند وەك هەر هەژارێك نانی زار پەیدا بکاتو بێ منجە منج ڕێگای ماندوبوون بگرێتە بەر !

ئەو کەلەشەی بانگی مام وسوی کرد وەکو تەرك لەسـەر عارەبانەیێـکی بچووكو جـوان ئارایشت کـراو کەوتبوو ... عەرەبانەکەی لـەو عارەبانانە ئەچوو کە دەولەمەندەکان منـاڵە ساواکانیان لەکاتی ڕابـواردنو پیاسە کردنا تێ ئەخەن ... بەڵام ئەم توندو پوختـەو بەهێزتر بـوو . لە هەمـوو لایەك بە بزمـاری زەردو تروسکەدار بزمار ڕێژکرابوو .. بە قایشو قروشێکی ڕەنگاو ڕەنگ پێچرابوو .. لە ئۆتومبێلێکی مارسیدس زیاتر خزمەت ئەکراو بایەخی پـێ ئەدرا .. عـەرشی بەرزی کەلەش زلەکە بوو کە ڕۆژ هەتـا ئێوارە لێی دانەئەبەزی !!

جەستەی ... جەستەی زۆرانبازێك بـوو .. ناوشان پان .. کەللە سەرێکی زل ، پرچێکی قژن لوولی خـواردبوو بەسـەریەوە .. ورگێـکی خڕ ، ئـەویش سەرمایـەی نەجوولانەوەو ڕۆژی پێنج ژەم خـواردنو خواردنـەوە .. جـووتێ زولفـی ئەسـتوور بـەلای گوێچکەکانیدا شۆڕ بووبوونەوە زۆر لە دەسکە کـەوەر ئەچوون . دیمەنی لە پیرێك ئەچوو خۆشی سی بەهاری نەدیبوو !!! نەتئەزانی ئەم کەلەشە گەورەیە بۆ خۆی هاوێشتۆتە کۆشی ئەم عارەبانەیەو وا بەم جۆرە دەخیلی بووە . بەڵام کە ئەتدی ، مام وسوی خزمەتکار لەسەر خۆ پاڵ بـە عارەبانەکەیەوە ئـەنێ .. ئەتـزانی کـەوا قاچەکانی مردووە !!!

کەلەش زل هـەر لە منالیـیەوە تووشـی ئـەم نەخۆشیـیە ترسناکە بووبوو . چەندجار بردبوویان بۆ دەرەوەی وڵات بۆ چارەسەرکردن ، بەڵام بێ سوود بوو .

گەورەترین کۆشكو تەلاریان لەشار هەبوو .. چەند ڕیزە دوکانی ناوبازاڕ ، گەراج ، سینەما ، سێ ئۆتومبێلی تایبەتی بۆ ماڵەوە ... هتد . باخچـەی ناو کۆشك لەو بەهەشتە ئەچـوو کە هەژارەکان خـەونی پێوە ئەبینن . کەچی لالائەو هەمووی ئەگۆڕێتەوە بـە دوو قاچی ساغ ... تەنیا دوو قاچ !!!

سەبووری خۆی ژمارەی ئەوانە ئەدایەوە کە وەك خۆی تووشی نەخۆشیی ئیفلیجی بووبوون لـە شارەکەدا . مام وسوش شارەزای بوو ، هەر مانگێك ناوو نیشـانی ئیفلیج بووێکی‌تری بۆ ئەهێنـا . ئەوان جیاوازییان هەبوو .. خۆی تاکە دەولەمەندی شـار بوو ئەم نەخۆشیـیەی بێ . ئەوانیتـر ڕەشو ڕووت بوونو سەربەستییەکی تـەواویان هەبوو . سـەر لە ئێـواران بـە عارەبانەکانیـان بەسـەر شـەقامـەکانا ئەخولانەوەو هـەوایان ئەگـۆڕی .. بـەمە چەشـنە ڕەزامەندیو خۆشیـیەك لە چاوەکانیـان ئەبـاری . ئەویش بە چاوێکی کزەوە سەیرێکی ئەکردنو ئاخێـکی هەڵئەکێشا کە وەك ئەوان ناتـوانێ بەهەوەسی خـۆی شـەقامەکان تەی بکات چونکە هەموو کەس ئەیناسێو پەنجەی بۆ درێژ ئەکەنو بگرە ئەیکەن بە نموونەش :

— بزانن .. ماڵو سـامانو دارایی چییـە .. چ قیمەتێکی هەیە ؟ پیاو با مولکی دنیای هەمـوو هەبێ کە ئیفلیج بوو چ نرخێکی هەیە ؟ پیاو هیچی نەبێ بەڵام لەشی ساغ بێ ... ئەی کاکی خۆم !!

ئەوەی ئازاری ئەداو گیانی ئەهێنایە لەرزین ئەوە بوو یەکێك لەم ئیفلیج بووانە هەموو ئێوارەیەك لەسـەر عارەبانەیەك بـەو شەقامەدا تێ ئەپەڕێ کـە مەڵبەندی سەرنجو تەماشای ئەم بوو .. ئەم دیمەنە ئەیهێنایـە وڕێنەکردن :

— خۆ ئەم کابرایە وەکو من تووشی ئەم نەخۆشییە

←

ناوەکەی ئەڕوات .. دەوڵەمەند لە نەخۆشیشا هـەر شکەستە .. هات بە بیریا چیتر نەهێڵێ ئەم کابرایە بەو شەقامەدا تێپەڕێ‌و ببێتە هۆی ئازاری .

— مام وسو .. ئەم کابرایە ئەناسی کە هەموو ڕۆژ لەسـەر ئەم عارەبانـەیە بە پێش لـۆزی منـدا تێ‌ئەپەڕێ ؟

— بەڵێ قوربان .. ئەوە (حەمە)ی ئاشـەوانە .. ئەو بەستەزمانە هەردوو قاچی بەر قایشی ئاش کەوت .. قاچێکی بڕایەوەو قاچەکەی‌تری دەمارە گەورەکانی پچڕان‌و لەکار کەوت . قوربان کاتی خۆی پیاوێکی یەکجار بلیمەت‌و چاو نەترساو بوو لە گوندێـکا پێکەوەبووین .. باوەڕ بکە لـە ئاغا نەئەگەڕایەوە ، بەڵام چی‌ئەکەی لەگەڵ گەردوون کە ئێستاکە وا لەکاری خستووە .

— مام وسو .. من نەموت تۆ سەرگوزشتەی ژیانی حەمە سوالکەرم بۆ بگێڕەوە .. من وتم ئەیناسی‌و بەس . چ حەددێکی هەیە لەگەڵ ئاغا فزە بکات .

— قوربان .. سوالکەر نی‌یە ، کابرا ئێستاش بـە دەست‌و بە ددان ئیش ئەکات‌و منالەکانی بەخێو ئەکات .. لەوەتەی وای لێ‌هاتووە خۆی فێـرە تەون کردووە .

بەم سەرگوزشتەیە کەلەش زل دەمارەکانی جووت بوون‌و بیری چۆوە ئەوەی مەبەستی بوو بیڵێ .. بۆیـە بێ‌دەنگ بوو . کـە بێ‌دەنگیش ئەبوو لە هەمـوو کاتێ سامناکتر ئەبوو .. غەم لە چاوەکانی وەکو گوڕی ئاگر لە تەنوور بێتە دەرەوە ، ئەهاتە دەر . گرنگترین شت لای ئەو ئەوەبوو چۆن خۆی لە زاری کراوەی نەهەنگی کات قوتار کات . کات لای لەجیاتی ئەوەی بەسـەر سەعات‌و دەقیقەدا دابەش کرابێ ، بەسەر غەم‌و ئازارا دابەش کرابوو . هەر چرکەیێك ئازارێکی توندو تیژو لەسەرخۆ بەسەر هەستیا تێ‌ئەپەڕی ! هەر ئازارێـك

بووە ، بەڵام زۆر بـە سەربەستی‌یەوە هەمـوو ئێواران پیاسە ئەکا ، بێ‌ئەوەی شەرم لەکەسێك بکات .. سەیرێکی منیش ئەکات وەك پێم بـڵێ (دەك داوەشێی کە ڕۆژ هەتا ئێوارە لەسەر ئەم عارەبانەیەیت‌و لە هەمان جێگای خۆت نابزوێیت .. ترسنۆك .. لە فستە فستی خەڵك ئەترسی .. لەو کماتیە ئەترسێی کە خۆت بەسەر خۆتتا نەهێناوە بەڵکو خوا بەسەریا هێناوی !!) .

خۆ هەزار زۆر جار سەربەستی‌ی لە دەوڵەمەند زیاترە .. ناوێـکی ئەوتۆی نیە شـەرم بکات لـەوەی

شانەیەکی دان ئاسن بوو لە جەستەی گۆشتنی ئەچەقی‌و هێواش هێواش گۆشتەکەی شانە ئەکرد .. تا وای لێ‌هات ئەو ڕۆژە سەعاتەکەی مەچەکی لێ کردەوە بۆ ئەوەی چی‌تر لەکات نەگات . هەر دەمەی بەشتێکەوە خەریك ئەبوو . سەردەمێ خووی دایە خوێندنەوەی ڕۆمانە بەرزەکانی جیهانی ، بەڵام جارێ نەیتوانی بگاتە کۆتایی‌و توورِ تێ‌ی هەڵئەدا . چەند مانگێك خەریکی ڕاوچێتی‌بوو . ساچمەیەکی بە دەستەوە ئەگرت‌و نیشانەی ئەگرتە ئەو باڵندانەی ڕەوە ڕەوە ئەهاتنە سەر لکی دارە بەرزەکانی ناو حەوشەکە . مام وسوش چەقۆیەکی بچووکی بەدەستەوە ئەگرت ، هەر کاتێ بانگی لێ‌ئەکرد :

— مام وسو .. فریا کەوە کوشتم .. زووبە سەری ببڕە پێش ئەوەی مردار ببێتەوە .

مام وسوش بە هەڵەداوان تاوی ئەدایە باڵندەکە کە لەژێر دەستیا فڕکە فڕکی ئەکرد . لەسەرخۆ چەقۆیەکی بە ملە لاوازەکەیا ئەهێناو سەری لە لەشی جیا ئەکردەوەو ئەیوت :

— دەست خۆش .. گەورەم .. دەست خۆش !

زەردەخەنەیەك ئەکەوتە سەر لێوی .. زەردەخەنەیێکی تێکەڵاو بە غەمێکی بزرو قووڵ ، بەڵام کە باڵندەیەکیش ئەکەوتە بەر ساچمەکەی هەستی بە سەرکەوتنێکی بێ‌پایان ئەکرد .

— مام وسو .. نیشانەم زۆر ڕاستە .. ئەبینیت باڵندەیەك ڕزگار نابێ .. بەسەری تۆ دەرزی هەڵئەگرم !

ژن‌و خۆشەویستی لای کیشوەرێکی نەدۆزراوە بوو . بەردەوام مەزگیرانی بە زەردەخەنەی شۆخێك ئەکرد ، لە هەرلایەك عەبا ڕەشێکی بەدی بکردایە ، ملە ئەستوورەکەی بۆ ئەسوڕاند تا لە حوکمی چاو دوور ئەکەوتەوە . کە ئێواران لەسەر عارەبانەکەی ئەخشایە لای شۆستەی شەقامەکە .. چاوەڕوانی ئەوەبوو کچە قوتابی‌یەکان هەر ئێستا لە قوتابخانەکەی نزیك کۆشکەکەی ئەوانەوە ئەگەڕێنەوە . کچە قوتابی‌یەکانیش پۆل پۆل .. سێ لەوێ ، چوار لەوێ قۆڵیان لە قۆڵی یەکتر ئاڵاندبوو .. چەشنی سەرو ، ئەلەرینەوە ، بە دەستێکەوە جانتا ڕەشەکانیان خستبووە سەر **مەمکی** چەپیان .. کە تیشکی ز[illegible]ی ڕۆژ وەکو باران ئەپرژایە سەر دەم‌و چاویان پێستی[illegible]یان ڕەنگێکی ئاڵی لەگەڵ تێکەڵ ئەبوو .. پاکی جل ڕە[illegible] ، ئەمەش سپییەتی‌ی قۆڵ‌و مەچەك‌و ڕوویانی بەهێزو ڕوح کێش‌تر ئەکرد .. نەرم نەرم بە پێش چاوی کەلەش زلەکەدا بەرەو ماڵەوە ڕێچکەیان ئەبەست . کە پێ‌ی نازیان ئەنایە سەر زەوی .. هەستی ئەکرد پێ ئەنێنە سەر دڵی ئەو . داوای لە مام وسو ئەکرد پاڵی پێوە بنێ بۆسەر ڕۆخی شەقامەکە بۆ ئەوەی لە نزیکەوە لە ڕوانینی ئەم دیمەنە قەشەنگە تێر ببێت . کچە قوتابی‌یەکانیش کە ئەگەیشتنە لای بە چاوێکی پڕ لە بێ‌باکی سەیرێکی ئەم کەلەشەیان ئەکردو جار جاریش سەریان لەبن گوێ‌ی یەکتر ئەناو دەستیان ئەکرد بە چرپە چرپ . ئەویش وای لێك ئەدایەوە کە باسی ئەو بکەن (ئاخۆ چۆن باسی ئەکەن ؟) .

کە کچە قوتابی‌یەکان لەبەرچاوی بزر ئەبوون .. نۆرەی ئەوە ئەهات سەرەتاتکێ لەگەڵ ئەو کچە خزمەتکارەی بەرامبەر کۆشکەکەیان بکات ! ئەم چاو بازی‌یە لایەنێکی بۆشایی‌یەکەی گیانی وەك بیابان چۆڵ‌و هۆڵی پڕ ئەکردەوە . کە ئادەمیزاد لە ژیان کەوت‌و کەمایەتی‌یەکی لەخۆیا دی دەست پێ ئەکا تام لە شتی بێ‌مانا وەرئەگرێ ! بۆ ئەو شتێکی لێ دەرنەچوو .. بۆ نەبوو بە هونەرمەندێکی بەناوبانگ ؟ خۆ بیتهۆڤن کەڕ بوو کەچی جوانترین سیمفۆنیای دانا .. (بایرۆن)ی شاعیر شەل بوو .. تەها حوسەین کوێر بوو ! زۆر لە مەزنەکانی جیهان پەك‌کەوتو بوون . کەمایەتی زۆرکەسی

←

گەیاندە بەرزترین پلە ... بەڵام ئەم (نەء) !!! نەبوو بە هیچ .

ئەو ڕۆژە مام وسو نەرم لەسەرخۆ پاڵی بە عەرەبانەکەوە ئەنا بۆ سەر شۆستەی شەقامەکە ، بۆ ئەوەی ئەم وەك هەموو ڕۆژ[illegible]ـەیری هاتوچۆکەرەکان بکات .. لە پڕێکا وتی :

ــ مام وسو .. تۆش ما[illegible] بووی لەگەڵ من هەموو ڕۆژێ ئەمهێنیو ئە[illegible] وەك ......

نیازی ئەوەی هەبوو بلێ (وەك بلێ پاڵ بە منالی ساواوە ئەنێی) .. بەڵام ئەم ڕستەیە لەسەر زمانی زۆر گران بوو ، شاردیەوە . مام وسو هەرچەندە لە هیچ قوتابخانەیەك نەیخوێندبوو بەڵام دەرچووی قوتابخانەی ژیان بوو .. پیاوێکی بەساڵاچوو دنیا دیتە بوو هەر لە هەورازو هەر لە نشێو ! بۆیە هەوڵی‌دا ئەم باسە بگۆڕێ کە برینی کەلەش زلەکە ئەکولێنێتەوە .. ئەم باسە پڕبوو لە تەزووی تاڵو موچڕکی ئازار .. بەڵام بۆی‌نەکرا چونکە لەوەدابوو باسێکی‌تر بدۆزێتەوە ئەو دووبارە وتی :

ــ مام وسو .. ماندوو نەبووی ؟!

ئەمجارە ئەو دەنگە لە کەلەشەکە هاتە دەرێ ، وە ئەدەنگێ وابوو کە لە ئەشکەوتێك بێتە دەرەوە .. مام وسو ئەیزانی ئەو زۆری باك بەوە نیە کە ماندوو بێ یان نا .. بۆیە بە گرانی وەڵامی پرسیارەکەی دایەوە :

ــ نەخێر گەورەم .. من ئامادەم بۆ هەر خزمەتێك

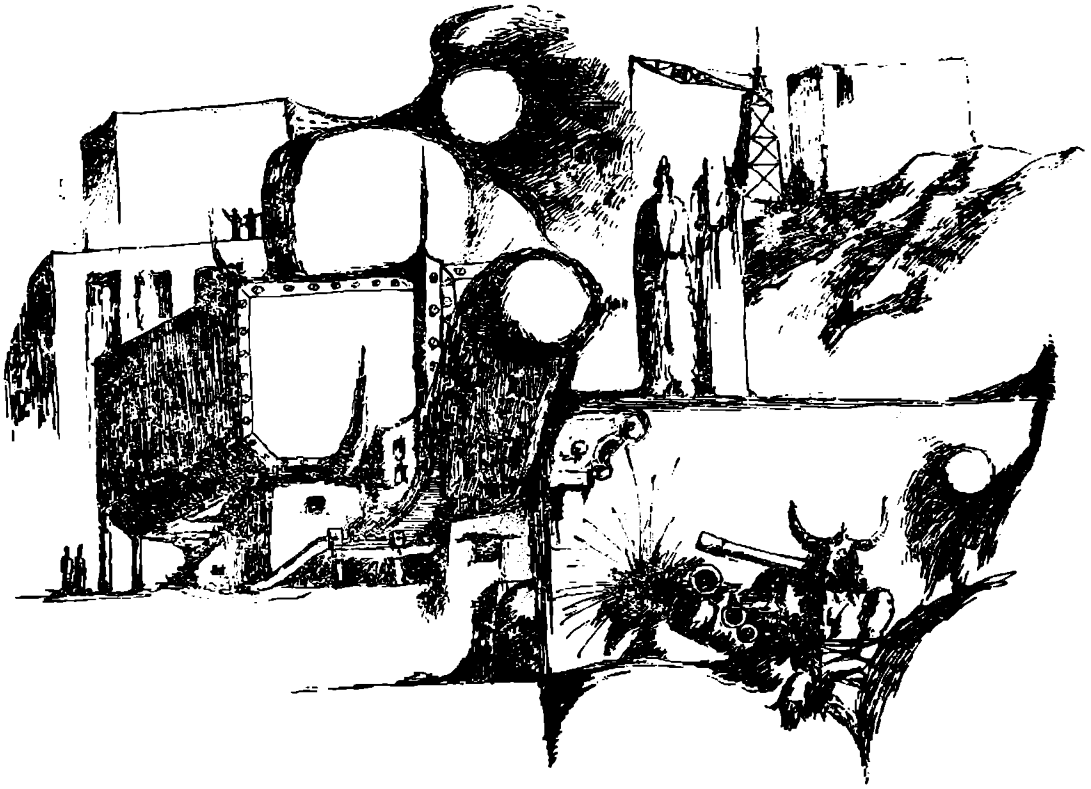

خۆشەویستی
کورزشوش نابا

— بەڵێ گەورەم .. (زوو ویستی ئەم باسە بگۆڕێو ئەم پەڕە ڕەشە هەڵداتەوە .. بەری ئەم کانییە بگرێ کە سەرچاوەکەی تەقینەوەی زامێکی کوشندەیە) :

— قوربان .. براکانت دیارنین . سێ چوار ڕۆژە نایانبینم . زۆر غەریبییان ئەکەم ؟!

— بەخوا .. هەرسێکیان ڕۆیشتوون بۆ دەرەوەی وڵات (حەزی نە[illegible]بزانێ کام وڵات چونکە لای مام وسو هەموو یە[illegible]نگە !) .

— گەورەم .. بۆ ؟ ئیشیان چیبوو لە دەرەوە ؟

— هەر بۆ ڕابواردن . ڕابواردنو بەس ! (ئەمەی وت سوور بووەوەو سەر لووتی ئارەقی کردو دەنگی بڵند کردەوە) .. مام وسو تۆ ئاگات لە دەمت بێ . تۆ هەقت نیە هەموو پرسیارێك بکەیت .. تۆ خزمەتکاریتو بەس !

مام وسو وەك هەر ئادەمیزادێکی هەست ناسكو هەژارو چەوساوە شەرمی لەخۆی کردو بەسەر خۆی داشکایەوە .. وتی :

— بمبوورە گەورەم .. نەمزانی .. وا تێگەیشتم بە ئیش چوون بۆ دەرەوە .

کەلەش زلەکە هەستی بەوە کرد کە توانی بە وشەیەك ئادەمیزادێ دەمکوت کات .. ئادەمیزادێکی ساغ .. دیارە بەهێزە .. نا هەر بەهێزە هەرچەند دوو قاچی مردووی هەیە . لە ژیانا هەندێ کەس کە بڕوایان بەخۆیان نەما ، داوی نێوان ئەوانو ژیان پچڕا .. لە ڕێگای شتی بچووکەوە ئەیانەوێ ئەم بۆشاییە پڕکەنەوە .. باسی سێ براکانی .. کەلەش زلەکەی برد بۆ جیهانێ کە ئەو لێی دوور بوو . هەر لەبەر خۆیەوە ، لێوی نەئەجوولایەوە نەوەك کەس بزانێ بیر ئەکاتەوە :

←

..جگە لەوەش کە عەرەبانەکەت لە قەمەرەیەك خۆشتر ئەڕوا ... باوەڕ بکە حەز ئەکەم لەجێگاتا دانیشم !

— نا .. مام وسو .. باوەڕ ناکەم کەس حەز بکات لە جێگای منا دانیشێ گەر وەك من تووشی ئەم نەخۆشییە نەبووبێ .

مام وسو دووبارە زانی ئەم باسە زۆر بڤەیەو بە کورتی ئەیویست بیبڕێتەوە .. بە وەڵامێکی کورت کۆتایی پێهێنا :

— تەنیا من لێرە ماوم .. وەکو مردوو .. ئەڵێی پەیکەرم لەم کۆشکەدا چەقیوم .. ژیان لەم کۆشکەدا چەندە بێمانایە . ئێستا ئەوان هەرسێکیان لەسەر جوانترین بلاج ڕائەبوێرن . شۆخترین و جوانترین قژ زەردی ئەورووپا لەگەڵیاندا هونگاو هەڵئەهێنێت . لێرەش ژن و منال ، لە دەرەوە هەموو شت . بۆنەگریم بۆخۆم .. منی بێسێبەر .. هەموو ڕۆژ هەزار جار لەسەر ئەم عەرەبانەیە خۆم [illegible] خۆم ئەخۆمەوە ، بەسەرخۆما ئەڕشێمەوە . [illegible]ۆ وام لێهات ، من جیاوازیم چییە لەوان .. [illegible]هەرسێکیان .. چ گوناهێکم کردبوو خوایە . بۆ هەتا ماوم ژیان لەسەر ئەم عارەبانەیە بەرمە سەر ، چونکە تووشی ئیفلیجی بووم . مالی دنیا بخەمە کۆشی هەر کچێ شووم پێناکات . ئاخ .. بۆ دوو قاچی ساغ .. ئەم هەموو ماڵە ئەگۆڕمەوە بە دوو قاچی ساغ .. ئەوانەی قاچیان ساغە بۆ نرخی نازانن ؟ . خۆزگە خەڵك وەکو من ئەبوون ئینجا ئەیانزانی قاچ چەندە پێویستە . بۆچی نەبوونی شتێ ئادەمیزاد وا شێ ئەکاو لە ژیان بێبەشی ئەکا ؟ چەند ناخۆش و چەند گرانە کە لە سۆزو جوانی و خۆشەویستیی ژن دوورم ! چاکیش ئەیزانی ئەگەر ساغیش بوایە لە هەرسێ براکانی خراپتر ئەبوو . ئەو وەختە سۆز چییەو ؟! کێ خۆشەویستی بە فلسێ ئەکڕێ و وەك براکانی هەر بەدوای ڕابواردنا ڕای ئەکرد ! شریتی ئەم خەیاڵەی پچڕاو شتێکی هاتەوە یاد کە تۆزێ دڵی خۆش کرد ... ڕووی پرسیاریشی لە مام وسو کردو خۆشییەکە لە ئەنجامی ئەم پرسیارە دابوو :

— مام وسو .. هەفتەیەك لەمەوبەر کچێك هاتە لات ، هەندێ خواردنی بۆ هێنای ئەوە کێ بوو ؟!

مام وسو بە گومانەوە وەڵامی دایەوە وتی :

— قوربان .. کچی من بوو !

— چەند جوان و ژیکەلە بوو .. کچی وات هەیەو بێدەنگی ؟

مام وسو تۆزێ شلەژا بۆ قوربان .. خێرە ؟

— نا .. هیچ نیە .. بەس قسەیە ، کچێکی پیس و پلۆخ نیەو بە خاتوونان ئەچێ !

— قوربان .. دایکی خاتوون بوو ڕەحمەتی خوای لێبێ .. جگە لەوەش حەوت هەشت ساڵ لە قوتابخانە خوێندوویەتی و فێری نازو فیزو شتی

خۆشەویستی کوڕنوش نابا

جوان بووە .. بەڵام کە دایکی مـــرد دەرمهێنا بۆ خزمەتی خـــۆمو منالەکان .. دەســـت کورتیش قوربان خۆت ئەزانی !!

— بەداخەوە مام وسو .. با بگەڕێتەوە بۆ خوێندن . من یارمەتیت ئەدەم .. کچەکەت ماقوڵو لایقە !!

— خوا دەست بە عومرتەوە بگرێ .. ئیستا کەڵکی نەما ، وا گـــەورە بووە ، هـــەر مووەدەتێکی تـــرە ئەینێرمە ڕێگەی خۆی !

کەلەشە سرو زلەکە ئەوەی بە نێچـــیرێکی باش دایە قەڵەم . لێوی خۆێ تەڕکرد ، لچو لێوی ئازایەتی خڕکردەوە سەر یەکتریو وتی :

— مام وسو .. تۆ لە مێژە لای ئێمە ئیش ئەکەیتو خراپەمان بـــۆت نیە لە چاکە زیاتـــر . باشیش ئەزانی کە من چەند لە مێژە هەوڵ ئەدەم ژنـــێ بێنم ئاگای لێم بێ بەڵام هەر کچێ بەم شێوەیـــە ئەمبینێ لێم دوور ئەکەوێتەوە . منیش بێـــزار بوومو تەمەنیشـــم وا ئەڕوا . تـــۆش کابرایەکی هەژارو دەست کورتی . ئەگەر بێتو کچەکـــەت ڕازی بکەیت شووم پێبکات ، مانگانەکەت زیاتـــر ئەبێو کچەکەشت لەو خانووە بە قوڕو ڕووخاوەوە دێتە ئەم کۆشکە خۆشە کە ئەڵێی بەهەشتە !

مام وسو سەری سوڕما ، چۆن وەڵامی بداتەوە :

— ئاخر ... ئاخر ... ئا ...

— ئاخرو ماخر نیە .. ئەگەر نەتوانی ئـــەوە بکەیت چۆن باوکێکی ؟ با پێت بڵێم مام وسو گەر ڕازی ی نەکەیت .. چیتر لێرە ئیشت چنگ ناکەوێ .. ئیتر کەیفی خۆتە !

— قوربـــان ئەویش هـــەرچەندە کچـــە .. بـــەڵام ئادەمیزادەو حەز ئەکا بە ڕەزامەندیی خۆی شوو بکات . لە پڕێکا مام وسو دەماری جووت بوو .. وتی : قوربان تۆ خۆشبێت ئیش زۆرە . ئەگـــەر تۆ ئەمترسێنی بەدەرکردن ، مەیدانی کـــار زۆر بەرینە .. پیاوێکە دەستی هەبوو .. لەشی ساغ بوو .. هەرگیز ناپاڕێتەوە !

کەلەش زلەکە [illegible]ڕاری کرد :

— بەس .. بەس .. [illegible]بڕەوە .. چەنـــد زمانیان درێژە ، لەبرسا ئەمرنو قســـەشیان ئەوەنـــدە گەورەیە .

مام وسو ئەو ڕۆژە ماتو بێدەنگ بوو . کە شەو گەڕایەوە ماڵ ، پاش پشوودانو نان خواردن ئـــەوەی قەومابوو بۆ کچەکەی گێـــڕایەوە . کچەکەش بـــەدەم گریانەوە ڕووی کردە باوکی :

— باوکە گیان .. من کەسم نیە تۆ نەبێ .. بـــکە بەخاتری خوا ، ئەمەم لەگەڵ مەکە .. بمکـــوژە لام خۆشترە .. ئەوە هەمووی درۆیە .. درۆیە ، بەخوا ئەگەر ساغبوایە منی نەئەویست .. منی ئەوێ بۆ خزمەت کردنو ڕابواردنی شەو . بـــۆ دامرکاندنەوەی تینوێتی ، چی لە کۆشکو زێـــڕ بکەم لەگـــەڵ مردوویەك وەك منالی ســـاوا ئەبێ خزمەتی بکەم .

مام وسو پیاوێکی لەسەرخۆو تێگەیشتو بوو . لەو کەللە ڕەقانە نەبوو کە بە زەبری خەنجەر هەمـــوو شتێ پێك ئەهێنـــن . زۆر چـــاکیش ئەیزانی ئەگـــەر کچەکەی بدا بەم کەلەش زلە .. ژیانی ، بەفیڕۆ ئەڕوا .

— بەس کچم .. نازانم چیبـــکەم .. دانیشم ئـــاو ئەمبا ، هەڵسم گورگ ئەمخوا . خۆ ئەگەر شووی

←

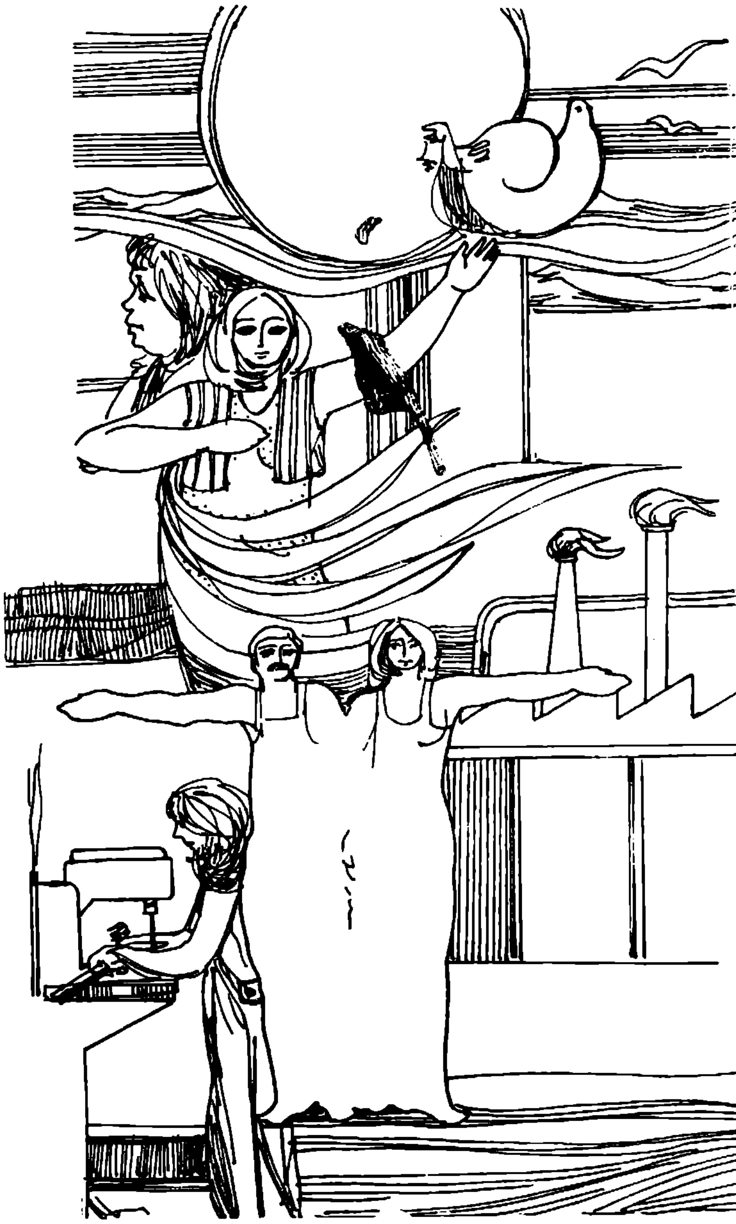

پێنەکەیت دەرم ئەکاو ئەبێ ڕێی مەیدانی کار بگرمـە بەر !

— هەرچۆنێ بێ .. باوکە گیان .. من شووی پێ ناکەم ، پێی بڵێ ئەتوانێ هەمـوو شت بـکرێ بەڵام خۆشەویستی‌ی منی پێ ناکرێ !

بۆ بەیانی کە گەڕایەوە .. کەلەش زلەکە هێشتا لەخەو هەڵنەسابوو .. کە هەستا .. پاش نان خواردنی بەیانی .. دی مام وسو کز دیاربوو . پێی وت :

— مام وسو .. خێرە .. لچت شۆڕە ، شێری یان ڕێوی ؟

— گەورەم .. بۆ لچم شۆڕە ؟ ئەمە مەسەلەی شێرو ڕێوی نیە ، ئەمە ژیانە .. کچەکەم شوو ناکات‌و ڕازی نیە !!!

— وسو (پڕ بەدەم قیژاندی) وسو .. هەر وەك وتم ، تـۆ تازە لێـرە جێگات نابێتـەوە ، خـوا حافیزت ، ئەتوانی هەتا ئێوارەش لێرەبیت !

— جارێ زۆر شـەرمە بۆ تۆ کـە من لە تەمـەنی باوکتام .. پێم ئەڵێی (وسو) . وە دووەمینیش کە ئەڵێی هەتا ئێوارە لێـرەبم .. هەر ئێسـتا ماڵ ئاوا . وە ئەبێ چاکیش بزانی ئێمە لە برسان نامرین . هەتا ماوین بەسەر بڵندی ئەژین . مل بۆ کەس شۆڕ ناکەین .

دەرگـاکەی بەتونـدی لەسـەر کەلەش زلەکـە داخست . بە تووڕەییەوە چووە دەرەوە . هەموو گیانی لەرقان ئەلەرزی .. دانەکانی نیشتبوونە سەر یەك .. ترسی خوای لەسکا بوو ، ئەگینا بۆ بەکجاری ئەم نیوە زیندووەی ئەکرد بە مـردوو .. بەخێرایی لـە دەرگا زلەکەی حەوشەکە تێپەڕی‌و لە کۆشکەکە دوورکەوتەوە .. دوور کەوتەوە بۆ دواجار ئاوڕێـکی بێ‌پەشیمانی‌ی لە کۆشکەکە دایەوە .. هەتا هێزی هەبوو تفێکی لێ‌کرد .. بیری لەم پانزە ساڵەی ڕابوردوو ئەکردەوە کە لەم کۆشکە پڕ ئەجندەیەدا بەسەری‌برد .. کەچی‌وا بە بـێ مروەتی دەرکـرا . گەڕایەوە مـاڵ .. خێزانەکـە ئەو ڕۆژەیان بە کش‌و ماتی بردە سەر بەڵام مام وسو لـە ناخەوە هەستی بە هێزو توانایەکی بێ‌پایان ئەکرد کـە چۆن توانی بەرامبەر (گەورەکە)ی ڕاوەستێ .. جـار جارەش دڵی کچە غەمگینەکەی ئەدایەوە . کە شـەو ویستیان بخەون بانگی کچەکەی کردو وتی :

— کچم .. بەیانی بۆ نوێژ هەڵمسێنە ، پاشان ڕوو ئەکەمە مەیدانی کار بەڵکو خوابکات وەستایـەك بۆ قوڕکاری لەگەڵ خۆی بمبات !

بەیانی مام وسو پاش نوێژ ، دوو پاروە نانی زلی کردو ڕووی کردە مەیدانی کار . بەلای کۆشکە بەرزەکەدا تێپـەڕی . بۆ دواجـار تفێکی لـە بـەردە لـوس‌و نەخشەدارەکانی دیوارەکە کردو .. تۆزێ خێراتر کەوتە ڕێ . ترسا پێش ئەوەی بگاتە مەیدانی کار خۆر هەڵبێ‌و کەس لەوێ نەمێنێ .. هەر بە ڕێوە پاروە نانەکەی بۆن کرد .. تێر بۆنی‌کرد کە پڕی نۆك بوو ، خستیە دەمی‌و بای‌دا !!

له ئه‌لبومی هه‌لبه‌ستێکدا

کاکه‌ی فه‌لاح

شه‌ش وێنه

یەکەم وێنە :

بەداخەوە
خەڵکی بۆیە کۆبوونەوە
تاکوو تەرمی ساڵی ئافرەت.
بۆ سەیوانی کەمتەرخەمی و
گۆڕستانی بیر چوونەوە
بەڕێ بکەن
چۆن تێ ئەگەن
مافی خۆیانە تێی بگەن
بەڵام دەنگێ لە ناخەوە
شەپۆل ئەدا لە پەردەی گوێم
ئەڵێ : کلیلی گەنجینەی
هەموو ساڵێ بە دەست پیاوە
بۆ ڕووالەت
لە ساڵانی چەرخەکانا
تاقە ساڵێکی ناوە
ساڵی ئافرەت

دووەم وێنە :

ئەگەر هاتوو
لە ناو باخچەی چڕی ژینا
لە بەر شنەی پێکەنینا
لە ژێر سایەی درەختێکا
لە وەختێکا
گوڵێ پشکووت
ناوی کچ بوو
هەناسە[illegible]ەرمی بێزاری
بڵێسەی ئاگری نەفرەت
پەڕەی ناسکی نەژاکان
ورد ورد لاسکی نەپڕووکان
گەر وا نەبوو
ئەڵێم ئافرەت
وەك مرۆڤێ ، وەکوو پیاوێ
ڕۆژو مانگ و ساڵێ ناوێ

سێیەم وێنە :

ئەگەر هاتوو
گوڵە باخێ
لە سەر لقی بەرزی جوانیی
گەشایەوە
بە سروەی شەماڵی حەزو
خۆشەویستی لەرایەوە
بۆ بلبلی هەڵبژاردەی
لە ژێر سێبەری پەیکەری
دڵداری راستەقینەدا
چەمایەوە
دڕکێ نەبوو
وەکو درکەکەی مەم و زین
جەرگی ئاواتی هەڵدڕی
بە گەشاوەیی هەڵوەری

گەر وا نەبوو
ئەڵێم : ئافرەت
وەك مـرۆڤێ ، وەکوو پیـاوێ
ڕۆژو مانـگو سـاڵی نـاوێ

چوارەم وێنە :

ئەگەر هاتوو
جـوانی تەنهـا بـادە نەبـوو
شـەرابێکی سـ[illegible]ادە نەبـوو
[illegible] مەست بکا
وا بـزانێ
لە گەرمـەی بـەزمو شـاییا
لـە لوتـکەی بـەرزی بایـیا
سەرچۆپی کێشـی پارەیـە
خـۆی خـاوەنی ئـەو یارەیـە
خـۆی خواوەندی ئـەو یارەیە
وا هەست بکا
کە نەتـوانێ
لە کێڵگەی ئـارەزوی پەسـتا
گوڵی هەستی پـێ خوست بکا
گەر وا نەبوو
ئەڵێم ئافرەت
وەك مـرۆڤێ ، وەکوو پیـاوێ
ڕۆژو مانـگو سـاڵی نـاوێ

پێنجەم وێنە :

گەر جریوەی ئەسـتێرەی ڕیز
لە ئاسـمان هاتە سـەر زەوی
ئەگـەر هەوری بـارانی سـۆز
چـاوی وشـك نەکـردەوە
گـەر لـە گۆشـەی مرۆڤـەوە
هـەر لـە نـرخی مرۆڤـەوە
هێـلانەی نـازی ئـەو ڕێـزە
ناو گلێنەی هەردوو چـاو بوو
نمـە بـارانی ئـەو سـۆزە
سەر ناخی دەروونی پـیاو بوو
ئەگەر گورگی
بـە نـاو لـە پێستی مـرۆڤا
چاوی سـووری کاڵ بـووەوە
کەڵـبەی تیـژی ئـاڵ بووەوە
لوژ لـوژ بەرەو چاڵ بـووەوە
ئەگەر وابوو
ئەڵێم ئافرەت
وەك مـرۆڤێ ، وەکوو پیـاوێ
ڕۆژو مانـگو سـاڵی نـاوێ

دوا وێنە :

ئەگەر ئافرەت
وەك باڵداری
ئـەو باڵدارەی مـن ئەمـەوێ
هەرگـیزاو هەرگیز نەسـرەوێ
تـوانی بـە دووکـەڵی چـرا
بفـرێ ، بفـرێ ، بۆپێشـەوە
وەك ماسی‌یەك
ئـەو ماسی‌یـەی من ئەمـەوێ
بـە جۆرێـکی وا هەڵـکەوێ
بـڕوا بەنـاو دەریـای گـڕا
بـوونی بخاتـە کێشـەوە
بە دەستی خۆی
بە هەستی خۆی
وەك نەشتەرێ
چـوو بە چـاوی نەخۆشـی‌یا
بە گڕ جەورو خـوێن نۆشی‌یا
وەك مـرۆڤێ
تـوانی جێی خـۆی بـکاتەوە
تـوانی ڕێی خـۆی بـکاتەوە
تـوانی گـرەو بباتـەوە
دیارە ئافرەت
وەك مـرۆڤێ ، وەکوو پیـاوێ
ڕۆژو مانـگو سـاڵی نـاوێ

دوو هۆنراوە

لەتیف هەڵمەت

١ ـ بۆ کچێك کە نەیدیوم

* *

گوایە دەڵێن : شیعرەکانمت زۆر بە دڵە
گوایە دەڵێن : شیعرەکانمت لەلا گوڵە
گوایە دەڵێن : ئاواتخوازەو سەرەڕۆی بۆ یەك
بینینم ؟

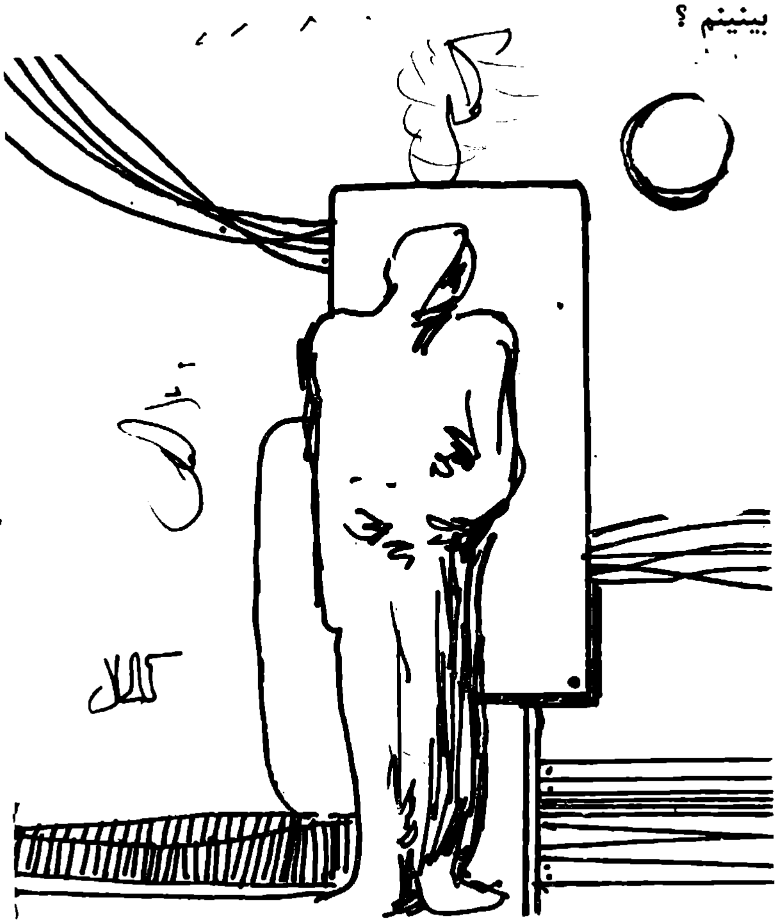

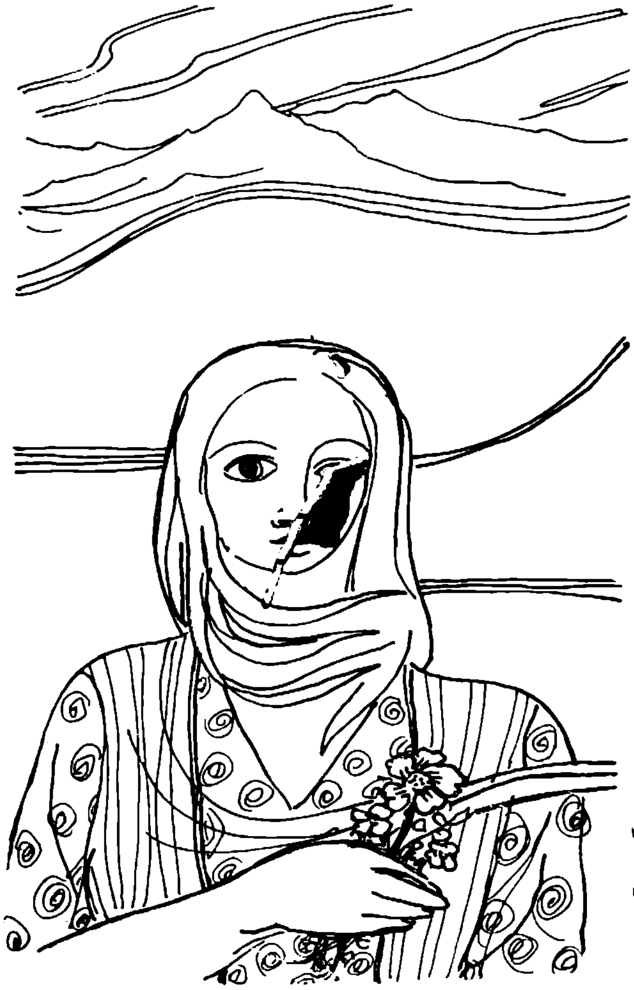

کچێ ، نەکەی بگلێینە ناو ڕووباری ئەوینم
کچێ نەکەی شەیداو تینووی دیدارم بی
کچێ نەکەی خەیاڵ بکەی دەسگیرانو دڵدارم بی
من سەرەڕای ئەوەی کە زۆر لاتو زگارو خەمگینم
هەتا بڵێی لەڕو سیسو ناشیرینم

* *

٢ ـ بۆ ئەو کچەی خۆشم دەوێ ...
گەر هۆنراوەم بۆ دەریایەك بووتایە
ڕادەوەستاو هەرچی گەوهەر لەبنیایە ،
ڕۆی دەکرد بۆم ...
گەر هۆنراوەم بۆ دارگوێزێك بنووسیایە
وشکیش بوایە
گورج ... گورج ... پەلوپۆی دەکرد بۆم ...
گەر هۆنراوەم بۆ چیایەك هەڵڕشتایە
هەموو دارو بەردەکانی دادەگیرسان
وەك چراو مۆم ...

ئەی تۆ بۆچی ... بۆ ... گلارەی چاوەکەم
تەنیا جارێ ناتهەژێنێ هۆنراوەکەم
... ...
... ...
... ...
گەر حەزدەکەی ، لە شەوانی بێداریتا
پەنجەکانم وەکو دە مۆم داگیرسێنە ...
گەر حەز دەکەی تۆ منال بەو
من دەبمە بووکە شووشەو بمشکێنە ...
بەلام مەرۆ ... مەرۆ ... وازم لێمەهێنە ...
...
نیوەشەوەو لە تاریکیی شەوانی زستان دەترسم
لە جنۆکەو شەوەو ش[illegible]بان دەترسم
لە خشەی پێی ڕێبواری کۆلان دەترسم ...
دایکم نیە گورگانە شەوێم بۆ بکات ...
بە چمکێکی کۆلوانەکەی حەشارم دات ...
دە گیانە تۆ تەمی ترسم بڕەوێنە ...
...
مەرۆ ... مەرۆ بێ تۆ من لە خۆمیش هەراسم ..
مەرۆ هەتا پرچت درێژ دەبێتەوە ...
خۆم بە گرێی تالێکیدا هەلدەواسم

پۆستەی بەیان

★ بۆ خاوەنی « **پێشنیارێك لەبارەی یەكتری ناسینەوە** » :

پێشنیارەكەتان بۆ گۆڤارێكی ڕۆشنبیری وەك «بەیان» دەست نادا . ببوورن . ئەمانەوێ لەوەش ئاگادارتكەین كە پێشنیار بە عەرەبی « اقتراح »ە و « اختراع » نییە ..

★ بۆ خاوەنی « **خونچەی سەهۆڵ لەبەر تیشكی هەتاویكدا** » :

هەرچەند ڕەخنەكەتان هەندێ بابەتی بەجێی

تیابوو ، بەڵام تێكڕا بەشێوەیەكی « خەڵك بەكەم سەیركردن » نووسرابوو ، دەستی ڕەخنە لێگیراوی نەئەگرت بۆ ئەوەی بەچاوێكی ڕەخنەگرانە سەیری خۆیو بەرهەمی بكاتەوە . ئەگەر بتوانن بەشێوەیەكی دەسكرۆیی‌كەرانە ڕەخنە بەجێ‌كانتان دارێژنەوە مەیدانی بیركردنەوە لە بڵاوكردنەوەی ئەبێ .

★ بۆ خاوەنی « **شیعرێكی ئەفەریقیی وەرگێڕاو** » :

شیعرەكە پڕ بوو لە ڕەش‌بینی .. وەك بڵێی ئەفەریقا كیشوەرێك نەبێ ، وەك دوێنێی

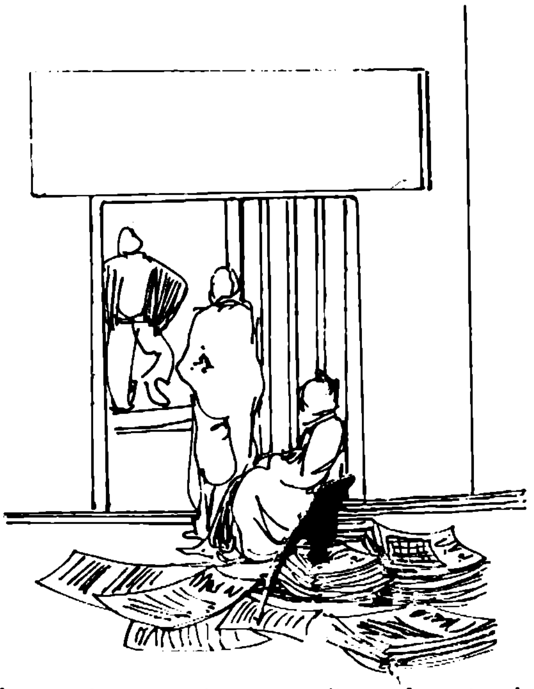

ڤێتنام ، ئەمپریالیزمی هێنابێتە هەژان .. ئێمە ئەبێ بە ڕوویەكی گەشەوە بەرەوڕووی ژیان بڕۆین .

ئەنجا ئەبوو ناوونیشانەكەشت وابنووسیایە : « شیعرێكی وەرگێڕراوی ئەفەریقایی » .

★ بۆ خاوەنی « **ئاواتم .. ئاخ ئەنێژم** » :

بابەتەكەتان بۆ ڕۆژی ئەمڕۆ دەستی نەئەدا . ئەمە لە ڕووی ناوەڕۆكەوە . لە ڕووی تەكنیكیشەوە لاواز بوو ..

★ بۆ خاوەنی « **داوەل** » :

لە گەڵێ سەرەوە ، بابەتەكەتان بۆ ڕۆژی ئەمڕۆ ، دەستی نەئەدا .

★ بۆ خاوەنی « **هەناسە وشكەكانی تەزوویەك** » :

هێشتا بابەتی چیرۆكەكەتان لێرە نەبوە بە **مۆدە** . كە بوویش لەوانە نەبێ ڕەوڕەوەی ژیانمان بۆ پێشەوە بەرێ .

★ بۆ خاوەنی « **ڕاسپاردەی قانیع بۆ خزمەكانی** » :

پێویست نەبوو ئەو ڕاسپاردەیە بكەیەنین ..

★ بۆ خاوەنی « **پرسیارێك لەبەردەم خواكاندا** » و « **بۆچی ناگەینە خۆر** » و « **ڕازی شەوێك** » و « **ئەختەر** » و « **ڕاستی‌یەك** » و « **بەرهەمی چیرۆكی كوردی** » :

ببوورن ، بەرهەمەكانتان بۆ بڵاوكردنەوە نەئەشیا .

ئاسۆیەو کوێستانە بێ سروەیە

فەرید زامدار

که بینایيم ...
بەرەو جیهانی هەوارگەی ڕووتا نەکشێ ...
هەنگاوی ڕێ ...
بەگوڕ بۆت دێ ...
باڵدارێکی .. خۆشەویستیم ...
ئەوەندەی ... بەدوواتا فڕیم ...
بەبێ وچان ..
سنگی ئاسمانت پێ بڕی !! .
پێت نەگەییم .. پێت نەگەییم ...
من پەروەردەی ... ئاوارەییم ...
من دەستکردی ... ئاوارەییم ...
تاکو من تۆ ... نەدۆزمەوە ...

تاکو تۆ من ... نەپێنیەوە ...
ئەمڕۆ لێرەو .. سبەی لەوێ !! .
بارگەی ڕێی دوور ...

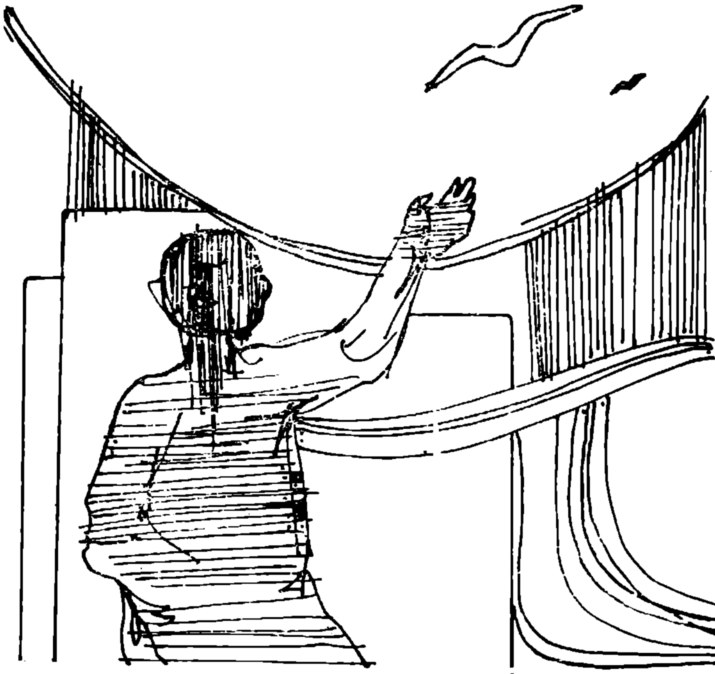

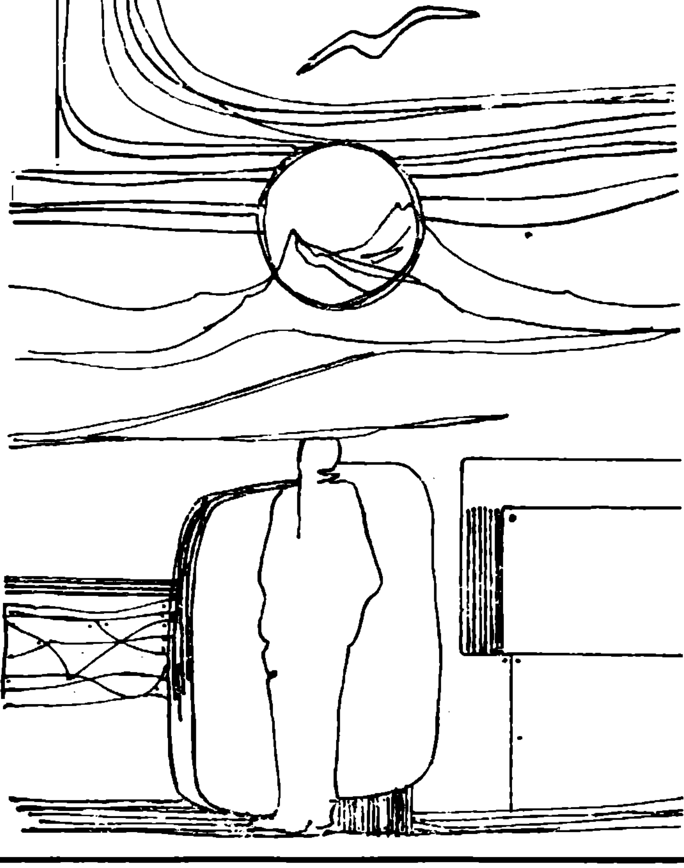

له هیچ شوێنێ ... له هیچ شارێ ...
داناکەوێ !! .
من کۆچەرەو ... تۆش کۆچەری ..
له مەڵبەندی بێ سروەدا ...
من بزرەو ... تۆش بزری ..
له کوێستانی ... بێ چرپەدا ...
من ئاسۆەو ... تۆش ئێوارەی زەردەپەڕی ...
له کوێستانی ... بێ چرپەدا ...
من ئاسۆەو ...
تۆش ئێوارەی زەردەپەڕی !! ..

دوێنێ دڵ بو
ئەمڕۆ فارغۆنە

عبدالله پەشێو

دڵی من ، وەکو فەرغۆنی ، قیتارێکە
هەزارو یەك ئێستگەی هەیە !
لە هەر یەکێ لەو ئێستگانە ڕاوەستێ
ڕێبوارێك خۆی تێ دەپەستێ
بەڵام ! لەوەتی دڵی من بۆتە فەرغۆن
ڕێبوارێکی پەستی تیایە
دانابەزێ ..
دانابەزێ ..
لە سوچێکی ، ئەو دونیایە !
ئەو ڕێبوارە ..
بە دوای ناوی [illegible]دا وێڵە
ئەو ڕێبوارە ..
بە دوای چاوی خۆید[illegible] وێڵە
ئەو ڕێبوارە ..
برینمە
ئەو ڕێبوارە :
زەردەخەنەو گرینمە
ئەو ڕێبوارە :
جەنتایەکە ،
پڕی دارو بەردو شاخو داخو
خاكو خۆڵی نیشتمانی شرینمە !

مۆسکۆ
٢٢-١١-١٩٧٤

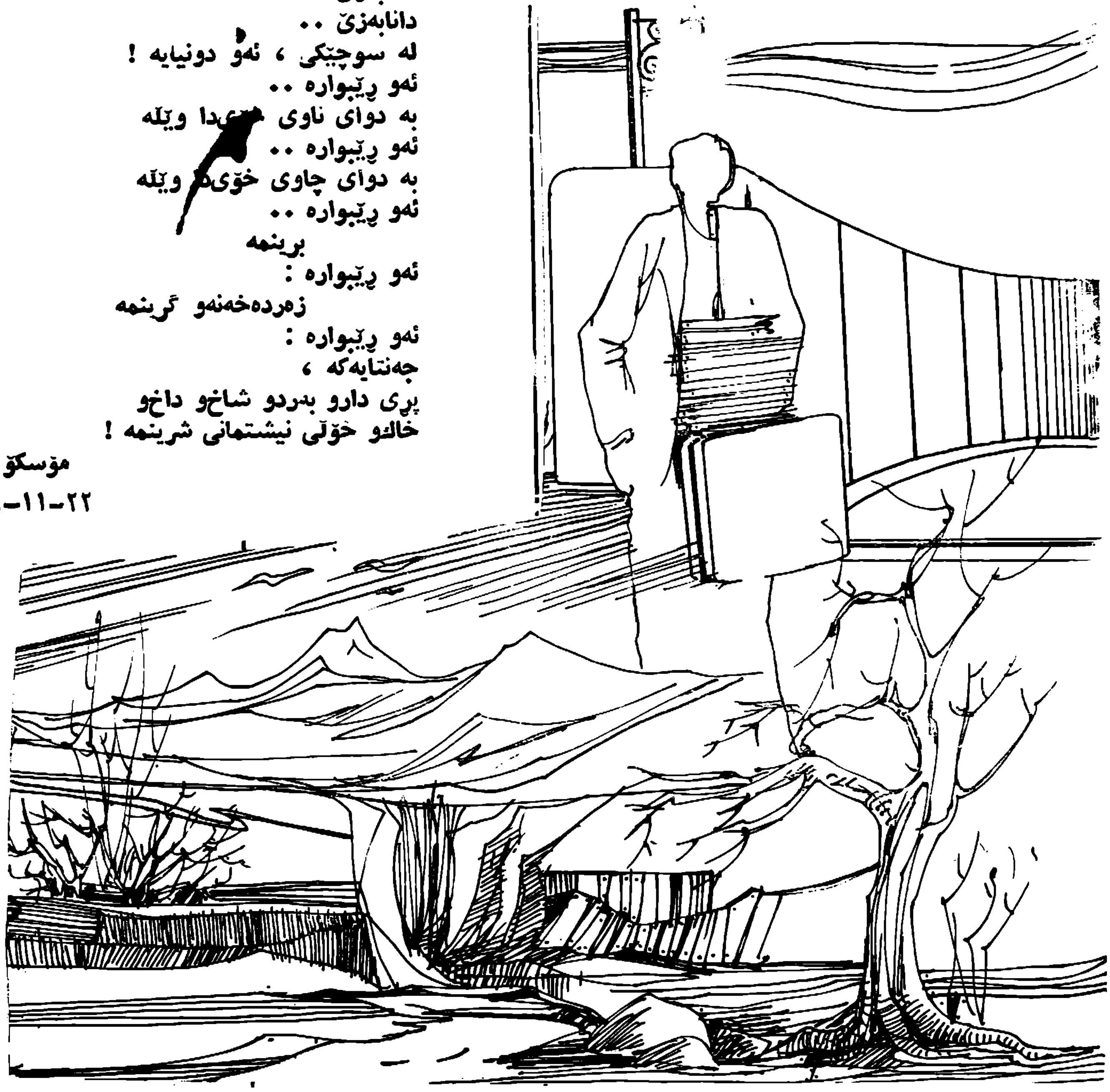

★ وانیه ژیان ، ئەناوا تەنیا واقیعێکی رەق و رووکەش بێت و بەس .. یا خاکێکی بەیار و بێ‌درێکو هەژگ و هەلاو کەند و لەند و زەندۆڵ بێت و مرۆڤ بە ئاسانی ، چاوەکانی هەتەر بکاو لە دوورەوە خەڵکەکی بەدی بکات .

★ ئەم بزووتنەوەیەش ، بەندە بە زەوشتەکانی ناکۆکی و شتی جوێ جوێ ، کە لە ئەنجاما رەنگی ئاڵ‌ملانێ‌یەکی بەردەوامی نێوانیان ئەرێژێ .

★ هەندێ کەسی وا هەن ئەڵێن : گوایە لەبەرچاوی رەشکۆکەی (لەیەك گەیشتن) ئەمەیش ، ژانی ئارەزوێکی تایبەتی هەر گـل ئەکا ، لە پێناوی سەرەنداز نەکردنی هەندێ لایەنی کەم‌وکوڕی کەسایەتی کەسەکە .. نا بەڵکو بەڕوخستنی هەندێ چەکی کارامەی هێزو بازویش .

★ ئەم ترسە لای شتە باشەکانەوە ـ هێشتا نەگەیشتۆتە رادەی درکاندنێکی راستەوخۆی تەواو .

★ کەسی‌وا هەیە ، زۆر بەکارامەیی دەوری لانەواز ئەبینێ ، نەك لەبەر سەر راستی سات و سەواکانی خۆی لەگەڵ خەڵك ، بەڵکو

بەیارمەتی ئێوە

راستگۆ

دنیایە

★ سەرانسەری ژیان .. هەرچەندیش شتەکانی ورد بنوێنن یا درشت ، لە بزووتنەوەیەکی پەی‌دەرپەی دایە ... هەرچەندیش ئەم بزووتنەوەیە سست بێ یا خێراو بەرەو پێنگاڤی جیا جیا مل بنێت .

شان و شپیلك ئەکوتن ، یا هەست بە دڵنەوازی و خۆشەویستی ئەکەن ، لەگەڵ ئەوانەی کە گوایە ئەزانن لە نێو دڵ و دەروونیاندا ، چ شتێ دائەرژێ و ئەورۆژێ .. .. بەڵێ : سەرەرای هەمواندا هەیە .. نەك لەبەر چاوی کاڵی خۆ مەلاس‌دان ، یا لە ئەنجامی پاراستنی نهێنیەکان و لەبەر پاراستن و بەس .. نا بەڵکو ئەو بڕواو متمانەیەی کە لە نێوان خەڵکدایە ـ بە سەرجەمی کەم و کووڕی و سەبارەت بە تەڵەکەبازی و سەرلێ‌شێواندن و خۆ لە پەرێزنان .. بەمەیش مۆرکی گەلۆری و بەدنیهادی و بەدفەڕی خۆیان پەنجەنوما ئەکەن .

★ کەسی وایش هەیە ، دەوری زیرەکی و هێزو ورد

بینی ئەگێڕن ، نەك لەبەر ئەوەی کە شانازی بە خۆیان ئەکەنو متمانەیەکی بتەویان بەخودی خۆیان هەیە .. نا بەڵکو ئەمەیش چەشنە (تاکتیك)ێکی‌ترەو لە دۆخێکی دیارا ؛ خەڵکی پێ چەواشە ئەکەن .

★ ئەم هەموو ئەکتەرە نارەسەنانەو گشت ئەم نمایشتانەی کە ئەم خەڵکە لەگەڵ یەکا ئەیسازێنن .. لای خەڵکەکە زۆر باش ناسراون .. هەموویشیان ـ بەدەسکەمەوە ـ باش ئەزانێ ئەوەی بەرامبەری چۆن هەڵبەزو دابەزی پێ ئەکا.. ئەوەی بەرامبەریشی وا ئەزانێ ، لە چاوو ڕاوەکەیا زۆر سەر پەڕەو هەمان ساتیش کەوتۆتە ژێر باری نیگەرانی گومانەوە ، کە ئایا بەرامبەرەکەی بڕوای بە دەورەکەی هێناوە یانا ؟ سەرباری ئەمەیش حەز ئەکا لەم (یاری‌یە)دا هەربەردەوام بێت‌و بەردەوام ...

★ دوا بەدوای هەر گاتێکش بەندووباوو تەوس‌و لاقرتێی خەنۆڵ دەس پێ‌ئەکا .

ـ پیاو ئەڵێن : ژن هیچ پووچن .

ـ ژنان ئەڵێن : پیاو منالن‌و وایش ئەزانن ، گوایە زۆر مەزن‌و پێگەیشتوون .

ـ رابەری دەزگا : لەرووی فەرمانبەرەکەی خۆی هەڵئەشاخێ ، کەچی لە ناخی ناخەوەیش ، ئارەزوی لە قاقاو تەوسێکی جگەربڕە .

ـ فەرمانبەرەکەیش ، لە ناخی ناخەوەی‌دا ، پڕ بەدڵ پێ‌ئەکەنێ‌و چەپڵە بۆ ڕابەرەکەی لێ‌ئەدا ، گوایە بە دەنگ‌و هاواریەوە هاتوە.
ـ تا بە ساوایانیش ئەگا ، دەوری گریان بۆ دایك‌و باوکیان ئەگێڕن ، وا ئەزانن (ساوایەتی) بە هیچ کلۆجێ نالوێ بکەوێتە نێو تەڵەی چاووڕاوەوە .

★ هەموو لایەك دێوجامانەی بەندووباو هەڵئەخەن .. هەموو لایەکیش تەماشا ئەکەن .. لە ئەنجاما هەموو لایەك لە خشتەی بردراوە ...

درزی گومان تا دێ بەر فراوانتر ئەبێت .. متمانە نەکردن تا دێ ، ئەبێ بە یاسایەکی گشتی .

● لە (راستی) سلەمینەوەیش ، ئەبێ بە یاسای پاشەکشەیی .

● دەی ... ئەوە ... دونیایە !!

تێبینی

لە ژمارە (٣٥)ی گۆڤاری(بەیان)دا کاك ئەحمەد تاقانە لەژێر سەرباسی : (ئەمین‌فەیزی)دا وتارێکی نووسیوە، لەوێدا قسەیەك‌لە ئێمەوە ئەگێڕێتەوە کە گۆیا (کاظم پاشا)مان بەبرای سلتان عبدالحمید داوەتە قەڵەم ، لە کاتێکا کەئێمە لە وتارەکەی خۆمانا بە ژنبرای سلتانمان‌نووسیوە ، نەك بە برا ، بەڵام لە دەفتەری‌کوردەواریدا بە هەڵە چاپکراوە ، پێویستە ئەمەبزانرێ .

شێخ محمدی خاڵ

● ڕاگوزاری بەیان ●

● هەندێ کەس ، تەنیا لە کولانکەیێکەوە سەیری ژیان ئەکەن ، کە کولانکەیێکی تەسك‌و تروسکی بەرژەوەندە کاتی‌یەکانی خۆیانەو بۆ زامن‌کردنی هەندێ پێداویست ‥ کە زۆرجار بنەرەتی‌و گرنگ نین بۆ ژیان ٠

ئەم جورە کەسە لەو هەلپەو مل‌ملانێیە بەردەوامەیانا بۆ وەدەست خستنی تاسەو ئارەزووەکانی خۆیان ، ئەگوێ ئەدەنە دادو فریادی ئەوانەی لەسەر ڕێگادا وردوخاش ئەکەن‌و نە بایەخێکی ئەوتۆش بە سەرەنجامەکانی کارەکەیان ئەدەن ، هەرچەند نامروڤانە بێت ، بەمەرجێك ئامانجەکانی خۆیان وەدی‌بێت ٠

● دوورنی‌یە ئەم جورە ڕەفتارە لەبەر بێ بەشی‌و ئاگزووری وەیا بەهۆی بەندوکۆتی کۆمەڵایەتی بێت، کە سنورێك بۆ هەڵسوکەوتی ئازادانەی مروڤ دائەنێن ‥ مروڤیش بەپێی سروشتی خووی خۆی هەمیشە مەتوی ئەو شتانەیە کە ڕێگای کاری لێ‌بەربەست ئەکەن ٠

● ئەوەی کە بێ‌بەشە لەخۆشەویستی‌و پەیوەندی‌یە ئاساییەکانی نێو خێزاندا ، زۆر جار بەبێ ئەوەی هەست بەوە بکات کە بەشوێن دلنەوازی‌و خۆشەویستی‌یا وێڵە ، بەبێ یەك‌و دوو خۆی تور ئەداتە ناو هەر چەشنە باوەشێك ، بەبێ سلەمینەوە لە هیچ شتێك هەوڵ ئەدات هەرچی کۆسپێك لەرێدایە لاببات تەنانەت ئەگەر ئەو جورە هەوڵ‌و کوششە ، لای خۆبشی لەوپەری نزمی‌دا بێت بەمەرجێك ئامانجەکانی بێتەدی وبەس ٠

● دیارە ئەمە ڕوویکی تری مرۆڤە ٠٠٠٠ مرۆڤی خودی تایبەتییێتی ، خودی وجودی جیاوازی خۆی ، مرۆڤی تاسەو ڕەنگ‌و خوێن ٠٠٠٠ هەست‌و ناهەست ، ناخ‌و دەرەوە ، خێرو شەر ، ئازایی‌و ترسنوکی ، نەبەزی‌و پاشەکشەیی ٠٠٠٠٠ دژو بەرپەرچی دژ ٠

● ئاخو ڕۆژی ئەوە نەهاتووە ، بە جۆرێکی تر بیر لەم ئافریدەیە بکرێت ، نەك وەکو ڕەمزێکی ئەژمارەیی لە موعادەلەیێکی ماتماتیکانەدا ‥ بەڵکو وەکو مرۆڤ ‥ بەڵێ وەك ٠٠٠ مرۆڤ !!!

● ئاخو ناشێ ئەوەی لەسەرەتاوە وتمان لەبارەی پێداویستە ناسەرەکی‌یەکان ‥ هەڵە نەبێت ؟؟ هەڵەیێك کە ئەم چەرخە بەسەر بیرکردنەوەی ئادەمیزادا سەپاندبێتی ؟؟

ئەوە نی‌یە (ناوبانگ) (ڕووالەتی بریقەدار) لە جیهانی سەرمایەداریدا ڕێگایێکە بۆ ژیان‌و دەستەبەری پاشەرۆژ تەنانەت ئەگەر لەسەر حیسابی ئەو پێوانانەش بێت کە مرۆڤی هاوچەرخ متمانەی پێ‌کردووە !!

● دیارە ٠٠٠٠٠ گۆمانی زانستانە ، سەرەتایێکی ڕاستە بۆ پێداچوونەوەیێك بەو شتانەی کە بەراستێکی بەدەر لە گومانەوە دانراون ٠٠٠ بەرەو تێگەیشتنێکی قولترو ڕاستتری ژیان‌و مرۆڤ ٠٠٠ بەرەو زانستێکی ڕاستەقینە ٠

● [illegible] مەست ئامەرنی

وێنەی بەرگی یەکـــەم و دووەم

دوو دیمـــەنی ولات